

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI**

**HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
AÇIK ÖĞRETİM DAİRE BAŞKANLIĞI**

SANAT TARİHİ

2

Yazar
Nihan KÜÇÜKYILDIZ

ANKARA 2023

MEB HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI

Dil Uzmanı

Bülent Kenan Erkan

Görsel Tasarım Uzmanı

YÜMER

Yayın Üretim Merkezi

Grafik Tasarım Uzmanı

YÜMER

Yayın Üretim Merkezi

Copyright © MEB

Her hakkı saklıdır. Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Tümü ya da bölümleri izin alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden ilâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan ilâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

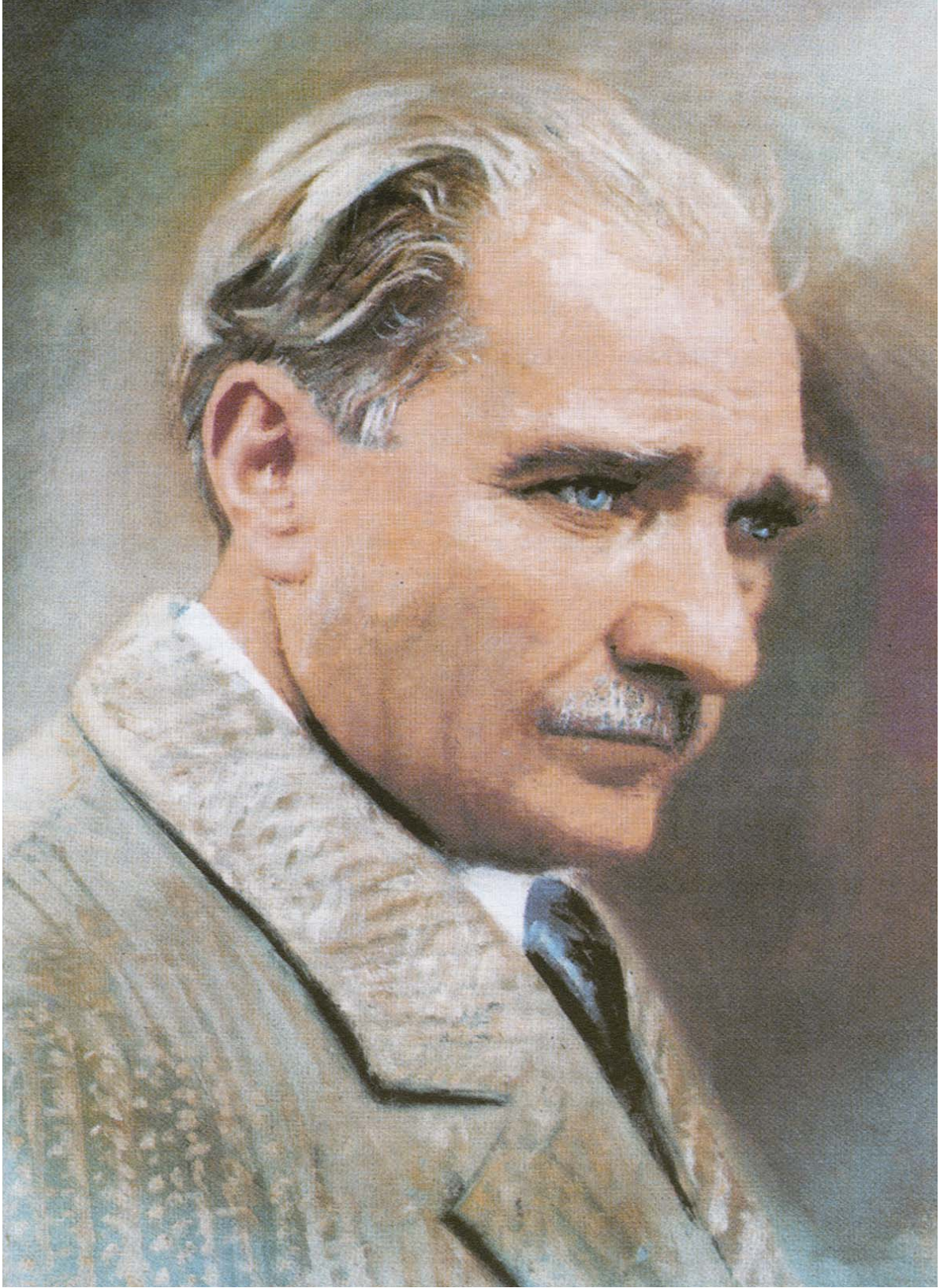
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrumetmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE

ORTA ASYA TÜRK SANATI

Orta Asya Türk Devletlerinin Sanatı	11
1. Hun Sanatı.....	11
2. Kök Türk Sanatı	13
3. Uygur Sanatı.....	14
4. Orta Asya Türk Çadır Sanatı.....	17
Okuma Parçası (Sanat)	18
Özet	19
1.Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları	20

2. ÜNİTE

TÜRK VE İSLAM MİMARİSİ

İslam Mimarisinin Gelişimi	26
A.Dinî Mimari	27
-Camiler.....	27
-Türbe ve Kümbetler (Mezar Yapıları)	53
-Minareler.....	62
B. Sivil Mimari	68
-Medreseler	68
-Kervansaraylar (Hanlar ve Ribatlar)	73
-Saraylar	82
-Hamamlar	82
-Çeşmeler.....	83
-Sebiller	83
-Selsebiller	84
-Hastaneler (Dâr'üş-Şifalar)	84

-Külliyeler	85
C. Askeri Mimari	88
Türk –İslam Mimarisinde Etkili Olan Mimarlar	90
Okuma Parçası (Türk Mimarisinin Minyatür Yapıları: Kuş Evleri).....	92
2.Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları	100

3. ÜNİTE

GELENEKSEL SANATLARIMIZ

A. Çini Sanatı	105
B. Halı Sanatı.....	112
C. Minyatür Sanatı	115
Ç. Hat Sanatı	118
D. Ebru Sanatı	121
E. Tezhip Sanatı.....	122
F. Diğer Sanatlar.....	122
-Cilt	122
-Kat'ı Sanatı	123
19 Ve 20. Yüzyıl Türk Heykel Sanatı	123
19. ve 20. Yüzyıl Türk Resim Sanatı	125
Özet	132
3.Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları	137
Ünite Sonu Soruları Cevap Anahtarı.....	140
Sözlük.....	141
Kaynakça.....	149

1. Ünite

ORTA ASYA TÜRK SANATI

REGİSTAN MEYDANI - MEDRESELER

ÖZBEKİSTAN - SEMERKANT

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünite sonunda;

1. Orta Asya'da kurulan Türk devletlerini,
2. Orta Asya Atlı Bozkır kültür ve sanatının oluşmasını etkileyen faktörleri,
3. Orta Asya Türk kültürünün, sanat eserlerine nasıl yansıdığını öğreneceğiz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

Kurgan

Orhun
Anıtları

Fresk

Minyatür

Pendantif =
Türk Üçgeni

Balbal

Hazırlık Çalışmaları

1. Orta Asya haritasını inceleyiniz.
2. Atlı bozkır kültürü nedir? Araştırıp, fikir edininiz.
3. Eski Türklerin İslamiyet'ten önceki inanışlarını araştırınız.

Resim 01.01

Orta Asya Haritası

A. ORTA ASYA TÜRK DEVLETLERİNİN SANATI

Orta Asya; Türklerin ana yurdudur. Doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Sibiry'a, güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağları'yla çevrili bölgedir. Göçebe olarak yaşayan eski Türklerde at, hayatın önemli bir parçasıydı.

Yazın yaylaklarda, kışın ise kışlak olarak tanımlanan bölgelerde yaşarlar, çadırda konaklardı. Bu nedenle kaynaklarda eski Türk Medeniyeti (Orta Asya Kültürü) Atlı Bozkır Kültür ve Medeniyeti olarak nitelenir.

1. Hun Sanatı

Hunlar, Orta Asya'da kurulan, tarihteki ilk Türk devletidir (MÖ 220-MS 216). En güçlü dönemlerini Metehan zamanında yaşamışlardır. Metehan'ın ölümünden sonra ülke ikiye ayrılmış, daha sonra da yıkılmıştır.

Hun sanatına ait eserlere kurganlarda yapılan kazılarda rastlanmıştır. Bu kurganlar

Orta Asya'da Altay Dağları'nın eteklerindeki Pazırık Vadisi'nde, Kazakistan'ın başkenti Astana ve Işıkgölü yakınlarındaki, Esik'te ve Noin-Ula'da bulunmaktadır.

Mimari

Sibiryada, Altay Dağları eteklerinde Pazırık adı verilen bölgede yapılan kazılarda, çok sayıda kurgan ortaya çıkarılmıştır.

Kurgan: Orta Asya mezar yapısıdır. Kütüklerden, ahşap yığma tekniği ile yapılmış bir mezar odasını gizleyen toprak yığınıdır. Anadolu'daki Tümülüslerle büyük benzerlik gösterir.

Kurganlarda maden, ahşap ve el dokuması pek çok eser ele geçirilmiş, yanı sıra insan ve hayvan kemiklerine de rastlanmıştır.

Volga nehri yakınlarındaki Ulan Ede'de etrafı surlarla çevrili bir yerleşim ortaya çıkarılmıştır. Burada bulunan evlerde, zeminlere yerleştirilen boruların içinden, sıcak hava ve buhar geçirilerek ısıtma yapıldığı görülmüştür. **Hypocaust** (Hipocaust) adı verilen bu sistemin Romalılar tarafından da kullanıldığını görüyoruz.

Resim 01.02

Orta Asya'da bir kurgan
ve üstündeki balbal

Küçük El Sanatları

Hun el sanatlarına ait örnekler Altay Dağları eteklerindeki kurganlarda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Ağaç, kemik, taş, deri, keçe ve dokuma üzerine çeşitli figürler işlemişlerdir. Bu figürlerin başlıcaları; geyik, kartal, dağ keçisi, aslan ve grifondur.

Grifon: Kartal başlı, aslan gövdeli mitolojik yaratık.

Bulunan el işlemleri içinde applike olanlar dikkati çeker.

Aplike: Kumaş veya deriden kesilen şekillerin, başka bir kumaş, deri, keçe üzerine yapıştırılması ile oluşan süsleme.

Kurganlarda bulunan eserler içinde üzerinde en çok durmamız gereken parça; Pazırık'ta 5. Kurgan'da bulunan bir halı parçasıdır. MÖ. 3.yy.la tarihlenen bu halı, dünyanın en eski halısı olarak bilinmektedir. Günümüzde Rusya'da St. Petersburg Ermitaj Müzesi'nde sergilenmektedir.

Orta Asya Türkleri maden işlemede çok ustadır. Kurganlardan çıkan kemer tokaları, silahlar, çadır süsleri, süs eşyaları, koşum takımları maden işçiliğinin ve Orta Asya Türk Sanatı'nın çok önemli örnekleridir. Esik Kurgan'ından çıkarılan önemli buluntular arasında altından yapılmış bir elbise ve başlık da vardır ki MÖ 6.yy.la tarihlenir. Bu eserler üzerindeki süslemeler konularına göre 2 grupta incelenir:

- Hayvan üslubu
- Kıvrık dal-Bitki üslubu

Hayvan üslubu: Geyik, keçi, at, kurt, kaplan ve kuş gibi hayvanlar işlenmiştir.

Kıvrık dal-bitki üslubu: Stilize (şematize) edilmiş bitkisel motifler işlenmiştir.

Resim 01.03

Grifon Heykeli (Maden Sanatı)

2. KÖK TÜRK SANATI

Tarihte Türk adıyla bilinen ilk devlet Kök Türk Devleti'dir. 552 yılında Bumin Kağan tarafından Ötüken'de kurulmuş, 582 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılmış, 659 yılında Çinliler tarafından yıkılmışlardır. II. Kök Türk (Kutluk) Devleti de 681 yılında kurulmuş olup, Uygur hakimiyetine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Göktanrı'ya inanan Kök Türkler, göçebe yaşadıkları için mimari eserleri (ev, saray gibi) yoktur. Son yıllarda yapılan kazılarda mezar anıtları yanında sunak (adaktaşı) ve tapınak olduğu zannedilen kalıntılar Yenisey Vadisi'nde ortaya çıkarılmıştır.

Kök Türkler'de heykelticilik gelişmiştir. Özellikle **balbal** adı verilen; soylu kişilerin ve hükümdarların mezarlarının yanına dikilen insan figürü şeklindeki taş heykeller çok önemlidir. Ayrıca kaya resimlerine rastlanmıştır ki bu resimlerde ev ve süvari tasvirleri yer alır.

Heykel Sanatı: Türk heykel sanatının en önemli örneklerine Orhun Vadisi'nde yapılan kazı ve araştırmalarda rastlanmıştır. Balbalların yanı sıra, Türk kahramanı Kültigin ve eşine ait heykel parçaları bulunmuştur.

Resim 01.04

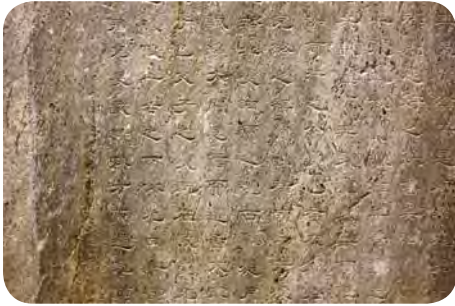
Balbal

Orhun Anıtları

Kök Türk kültür ve sanatının günümüze kadar gelen en önemli eserleri Orhun Anıtları'dır. Türk adının geçtiği ilk Türkçe metin ve Türk tarihiyle ilgili ilk yazıtlar olup Kök Türk alfabesiyle yazılmıştır.

Baykal Gölü çevresindeki Orhun Vadisi'nde 8. yy. da dikilmiştir. Danimarkalı bilim adamı Wilhelm Thomsen (Vilhelm Tomsen) bu metinleri 1893 yılında çözmeyi başarmıştır. Türk kültür ve tarihiyle ilgili ilk metinlerdir. Hem tarih hem sanat tarihi bakımından çok önemlidir. Ayrıca Türk Edebiyatı'nın da ilk önemli eseri olarak kabul edilen Orhun Anıtları; Vezir Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan adına dikilmiştir.

- **Tonyukuk Anıtı (720-723):** Bilge Kağan'ın ünlü veziri Tonyukuk, anıttaki yazıtları kendi ağzından yazdırmıştır. Çin ile yapılan savaş ve ünlü vezirin yaşam öyküsü anlatılmıştır.
- **Kül Tigin Anıtı (732):** Anıt, büyük bir kaplumbağa heykelinin üzerine oturtulmuştur. Bilge Kağan bu anıtı ordularının komutanı olan ağabeyi Kül Tigin adına diktirmiştir.
- **Bilge Kağan Anıtı (735):** Bilge Kağan'ın ölümünden sonra, onun anısına dikilmiştir. Bilge Kağan'ın yer aldığı dönemin olayları, katıldığı savaşlar Çince ve Türkçe anlatılmıştır.

Resim 01.05

Kültigin Anıtı'ndan bir detay

Resim 01.06

*Orhun Yazıtları'ndan bir detay
(Kök Türk Alfabesi)*

UYGUR SANATI

Önceleri Kök Türk egemenliği altında yaşayan Uygurlar, 745 yılında Kök Türk egemenliğine son vererek Uygur Devleti'ni kurmuşlardır. Kurucusu Alp Kutlug Bilge Kağan'dır. Başkentleri Karabalsagundur.

Önceleri Kök Türk alfabesini kullanan Uygurlar, daha sonra kendi alfabelerini

kullanmaya başlamışlardır. 1226 yılında tarih sahnesinden çekilen Uygurlar, Gök Tanrı dininden sonra, Budizm ve Mani dinini benimsemişlerdir.

Uygurlar kâğıtlarını kendileri yapıyor ve kamış kalem kullanıyorlardı. 9 ve 10. yüzyılda sert ağaçtan tek tek hareketli Uygur harfleri ile ilk kitap baskısını da yapmışlardır ki bu Türk medeniyet tarihi için çok önemlidir. Geliştirdikleri edebiyat; ilahiler, vaazlar ve efsaneler bakımından çok zengindir. **Sekiz Yükmek** (Sekiz Yığın) Uygur edebiyatının çok önemli bir öykü örneğidir.

Resim 01.07

Uygur Alfabeti

Uygurlarda müziğe çok yoğun bir ilgi olduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Pantomim, bale, şan (şarkı söyleme) ve ilkel bir tiyatro olduğu da bazı kaynaklarda anlatılmaktadır. Hikâye anlatma da Uygurlarda âdeti bir sanat gibi ileri düzeydeydi. Çiftçilik, meyvecilik ve ipekçilik de gelişmiştir. Çiftçiliğin gelişmesi Uygurlar döneminde yerleşik hayata geçildiğinin bir göstergesidir.

BİLGİ KUTUSU

Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk toplumu olarak bilinmektedir. Bu da o zamana kadar olmayan mimarinin ve tarımın gelişmesinde büyük bir etkidir.

Mimari: Ordu-Balık, Turfan, Bezeklik ve Hoça'da yapılan kazılarda, etrafı surlarla çevrilmiş kentler ve kaleler ortaya çıkarılmıştır. Bunlar bize Uygurların kent mimarisinde ne kadar ileride olduklarını gösterir. Ayrıca bu kentler kanalizasyon sistemiyle donatılmış ve toprak arklarla da sulanmıştır. Yapım malzemesi olarak en çok kerpiç kullanmışlardır. Hoça kentinde bulunan kubbeli yapıların mezar anıtı olduğu belirlenmiştir. Bunlar daha sonra Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde göreceğimiz türbelerin ilk örnekleridir. Zira türbeler yapılırken Orta Asya'daki kubbeli mezar tipinden esinlenilmiştir.

Resim 01.08

Eski bir Uygur mahallesi

Kaşgar

Resim 01.09
Eski Kaşgar
(Uygur Bölgesi)

Kare yapıların üzerleri kubbeyle örtüldüğü zaman, köşelerde kalan boşluklar **Türk Üçge-ni** adı verilen mimari elemanla kapatılmıştır ki bu uygulama ilk kez Uygur mimarisinde görülür. Uygur tapınakları ise bir avlu etrafına düzenli olarak yerleştirilmiş mekânlardan oluşur. Avlunun ortasında ise tapınak hangi tanrıya adandıysa o tanrının heykeli bulunur. Ayrıca kayalara oyulmuş mağara tapınakları da dikkate değerdir. Bezeklik ve Kızıl'da bulunan kaya tapınaklarını örnek olarak verebiliriz. Ayrıca Uygurların duvarları ve tavanları

fresklerle süslü çok sayıda tapınakları da bulunur.

Uygur evlerinin çevresi duvarlarla çevrilidir. Bu evler tek katlı olup çatıları süslüdür, renkli yer döşemeleri vardır.

Eski Uygur kentlerinde yapılan kazılarda elde edilen eserler, Paris-Louvre(Lour), Leningrad ve Stocholm(Stokholm) gibi dünyanın en büyük müzelerinde sergilenmektedir.

Heykel: Uygur heykellerinin başlangıcı, Göktürklerdeki balballara dayanmaktadır. Taş, alçı, ahşap ve bronz türü malzemelerden yapılmış bu heykellerde Uygurlar zaman içinde tüm etkilerden kurtulup kendi özgün heykellerini yaratmışlardır. Gök Tanrı dininden sonra Budizm'i benimseyen Uygurlar , Budha rahiplerinin heykellerini de yapmışlardır.

Sorçuk'ta bulunan at başı Uygur heykel sanatının en güzel örneklerinden biridir.

Resim: Eski Türk resim sanatı dendiği zaman ilk akla gelen Uygur sanatçılarıdır. Eski Türk resminin en eski örnekleri, Uygur kentlerinde bulunan Budist ve Maniheizt duvar resimleri ve minyatürleridir (Bu resim ve minyatürler aynı zamanda, Uygurların Gök-tanrı dininden sonra sırasıyla Budizm ve Maniheizm'i benimsediğini gösteriyor). Bu resimlerde kullanılan renkler çoğunlukla kırmızı ve mavidir.

Bezeklik'te bir tapınağın duvarındaki resimler port-re sanatının ilk örnekleri sayılabilir.

Resim 01.10
Turfan Bölgesi'nde bir Uygur
kalıntısı

Uygurlarda kumaş ve kitap resimleme, tezhip ve tahta baskı sanatları da bir hayli ileridir.

Tezhip: Kitap kenarlarını altın yaldızla süsleme sanatı.

Tüm bu örnek ve çeşitlere rağmen yine de freskler (duvar resmi) en önemli örneklerdir.

Uygurlara ait önemli resim ve eserler Berlin, Yeni Delhi ve Leningrad müzelerinde sergilenmektedir.

ORTA ASYA TÜRK ÇADIR SANATI

Çadır, göçebe yaşayan Türkler için çok önemlidir. Orta Asya'da taşınabilir bir konut özelliği olan çadırların yapımında ağaç çubuklar, keçe ve ip kullanmışlardır. Çadırın kubbesinin ortası havalandırma ve ışık için açıktır.

Hun Türklerinde çadır üzerinde aplike tekniği ile yapılmış süslemeler görülür.

Selçuklu mezar anıtlarından olan kümbetler ve türbeler yapı tipi olarak eski Türk çadırlarından izler taşır.

Türbe: Üzeri kubbe ile örtülü mezar yapıları.

Kümbet: Üzeri konik veya piramit çatıyla örtülü mezar yapıları.

Eski Türk çadırlarında dokuma ve halı çok kullanıldığı için halıcılık çok gelişmiş bir sanat koludur.

Resim 01.11

Eski Türk Çadır örneği

OKUMA PARÇASI

SANAT

Hunların bilinen en önemli eseri, bir sözlü halk edebiyatı ürünü olan Oğuz Kağan Destanı'dır. Türk Devlet gelenekleri ve sosyal yaşamını yansıtan destanda; bozkurt, gökçe ışık ve geyik bir arada görülmektedir.

Türkçe, Hunlardan itibaren Türk tarih akışının zorunlu bir sonucu olarak, aralıksız, belki iki bin yıl boyunca, kuzeybatı Çin'den Avrupa ortalarına kadar uzanan alanda konuşulan bir dünya dili konumundaydı. Bizanslı tarihçi Priskos, Atilla'nın verdiği bir ziyafette, Hun müzisyenler tarafından Hun halk türkülerinin söylendiğinden bahsetmektedir.

Kendilerine ait yazıları olduğunu kesinlikle bildiğimiz ilk Türk topluluğumuz ise Göktürklerdir. Orhun-Yenisey Kitabeleri (Göktürk Kitabeleri) Göktürkler tarafından, Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun alfabesiyle yazılmış ilk yazıları oluşturmaktadır.

Eski Türklerde zamanın hesaplanması işi de doğal olarak bozkır kültürünün izlerini taşımaktadır. Eski Türk takvimi güneş yılını esas almış olup, her biri bir hayvan adıyla anılan 12 yıllık devreden oluşmaktadır.

Bozkır kültüründeki sanat anlayışı da yaşam şartlarına uygun olarak hayvan motifleriyle geliştirilmiştir. Kemer tokaları, kılıç, hançer kabzası, koşum takımları vb. pek çok eşyaya hayvan motifleri işlenmiştir. Renkli taş ve gümüş kakmalı işçilik, kilim dokumacılığı ve gergef işçiliği de oldukça ileri düzeye erişmiştir.

Ayrıca ölenin yeri belli olsun düşüncesiyle kurganlar inşa edilip, üzerine balballar dikmeleri de önemlidir.

Uygarlık Tarihi

Anadolu Üniversitesi Yayınları

ÖZET

Türklerin anayurdu Orta Asya'dır. Hunlar tarihte kurulan ilk Türk devleti olup, en güçlü dönemlerini Metehan zamanında yaşamışlardır. Başkentleri Ötüken'dir. Hun sanatına ait eserler, başta Pazırık olmak üzere, Astana, Esik ve Noin Ula'da üstleri toprakla örtülü kurganlarda bulunmuştur. Kurganlar üzerindeki eşyalarda aslan, geyik, grifon, dağ keçisi, kartal gibi hayvan figürleri bulunur.

Pazırık kurganında bulunan halı kalıntısı, üzerindeki motifleriyle dikkat çeker ve tarihteki en eski düğümlü halı olarak bilinir (MÖ 3.yy) Kurganlarda bulunan eşyalarda süsleme olarak hayvan üslubu ve kıvrık dal, bitki üslubu görülür.

Göktürklerde, balballar ve kazılarda ortaya çıkarılan mezar anıtları önemlidir. Bunların yanı sıra Kültigin'in başı Göktürk sanatının en dikkat çeken eserlerindendir.

Türklerle ilgili ilk yazılı belgeler olan Göktürk (Orhun) Anıtları, Tonyukuk (720-725), Kültigin (732) ve Bilge Kağan (735) için yapılmıştır. Göktürkçe ve Çince yazıtlar vardır. 1893'te Danimarkalı bilim adamı Wilhelm Thomsen tarafından bu yazıtlar okunmuştur.

Uygurlar, 744 yılında devlet kurup Karabalgasun'u (Ordu-Balık) başkent yapmışlardır. Yerleşik hayata geçen ilk Türk toplumu Uygurlar, surlarla çevrili kentlerinde ev, saray ve tapınak yapmışlar, kubbeli mezarlarında, kubbeye geçiş elemanı olarak Türk Üçgeni (Pendantif) kullanmışlardır. Uygur heykelleri alçı, ahşap, metal ve topraktan yapılır ve gerçekçidir.

Gök Tanrı dininden sonra Budizm ve Maniheizm'i benimsemişler ve bunlarla ilgili konuları fresklerinde, minyatürlerinde işlemişlerdir.

Göçebe yaşama bağlı olarak çadır sanatı sonra Selçuklu ve Osmanlı' da göreceğimiz türbe mimarisine esin kaynağı olmuştur.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. **Türklerin anayurdu neresidir?**
 - A) Orta Doğu
 - B) Anadolu
 - C) Orta Asya
 - D) Uzak Doğu
2. **Tarihte kurulan ilk Türk devleti hangisidir?**
 - A) Kutluk Devleti
 - B) Karahanlı Devleti
 - C) Kök Türk Devleti
 - D) Hun Devleti
3. **Eski Türk Medeniyeti (Orta Asya Türk Medeniyeti) niçin”Atlı Bozkır Kültür ve Medeniyeti” olarak nitelenir?**
 - A) Madeni eserleri çok olduğu için
 - B) Eserler kurganlarda bulunduğu için
 - C) Göçebe yaşadıkları için
 - D) Gök Tanrı dinine inandıkları için
4. **Yer altındaki mezar odasının üzerinin yığma toprakla örtülüp tepe hâline getirildiği mezarlara Orta Asya’da ne ad verilir?**
 - A) Kurgan
 - B) Türbe
 - C) Kümbet
 - D) Tümülüs
5. **Kök Türkler’de kahramanların ve toplumdaki saygın kişilerin mezarları başına dikilen taş heykellere hangi ad verilir?**
 - A) Büst
 - B) Balbal
 - C) Grifon
 - D) Sfenks

6. Eski Türk el işlerinde sıklıkla görülen, kumaş veya deriden kesilen şekillerin, başka bir kumaş, deri keçe üzerine yapıştırılması süslemesine ne ad verilir?
- A) Nakış
B) Tezhip
C) Aplike
D) Rölyef
7. Tarihte Türk adıyla bilinen ilk devlet hangisidir?
- A) Hunlar
B) Karahanlılar
C) Selçuklular
D) Kök Türkler
8. Türkler Orta Asya'da uzun yıllar göçebe olarak yaşadıkdan sonra, yerleşik hayata geçmişlerdir. Türk tarihinde yerleşik hayata ilk geçen Türk toplumu hangisidir?
- A) Kutluklar
B) Uygurlar
C) Kök Türkler
D) Uygurlar
9. Uygurlarda mimarinin ve tarımın gelişmiş olmasının nedeni nedir?
- A) Yerleşik hayata geçmeleri
B) Yeni tarım aletleri icat etmeleri
C) Mimaride ileri olmaları
D) Manihaizmi benimsemeleri
10. Orhun Anıtları (Kök Türk Yazıtları) niçin önemlidir?
- A) Kök Türk Alfabesiyle yazıldığı için
B) Bilge Kağan için yazıldığı için
C) Çince ve Kök Türkçe olduğu için
D) Türklerle ilgili ilk yazılı kaynaklar olduğu için

11. Sekiz Yükmek (sekiz yığın) eski Türk edebiyatının önemli bir öykü örneğidir. **Bu edebî eser hangi Türk devletine aittir?**
- A) Kök Türkler
B) Kutluklar
C) Uygurlar
D) Hunlar
12. Uygurların mimariye büyük katkısı olmuştur ki bunlardan bir tanesi kare mekânların kubbeyle örtülmesiyle, köşelerde kalan boşlukların kapatılmasını sağlayan mimari elemanın ilk kez yapılmasıdır. **Bu mimari elemanın adı nedir?**
- A) Köşe elemanı
B) Türk üçgeni
C) Mimari üçgen
D) Dolgu elemanı
13. **Tezhip nedir?**
- A) Duvar süsleme sanatı
B) Zemin süsleme sanatı
C) Duvar kabartması
D) Kitap kenarlarını altın yaldızla süsleme sanatı
14. **Eski Türk çadırları daha sonra Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde görülen hangi yapılara şekil olarak ilham kaynağı olmuştur?**
- A) Kervansaray
B) Saray
C) Türbe-kümbet
D) Han
15. **Orta Asya'da çadırın çok önemli olması, onların konut niteliği taşıması hangi sanatın gelişmesine ve çok güzel örnekler verilmesine neden olmuştur?**
- A) Halı-dokuma
B) Aplike
C) Tezhip
D) Ahşap işçiliği

2. Ünite

TÜRK VE İSLAM MİMARİSİ

REGİSTAN - SEMERKAND

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünite;

1. Türk ve İslam sanatının etkilendiği alanları,
2. Türk ve İslam sanatındaki dinî mimari eserleri,
3. Türk ve İslam sanatındaki sivil mimari eserleri,
4. Türk ve İslam mimarisinde etkili olan mimarları ve eserlerini tanıyıp, öğreneceğiz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

Ribat

Mescid-i Nebevi

Eyvan

Kervansaray

Sebil

Revak

Han

Selsebil

Minare

Türbe

Şadırvan

Kûfe

Kümbet

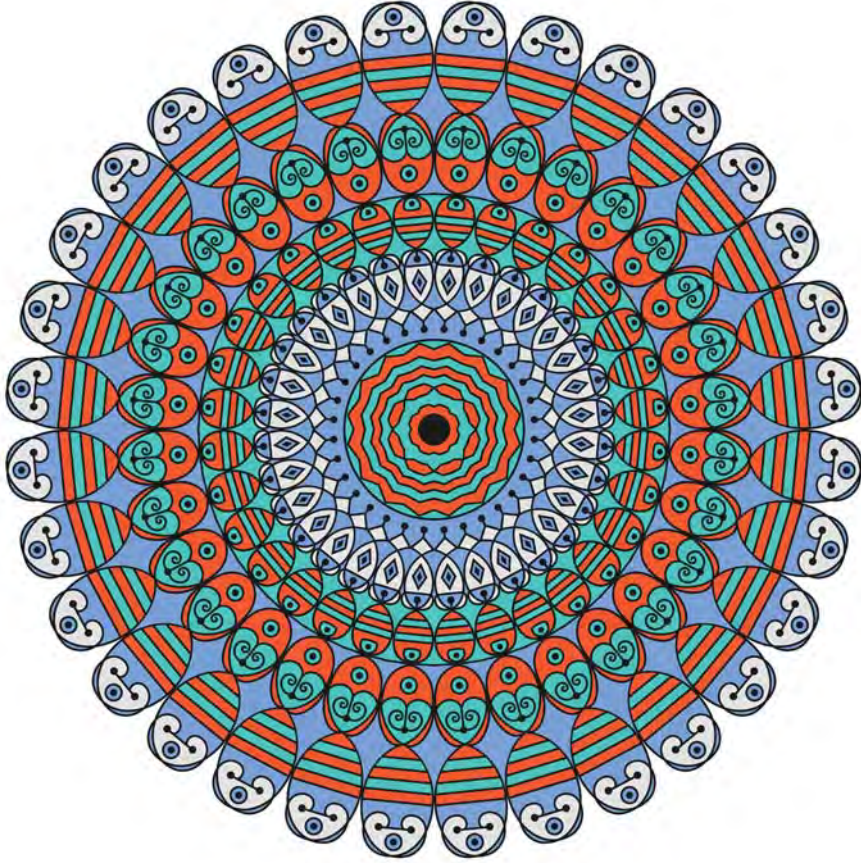
Külliye

Bedesten

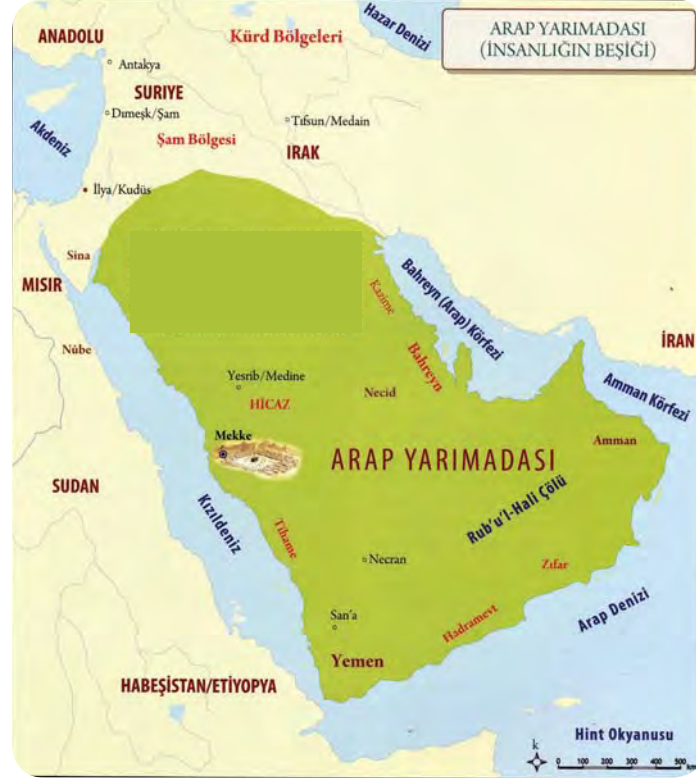
Transept

Hazırlık Çalışmaları

1. İslamiyet'in doğduğu coğrafya olan Arap Yarımadası'nı haritada inceleyiniz.
2. Hz. Muhammed'in hayatı hakkında araştırma yapınız.
3. İslamiyet'in yayılma alanı ve Endülüs Emevi Devleti'nin kurulduğu İspanya'yı Avrupa haritasında bulunuz.
4. İlk Türk İslam devletlerini ve daha sonra kurulan İslam devletlerinin hangileri olduğunu öğreniniz.
5. İslam mimarisinin başlıca yapı tipleri hakkında küçük bir araştırma yapınız.

İSLAM MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Resim 02.01

Arap Yarımadası Haritası

İslamiyet dünyanın en önemli bir bölümüne yayılmış evrensel dinlerden biridir. İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı tarihî bir olaydır ve önemli bir süreçtir.

Hiz. Muhammed'in vefatından sonra (632) yüzyıl içinde İslamiyet; Suriye, Kudüs, Mezopotamya, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'ya kadar yayılmıştır.

İslam mimarisini incelerken yapı tiplerinden yola çıkarak, dönemler bazında bu yapıların hangi aşamalardan geçtiğini göreceğiz.

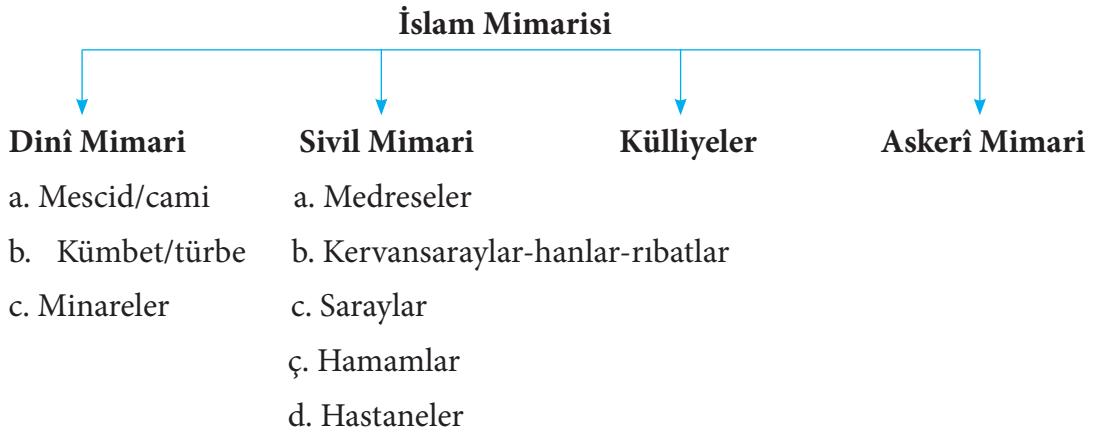
Bu aşamalar;

1. Hiz. Muhammed Dönemi
2. Dört Halife Devri
3. Emeviler
4. Endülüs Emevileri

5. Abbasiler
6. Fatımiler
7. Memlûkler
8. Karahanlılar
9. Gazneliler
10. Büyük Selçuklular
11. Türkiye (Anadolu) Selçukluları
12. Beylikler
13. Osmanlılar olarak sıralanabilir.

Bu incelemenin ardından Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında gelişen mimariye ve bu dönemin mimarlarına ve eserlerine de bakacağız.

Göreceğimiz yapı tiplerini ise şu şekilde gruplandırabiliriz:

DİNÎ MİMARİ

Camiler

Hız.Muhammed döneminde yapılan ilk camiler, küçük boyutlu ve mescit özelliğinde olan yapılardır. Bunlar mimari ve süsleme açısından çok dikkat çekmezler.

Bu konuda ilk söz etmemiz gereken yapı **Mescid-i Nebevi'** dir. Hz. Muhammed (SAV)'in Medine'ye hicretinden hemen sonra ashabıyla beraber bina ettiği mescittir ancak Hz. Muhammed (SAV) Medine'ye varmadan önce Kuba köyünde 3-4 gün kalmış ve burada **Kuba Mescidi'** ni yaptırmıştır. Her iki yapıda İslam tarihi açısından çok önemlidir.

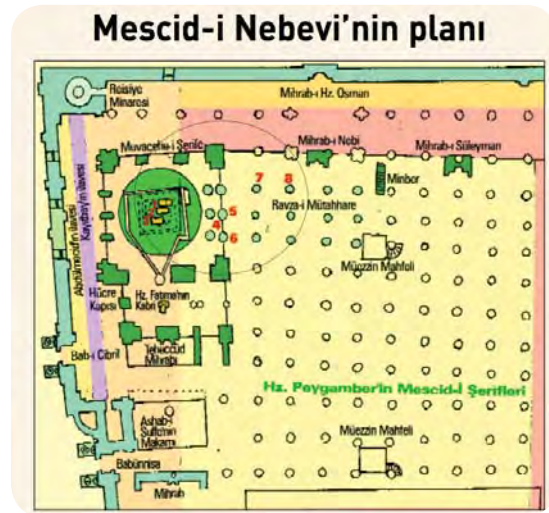

Resim 02.02

Kuba Mescidi

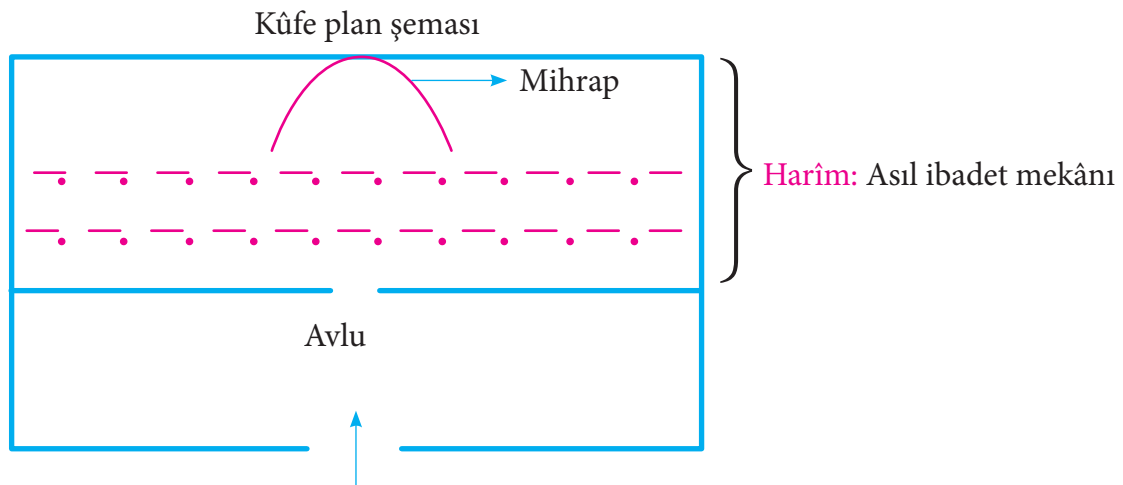
Erken dönem camilerinde İslamın ilk camisi olan Mescid-i Nebevi (Medine Camii) nin planı tekrarlanmıştır. Bu yapılar kare planlı, etrafı kerpiç duvarlarla çevrili ve çok sadedir.

Dört Halife devrinde kare veya dik-dörtgen planlı ve çok destekli (sütunlu) plan uygulanmıştır ki buna **Kûfe Plân** denir. İslam mimarisinin özgün plan şeması şu şekildedir:

Resim 02.03

Mescid-i Nebevi planı

Bu dönemin en eski tarihî camileri Mezopotamya' da Basra (632), Kûfe (639), Fustât'ta Amr (642) camileridir.

Resim 02.04

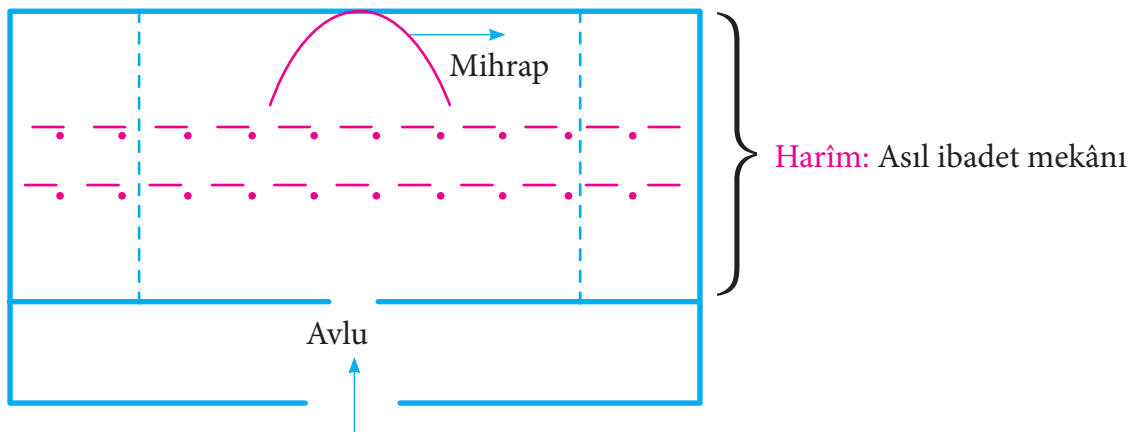
Fustat (Kahire) Amr Camii'nden detay

Emeviler Dönemi'nde (661-750); ilk Emevi Halifesi Muaviye, devlet merkezini Şam olarak belirlemiştir. Bu dönemde İslam ülkesinin sınırları doğuda Türkistan, kuzeyde Azerbaycan, batıda ise Akdeniz ve İspanya'ya kadar genişlemiştir. Zira Emeviler fetihler yoluyla İslamiyet'i yayma politikasını izlemişlerdir.

Mimaride Antik Çağ, Bizans dönemi etkileri görülür. Emevi camileri transept planlıdır. Bu plan seması fethedilen bölgelerdeki Hristiyan ibadethanelerinin camiye çevrilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır ki hârimde (asıl ibadet mekânı) mihraba dik sahnınlar (nef) uzanır.

Sahn (Nef): Sütun ve kemer dizileriyle birbirinden ayrılan bölme.

Transept plan şeması

Emevi camilerinde süsleme olarak Sasanî etkisi görülür.

BİLGİ KUTUSU

Sasanîler, İran'da 224-651 yılları arasında hüküm sürmüş ikinci Pers İmparatorluğu'nun adıdır.

Emevi camilerinin en güzel örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

Kayrevan Seydi Ukba Camii-(Tunus, 670-726):
Kuzey Afrika'daki ilk İslam şehri olan Keyrevan'da Emeviler tarafından yaptırılmıştır.

Resim 02.05

Kayrevan Seydi Ukba Camii -Tunus

Şam Emeviye (Ümeyye) Camii (706-714):
Halife 1. Velid tarafından bir kilisenin kalıntıları üzerine yaptırılmıştır. Caminin avlusunun üç tarafı revaklarla çevrilidir. Revaklardaki kemer yüzeylerinde manzara, servi (selvi) ağacı ve köşkleri gösteren freskler vardır.

Resim 02.06

Şam Emeviye (Ümeyye) Camii-Suriye

Revak: Yapıda, duvar önünde, sütunlarda taşınan kemer sıralarının oluşturduğu, bir tarafı avluya açık, üstü örtülü uzunlamasına mekân.

Kubbet-Üs Sahrâ (Kudüs): Halife Abdülmelik tarafından yaptırılmıştır. Sekizgen planlı ilk ve tek camidir. Diğer adı Hz. **Ömer Camii'**dir. Üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağının iç kısmından çini mozaikler, yapının dışında ise mermer ve renkli taş kaplamalar vardır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde onarım geçiren caminin bozulan çinileri İznik çinileriyle değiştirilmiştir.

Resim 02.07

*Kübbet-üs Sahrâ
(Hz. Ömer Camii-Kudüs)*

Mescid-i Aksa: Emeviler döneminden kalma en önemli yapı olarak nitelendirebiliriz. Kudüs'te Harem-i Şerif olarak bilinen alan üzerinde 702 yılında Halife Abdülmelik tarafından inşa ettirilmiştir.

İspanya'da Endülüs Emevileri 8.yy. dan 11.yy.a kadar Avrupa'nın güneybatısında çok önemli eserler vermişlerdir. Bu dönemde Kordoba, mimari alanda Avrupa'nın en önemli şehri olmuş ve bir kültür şehri olarak dikkat çekmiştir. Bu dönemin en önemli dinî mimari eseri Kordoba Camii' dir.

Resim 02.08

Kordoba Camii

Kordoba Camii (786): 1. Abdurrahman tarafından inşa edilmiştir. Kırmızı tuğla ve beyaz taşlarla yapılan kemerler camiye değişik bir görünüm katmıştır. Yapının çatısı ahşaptan olup kûfe planlıdır. Mermer ve mozaik malzeme ile yapılan süslemelerde, bitkisel motifler ve kûfi yazı bulunmaktadır.

Resim 02.09

Kordoba Camii' nin dış görünümü

Abbasiler devrinde (750-1258) Bağdat, İslam devletinin merkezi olmuştur. Mimaride malzeme olarak tuğla ve kerpiç kullanmışlar, camilerini kûfe planlı yapıp, avluyu revakla çevrelemişlerdir. Süsleme çok sade olup, stuko (alçı süsleme) ve tuğla dekorasyonu uygulamışlardır. Abbasiler Dönemi'nde çok önemli camiler inşa edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Resim 02.10

Kordoba Camii iç görünümü

Samarra Ulu Camii (848-852): Abbasi halifesi Mütevekkil tarafından yaptırılmıştır, kûfe planlıdır. Malviye tipi minaresiyle ünlüdür ki bunu minareler başlığında ayrıca göreceğiz. Yapıdan günümüze sadece minaresi sağlam gelebilmiştir. Biraz da dış çevre duvarları ayakta.

Kazılar sırasında bitkisel motifli alçı süslemeler ve mihraba ait çini mozaik parçaları bulunmuştur.

Resim 02.11

Samarra Ulu Camii Minaresi

Ebudülef Camii (861): Samarra Ulu Cami'nin küçük bir benzeridir.

Tolunoğlu Camii (877-879): Mısır'da ilk Türk Devleti'ni kurmuş olan Tolunoğlu Ahmet tarafından Kahire'de yaptırılmıştır. Kûfe planlı olup, kerpiç ve tuğla malzemeden yapılmıştır. Kırmızı renkli tuğlalar ve alçı süslemeler dikkat çeker.

Resim 02.12

Tolunoğlu Camii - Kahire

İslam'ın yayılışı sürecinde Fatımiler ve Memlûkler sırasıyla Mısır'da tarih sahnesine çıkmıştır.

Fatımiler Dönemi'nde (910-1171); mimarlık alanında önemli eserler verilmiştir. Fatimî mimarisinin en önemli özelliği taş cephe düzenlemesidir. Mukarnaslar bu cephe süslemesinde dikkat çeken bir unsurdur.

Mukarnas: İslam sanatında mimari yapılarda görülen geometrik bir taş süsleme çeşididir.

Mehdiye Camii (916): Tunus'ta bulunan bu camide Antik Çağ tapınaklarından devşirilen (alınıp, kullanılan) taşlar kullanılmıştır.

El Ezher Camii (970): Kahire'deki bu eser, Mısır'ı fetheden kumandan Ezher tarafından yaptırılmış olup, günümüzde İslam Bilimleri Üniversitesi olarak kullanılmaktadır.

Resim 02.13

El-Ezher Camii - Kahire

Memlûkler Dönemi'nde (1250-1517); Mısır'da bir devlet kurarak cami, medrese, şifahane, türbe yapılarını bir arada yaparak külliyeleştirmişlerdir. Külliyele konusunda ayrıca değineceğiz.

Baybars Camii (1267-1269): Sultan 1. Baybars tarafından Kahire'de yaptırılan cami Memluk sultanlarının yaptırdığı camiler arasında günümüze ulaşanların en eskisidir. Transept planlıdır. Dikdörtgen şeklindeki avlusu revaklarla çevrilidir.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte, Asya'da kurulan ilk Müslüman Türk devletleri olan Karahanlılar ve Gazneliler yaptıkları eserlerle Türk-İslam sanatının öncüsü olmuşlardır.

Resim 02.14

Baybars Camii

Karahanlılar Dönemi (840-1212); Türk kültürü ve tarihi için çok önemlidir. Uy-gur Türkleri tarafından Türkistan'da kurulmuş ilk Müslüman Türk Devleti olan Ka-
rahanlılar'ın başkenti Balasagun'dur. Türk-İslam düşüncesinin gelişmesine öncülük
etmişler ve pek çok yazılı eserler de vermişlerdir. Ayrıca Türklere batıda Akdeniz ve
Anadolu'nun yollarını da açan Karahanlılar'dır. Yaptıkları merkezî planlı camiler, tür-
be ve minareler Türk mimarisine öncülük etmiştir.

Karahanlı camilerinde kubbe; örtü sistemi olarak ön plana çıkar. Kerpiç ve tuğlanın
kullanıldığı bu camiler daha sonra Osmanlı sanatında göreceğimiz Mimar Sinan'ın
yaptığı merkezî kubbeli büyük camilerin âdeti ilk örnekleridir diyebiliriz.

Hazer Degaron Camii (11.yy.): Buharadaki cami kare planlıdır Kubbeyle
örtülüdür. Köşelerde dört küçük kubbe daha yer alır.

Talhatan Baba Camii (12.yy.): Merv şehrindeki cami dikdörtgen planlıdır. Tuğla
malzeme değişik şekillerde dizilerek dekorasyon oluşturmuştur.

Gazneliler; 962-1186 yılları arasında Afganistan, Horasan ve Kuzey Hindistan'da
hüküm sürmüştür. Başkentleri Gazne'dir. Sultan Mahmut döneminde kültürel ve sos-
yal açıdan çok parlak bir dönem geçirmiş, dinî ve sivil mimaride pek çok eser meydana
getirmişlerdir. Bu eserlerde Türk sanatı özellikleriyle, Hint ve İslam sanatının birleş-
mini görürüz.

Son yıllarda yapılan kazılarda ortaya
çıkarılan cami kalıntıları, Karahanlılar'ın
plan özelliklerini devam ettirdiklerini gös-
terir. Malzeme olarak ahşap kullanmışlar,
böylelikle 13.yy.da Anadolu 'da inşa edile-
cek olan ahşap direkli camilerin âdeti ön-
cüsü olmuşlardır. Camilerde tuğla üzerine
kûfi yazıyla (en eski köşeli İslam yazısı)
kitabeler, bitki motifleri ve geometrik şe-
killerden oluşan süslemeler yapmışlardır.

Resim 02.15

Gazne Devleti'nin Kurulduğu Bölge

Leşger-i Bazaar Camii: 11.yy.da
Afganistan'da inşa edilmiştir. Mihrap önünde kubbe yer alır.

Büyük Selçuklular (1040-1157); Orta Asya'dan gelen Oğuz Türkleri, Selçuk Bey

komutasında Horasan'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Sırasıyla Arslan Yabgu, Tuğrul Bey, Alparslan, Melikşah, Berkıyaruk, Muhammed Tapar ve Sultan Sencer yönetiminde; İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu alarak önce Nişabur sonra Rey şehrini başkent yapmışlardır. Karahanlı ve Gazneliler' in sanat ve kültür alanında başlattıkları gelişmeleri sürdürerek, mimaride dört eyvanlı planı geliştirmişlerdir. Bu planı cami, medrese ve kervansaraylarında uygulayarak çok önemli eserler ortaya koymuşlardır.

Büyük Selçuklular, İran'da, Karahanlı ve Gazneliler'le başlayan mihrap önü kubbesinin önem kazandığı cami planını geliştirmişlerdir. Yapı malzemesi olarak tuğlayı kullanmışlar, aynı zamanda tuğla dekorasyonla camilerine estetik bir görünüm kazandırmışlardır. Bu camilerin büyük bir kısmı Moğol istilasıyla yok olmuştur.

Selçuklu camileri genel olarak **Mescid-i Cuma** adını alır ve bulunduğu şehirle anılır. Örneğin; İshafan Mescid-i Cuma'sı, Damgan Mescid-i Cuma'sı gibi.

İsfahan Mescid-i Cuma: Caminin en önemli kısımları Melikşah zamanında, 1072-1092 tarihleri arasında yapılmış, 1121 yılında yanan camii Selçuklu Sultanı Sencer 1157 tarihinde tekrar yaptırmıştır. Medrese-cami tipinin ve dört eyvanlı camilerin ilk örneğidir.

Resim 02.16

İsfahan Mescid-i Cuma

Resim 02.17

İsfahan Mescid-i Cuma Eyvanlı Avlusı

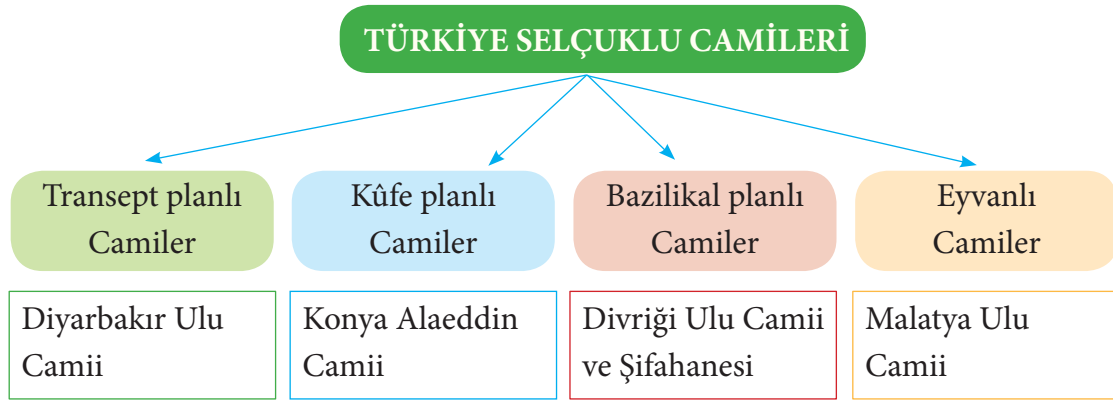
Türkiye Selçukluları; 1077-1308 tarihleri arasında Anadolu'da önemli sanat eserleri meydana getirmişlerdir. Merkezleri Konya'dır. Türkiye Selçuklu sanatı; Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu sanatlarından ve Anadolu'da daha önce yaşamış uygarlıklardan etkilenmiştir.

Türkiye (Anadolu) Selçukluları batıya doğru ilerlerken doğuda Büyük Selçuklulara bağlı Türk beylikleri kurulmuş, bunlar Anadolu'da ilk Türk mimari eserlerini meydana

getirmişlerdir. Bu beylikler;

- Danişmendliler (1080-1178) → Sivas, Kayseri, Malatya
- Mengücekliler (1080-1128) → Tokat, Niksar, Erzincan, Kemah, Divriği
- Saltuklular (1072-1202) → Erzurum
- Artuklular (1102-1409) → Diyarbakır, Mardin, Harput, Hasankeyf

Türkiye (Anadolu) Selçuklu camileri dört plan tipi ve ahşap destekli camiler olarak karşımıza çıkar. Bunu aşağıdaki gibi şematize edebiliriz:

Diyarbakır Ulu Camii (1091-1092): Transept planlı camilerin en önemli örneğidir. Anadolu'da yapılmış Türk camilerinin ilki olması bakımından da çok önemlidir. Şam Emeviyye caminin plan tipiyle büyük benzerlik gösterir.

Resim 02.18

Diyarbakır Ulu Camii

Resim 02.19

Diyarbakır Ulu Camii
(iç görünüm)

Konya Alaeddin Camii (1155-1220): İslam sanatının ilk ve özgün plan şeması olan kûfe plan uygulanmıştır. Yapımı oldukça uzun sürmüş, Sultan Rüknettin zamanında yapımına başlanmış, Alâeddin Keykubat zamanında tamamlanmıştır. Yapı malzemesi kesme taş olup, kubbe örtüsü tuğladır. Yapı iki bölümlüdür. İkinci bölüm transept planlıdır. İki planın yan yana uygulandığı ilk kez görülmektedir. Camide kesme taş ve mermer işçiliğinin yanı sıra, bugün çok azını görebildiğimiz mozaik süslemeleri de vardır. Caminin abanoz ağacından yapılmış olan minberi özellikle görülmeye değerdir.

Resim 02.20

Konya Alaeddin Camii

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi (1228-1229): Külliye (yapılar topluluğu) şeklinde inşa edilmiştir. Bazilikal planlı camilerin Anadolu'daki en önemli ve ilk örneklerindendir. Kubbe ve tonoz örtü sistemi kullanılan camide, çok zengin taş işçiliği görülür.

Tonoz: Bir kemerin derinliğine uzanmasıyla oluşan kavisli örtü sistemi.

Resim 02.21

Divriği Ulu Camii

Malatya Ulu Camii (1224): Eyvanlı camilere örnektir. İran'da yapılmış Büyük Selçuklu camileriyle büyük benzerlikler gösterir. Eyvan ve revakları çini mozaikle süslü olan cami, Alâeddin Keykubat tarafından yaptırılmış ancak daha sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiştir.

Resim 02.22

Malatya Ulu Camii

Ankara Arslanhane Camii (1290): Ahşap destekli camilerin en önemli örneklerinden biridir. Yapının çatısı ahşap desteklerle taşınmaktadır. Ahşap minberi ve mihrap üzerindeki çinileriyle, alan süslemeleri dikkat çeker.

Resim 02.23

Ankara Arslanhane Camii

Beylikler Dönemi'nde; Anadolu'da pek çok beyliğin kurulduğuna tanık oluyoruz. Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köse Dağ Savaşı'nda Moğol ordusuna yenilmiş ve 1308'de tamamen yıkılmıştır. Anadolu'da sınırlara yerleşmiş olan Türkmenler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişler böylelikle 13.yy. sonu ve 15.yy. başı arasında kalan zaman diliminde Beylikler Dönemi yaşanmıştır. Bu beylikler;

- Karamanoğulları → Karaman merkez olmak üzere Orta Anadolu
- Menteşeoğulları → Muğla civarı
- İnanoğulları → Denizli ve çevresi
- Sahipataoğulları → Afyonkarahisar ve çevresi
- Pervaneoğulları → Sinop ve çevresi
- Çobanoğulları → Kastamonu
- Germiyoğulları → Kütahya
- Osmanlıoğulları → Bilecik, Bursa ve çevresi
- Hamidoğulları → Isparta ve Antalya çevresi
- Karesioğulları → Balıkesir
- Aydınoğulları → Aydın ve çevresi
- Candaroğulları → Kastamonu, Sinop ve çevresi
- Saruhanlıoğulları → Manisa
- Eretna Beyliği → Sivas ve Orta Anadolu
- Dulkadiroğulları → Maraş ve Elbistan çevresi
- Ramazanoğulları → Adana

Beyliklerde cami mimarisinde görülen en büyük yenilik son cemaat yerinin ilk defa plâna uygulanmasıdır. Cami mimarisinde yedi plan tipi karşımıza çıkar.

Beylikler Dönemi Camileri

Eşdeğerde çok üniteli camiler – Antalya Yivli Minare Camii

Transept planlı camiler – Selçuk İsa Bey Camii

Ters T planlı (zaviyeli) camiler – Milas Firuz Bey Camii

Tek kubbeli camiler – Balatilyas Bey Camii

Kûfe planlı camiler – Adana Ulu Camii

Bazilikal planlı cami – Birgi Ulu Camii

Merkezî Kubbeli Camiler – Mut Lâl Ağa Camii

Antalya Yivli Minare Camii (1387): Çok kubbeli bir plana sahiptir. Adını üzeri yivli olan minareden alır. Caminin üzeri altı eşit kubbe ile örtülüdür. Minarelerinde firuze renkli sırlı tuğla çini dekorasyonu vardır.

Resim 02.24

Antalya Yivli Minare Camii

Selçuk İsa Bey Camii (1375): Revaklı bir avluya sahip cami, transept planlıdır. Renkli mermer kaplamaları dikkat çekicidir. Mimarı Şamlı olduğu için Suriye mimarisinin izleri görülür.

Resim 02.25

Selçuk İsa Bey Camii

Milas Firuz Bey Camii (1394): Planlı (ters T) camilere örnektir. Oldukça sade olan yapıda mermer kaplamalar dikkat çekicidir. Menteşeoğulları Dönemi'ne aittir.

Resim 02.26

Milas Firuz Bey Camii

Balat İlyas Bey Camii (1404): Merkezî kubbeli Osmanlı camilerine temel oluşturan bir camidir. Tek bir kubbeyle örtülüdür. Kare plandan kubbeyle geçişte Türk üçgeni kullanılmıştır. Portalinde (ana giriş kapısı) Selçuklu sanatının izleri görülür.

Resim 02.27

Balat İlyas Bey Camii

Adana Ulu Camii (1541): Külliye tarzındadır. Caminin yanında medrese ve türbesi de vardır. Mihrap önü kubbesi vardır ancak kûfe planlı camilere örnektir.

Resim 02.28

Adana Ulu Camii

Birgi Ulu Camii (1312): Aydınoğlu Mehmet Bey'in yaptırdığı cami, bazilikal plâna sahiptir. Yani mihraba dik uzanan beş nef (sahın) vardır ve ortadaki sahn diğerlerinden daha yüksek ve geniştir. Son cemaat yeri ve ibadet mekânı içindeki ahşap ve çini süslemeler dikkat çekicidir.

Resim 02.29

Birgi Ulu Camii (Uzaktan görünüm)

Mut Lâl Ağa Camii (1444): Merkezî kubbeli camilere örnektir. Bu plan daha sonra Osmanlı sanatında da merkezî kubbeli camilere örnek oluşturacak ve merkezî kubbeler köşelerde ve yanlarda yarım ve çeyrek kubbelerle desteklenerek daha büyük mekânların örtülmesi başarılacaktır.

Resim 02.30

Mut Lâl Ağa Camii

Osmanlı Dönemi camilerini geniş boyutuyla ele almadan önce, Osmanlıların Kayı boyuna mensup olduklarına ve Anadolu'ya Büyük Selçukluların bir kolu olarak girdiklerine vurgu yapmak gerekir. Boy iken beylik hâline gelen Osmanlılar, zamanla üç kıtaya yayılan bir imparatorluk oluşturmuşlardır. Yayıldıkları kıtalarda (Asya, Avrupa, Afrika) Türk ve İslam kültürünü yerleştirmişler, sayısız eserler vermişlerdir.

Öncelikle Osmanlı camilerini çok geniş bir şema içinde ele almak gerekir.

OSMANLI CAMİLERİ

Erken Dönem	Klasik Dönem	Geç Dönem
1. Tek Kubbeli Camiler - İznik Hacı Özbek Camii - İznik Yeşil Camii 2. Ters T Planlı Camiler - Bursa Orhan Bey Camii - Bursa Hüdavendigâr Camii - Bursa Yeşil Camii 3. Çok Kubbeli Camiler - Bursa Ulu Camii - Edirne Eski Camii 4. Merkezî Kubbeli Camiler - Edirne Üç Şerefeli Camii 5. Klasik Döneme Geçiş Camileri - İstanbul Fatih Camii - Edirne Beyazıt Camii	1. Mimar Sinan Öncesi Dönem - İstanbul Bayezit Camii 2. Mimar Sinan Dönemi ** Çıraklık Dönemi - İstanbul Şehzade Camii ** Kalfalık Dönemi - İstanbul Süleymaniye Camii ** Ustalık Dönemi - Edirne Selimiye Camii 3. Mimar Sinan Sonrası Dönem - İstanbul Yeni Cami ve Külliyesi - İstanbul Sultan Ahmet Camii	1. Lale Devri - Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii 2. Türk Barok Ve Rokoko Devri - İstanbul Nuru Osmaniye Camii - İstanbul Laleli Camii 3. Türk Ampir Üslubu Devri - İstanbul Nusretiye Camii - İstanbul Ortaköy Camii - Dolmabahçe Camii 4. Seçmeci (Eklektik) Devir - İstanbul Hamidiye Camii - İstanbul Aksaray Valide Camii 5. Neoklasik Dönem - İstanbul Bostancı Camii - İstanbul Bebek Camii

ERKEN DÖNEM

1. Tek Kubbeli Camiler: Kare mekânlar tek kubbeye örtülmüş, son cemaat yeri eklenerek plan oluşturulmuştur.

İznik Hacı Özbek Camii (1333): Osmanlı mimarisinde tarihi bilinen ilk yapıdır. Kubbeye geçişlerde Türk üçgeni kullanılmıştır. Üç bölümlü sün cemaat yeri tonozlarla örtülüdür.

Resim 02.31

İznik Hacı Özbek Camii

İznik Yeşil Camii (1378-1392): Çandarlı Halil Paşa tarafından Mimar Hacı Musa'ya yaptırılmaya başlanmış, eser oğlu Ali Paşa tarafından tamamlanmıştır. Merkezi kubbeye örtülüdür. Süslemelerinde yeşil mermer kullanılmış olup, minarelerindeki yeşil ve mavi sırlı tuğlalar yapıya ismini vermiştir.

Resim 02.32

İznik Yeşil Camii

2. Ters T Planlı Camiler: Bu camiler Anadolu'nun Türkleşmesinde rolü olan zaviyeleri (İslam ahlakının öğretildiği yer) de içinde barındırdığı için zaviyeli camiler olarak da bilinirler.

Bursa Yıldırım Bayezit Camii (1390-1395): Külliye'nin bir parçasıdır. Kesme taştan yapılmıştır. Beş bölümlü son cemaat yeri vardır.

Resim 02.33

Bursa Yıldırım Bayezit Camii

3. Çok Kubbeli Camiler: Anadolu Selçuklu Döneminin çok sütunlu camilerinin etkisiyle gelişmiş olan bu planda, payelerle ayrılmış her bölümün üzeri eşit büyüklükte kubbelerle örtülmüştür.

Bursa Ulu Camii (1396-1400):

Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılmış olan bu cami payelerle, eşit olarak 20 bölüme ayrılmış olup her bölümün üzeri eşit büyüklükte kubbelerle örtülmüştür. Yapıda son cemaat yeri yoktur. Mihrap doğrultusundaki ikinci kubbenin üzeri aydınlık feneri olarak açık bırakılmış, tam altına havuz yerleştirilmiştir. Yapıda taş işçiliği ve hat sanatı örnekleri vardır. Son cemaat yeri ve avlusu olmayan cami, Selçuklu Ulu Cami tipinin Osmanlı'ya yansımış son örneği olarak kabul edilir.

Resim 02.34

Bursa Ulu Camii

Edirne Eski Camii (1403-1412): Çelebi Sultan Mehmet'in yaptırdığı cami, kare planlı olup, beş bölümlü son cemaat yerine sahiptir ancak bu bölüm sonradan eklenmiştir.

Resim 02.35

Edirne Eski Camii

4. Merkezî Kubbeli Camiler: Ana mekânı örten merkezdeki büyük kubbenin etrafında, tonoz veya kubbe ile örtülü yan mekanlardan oluşan camilerdir.

Edirne Üç Şerefeli Camii

(1437-1447): Sultan II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Anıtsal camilerin ilk örneğidir. Osmanlıların ilk dört minareli camisi olup, minarelerden bir tanesindeki şerefe sayısı üçtür. Adını da buradan almıştır. Portali zengin taş işçiliğine sahiptir.

Resim 02.36

Edirne Üç Şerefeli Camii

5. Klasik Döneme Geçiş Camileri: Osmanlı klasik dönemine dair ilk izler görülür.

İstanbul Fatih Camii (1463-1471): Büyük bir külliyein parçasıdır (daha sonra külliye başlığı altında da inceleyeceğiz). Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Plan olarak merkezî kubbelidir. Ana kubbe 26 m çapındadır. Caminin dik-kat çeken çok önemli bir özelliği ise minarelerinden bir tanesinin kaidesinde Ali Kuşçu'nun yaptığı güneş saatinin yer almasıdır. Fatih caminin yazı süslemeleri (hat) son derece önemlidir ve dönemin meşhur hattatı Ali Bin Yahya Sofi tarafından yazılmıştır. 18.yy. başlarında deprem sonucu yıkılan cami 1771 yılında Sultan 3. Mustafa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Ali Kuşçu, 15.yy. da yaşamış bir astronomi ve matematik bilginidir. Bu alanda pek çok bilimsel eser vermiştir.

KLASİK DÖNEM

1. Mimar Sinan Öncesi Dönem: İstanbul'un fethiyle Osmanlılar yeni bir döneme girdiler. Bu dönemde sanatın her dalında yeni atılımlar oldu. Devletin sınırlarının genişlemesi mimari alanda çok sayıda eser meydana getirilmesine imkân sağladı.

İstanbul Bayezit Camii (1501-1506): Mimar Hayrettin tarafından Osmanlı sultanı II. Bayezit adına yapılan cami, bir külliye'nin parçasıdır (Külliye başlığı altında daha sonra değineceğiz). Yapının şadırvanlı avlusu olup, avlu kubbeli revaklarla çevrilmiştir.

Resim 02.37

İstanbul Bayezit Camii

2. Mimar Sinan Dönemi ve Eserleri (1489-1588): Türk ve dünya mimarlık tarihinin en büyük sanatçılarından. Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a gelmiş, Acemi Oğlanlar Ocağı'nda yetişmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde mimarbaşılığa kadar yükselen Mimar Sinan'ın birçoğu İstanbul'da olmak üzere 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 okul ve darülcerra, 22 türbe, 17 imaret ve darüşşifa, 7 su kemeri, 8 köprü, 20 kervansaray, 35 köşk ve saray, 6 ambar, 48 hamam ve kaydı olmayan eserlerle beraber 350'yi aşkın eseri vardır ve bu eserlerin çoğunun mimarbaşısıdır.

Vefatından sonra İstanbul Süleymaniye Cami'nin bahçesindeki türbesine defnedilen Mimar Sinan'ın mimari anlayışını şöyle sıralayabiliriz:

- Yaptığı eserlerin planlarını bulundukları şehrin, mahallenin ve çevrenin düzenini bozmayacak şekilde yapmış ve uygulamıştır.
- Yapıların konumu bulunduğu çevrenin bitki örtüsüyle uyum içindedir.
- Merkezî kubbeli yapı sorununu çözmüş ve camilerde harimi (asıl ibadet alanı) tek, büyük bir kubbeyle örtmeyi başarmıştır.
- Merkezî kubbeler, yarım kubbe ve eksedra adı verilen çeyrek kubbelerle uyum içinde desteklenmiştir. Bu da yapıya dışardan bakıldığında anıtsal bir görünüm kazandırmıştır.
- Kullandığı malzemeyi ve süsleme unsurlarını dengeli bir biçimde kullanmış, aşırılıktan ve abartıdan kaçınmıştır.
- Yapılarında ışık, ses ve estetik en üst seviyede ve ideal ölçüdedir.

Mimar Sinan, mimarlık hayatını üç devreye ayırır ve üç eserine vurgu yapar.

İstanbul Şehzade Camii (1544-1548): Mimar Sinan bu eseri için “Çıraklık Dönemi Eserim” tanımını yapar. Eser Kanuni Sultan Süleyman’ın genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmet için yapılmıştır. Bir külliye’nin ana yapısıdır. Merkezî kubbe, dört yarım, köşelerde de birer çeyrek kubbeyle desteklenmiştir. Yapı malzemesi olarak kesme taş ve mermer kullanılmış olup, caminin içinde yer alan çiniler bitki motiflidir.

Resim 02.38

İstanbul Şehzade Camii

Resim 02.39

İstanbul Şehzade Camii

Kubbe İçi Süslemeleri

İstanbul Süleymaniye Camii (1550-1557): Mimar Sinan’ın “Kalfalık Dönemi Eserim” olarak nitelendirdiği cami bir külliye’nin parçasıdır. Merkezî kubbe, ku-zey ve güneyde yarım kubbe, köşelerde ise çeyrek kubbeyle desteklenmiştir. Caminin dört minaresinde toplam on şerefesi vardır ki, Kanuni Sultan Süleyman’ın Osmanlı Devleti’nin onuncu padişahı olduğunu vurgular. Caminin avlusunda Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan’ın türbeleri vardır.

Resim 02.40

İstanbul Süleymaniye Camii

Resim 02.41

İstanbul Süleymaniye Camii Mihrabı ve
Çini Süslemeleri

Edirne Selimiye Camii (1569-1574): Mimar Sinan “Ustalık Eserim” vurgusu yaptığı bu eserini Sultan II. Selim için yapmıştır. Merkezî kubbe, mihrap yönünde bir yarım kubbe ve köşelerde dört çeyrek kubbeyle desteklenmiştir. Yapıdaki simetri mükemmel olup, dünya mimarlık tarihine geçmiştir. Mihrap duvarındaki lacivert üzerine beyaz renk ile ayet yazılı çinileri ayrıca övgüye değerdir.

Resim 02.42
Edirne Selimiye Camii
(dış görünüm)

Resim 02.43
Edirne Selimiye Camii
(iç görünüm)

3.Mimar Sinan Sonrası Dönem: Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümünden sonra Osmanlı tahtına II. Selim ve ardından III. Murat geçmiştir. Bu süreç aynı zamanda “Geç Klasik Dönem” olarak da adlandırılır ve Mimar Sinan’ın öğrencilerinin eserleri döneme damgasını vurur.

Bu ustalar; Mimar Davut Ağa, Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa, Mimar Dalgıç Ahmet Ağa, Mimar Mustafa Ağa ve Mimar Hacı Hasan Ağa’dır. Hepsi de “Sinan üslubu” nu başarıyla uygulamıştır.

İstanbul Yeni Camii (1598-1663): Yapı Sultan III. Murat ve eşi Safiye Sultan tarafından Mimar Davut Ağa’ya başlatılmış, Turhan Valide Sultan tarafından Mimar Mustafa Ağa’ya tamamlanmıştır. Yapı bir külliyein parçasıdır. Merkezî kubbe, yarım ve çeyrek kubbeyle (eksedra) desteklenmiştir. Eserin içindeki renkli kalem işi süslemeler dikkat çeker. Ayrıca duvarlarda çini, pencerelerinde ise renkli cam işçiliği (revzen) bulunur.

Resim 02.44

İstanbul Yeni Camii

Resim 02.45

İstanbul Yeni Camii
Çini ve Kalem işi süslemeleri

İstanbul Sultan Ahmet Camii (1609-1617): Bir külliye'nin parçası olan eser Sultan I. Ahmet adına Mimar Başî Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından yapılmıştır. Merkezî kubbeli camide, kubbe dört yandan yarım, köşelerde ise çeyrek kubbelerle (eksedra) desteklenip, genişletilmiştir. Cami içindeki mavi renkli çinilerden dolayı yabancı kaynaklarda, Avrupâda “Blue Mosque” (Mavi Camii) olarak geçer.

Resim 02.46

İstanbul Sultan Ahmet Camii

Resim 02.47

İstanbul Sultan Ahmet Camii
(iç görünüm)

GEÇ DÖNEM

18. yy. dan itibaren Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî alandaki gerilemesi sanatı da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde Batı ile özellikle Fransa'yla ilişkiler artmış buna bağlı olarak yeni yapı tipleri de ortaya çıkmıştır. Osmanlı camilerinde de bu dönemde yabancı etkiler hem mimari anlamda hem de süsleme olarak kendini göstermiştir.

Batı etkisindeki bu dönem kendi içinde belli başlı beş ana başlık altında incelenir:

1. Lale Devri (1718-1730): Bu süreç Batılılaşmanın ilk ayağını oluşturur. Cami yapımı ve diğer dinî mimari eserleri oldukça azdır.

Resim 02.48

*İstanbul Nevşehirli Damat
İbrahim Paşa Camii*

2. Türk Barok ve Rokoko Devri (1748-1755): Bu üslubun en önemli yapısıdır. Yapımına Sultan II. Mahmut tarafından başlanıp, III. Osman zamanında tamamlanmıştır. Değişik sütun başlıkları batı etkisini gösterir.

Resim 02.49

İstanbul Nuruosmaniye Camii

Resim 02.50

*İstanbul Nuruosmaniye Camii
(cephe görünümü)*

3. Türk Ampir Üslubu (1808-1860): Fransa'da 19. yy.da ortaya çıkan Ampir üslubu, II. Mahmut döneminde Osmanlı mimarisini etkilemiştir. Bu dönemde, Osmanlı camilerinde son cemaat yeri ortadan kalkmış, süslemede çiçek, yaprak ve bitki motifleri kullanılmıştır.

İstanbul Nusretiye Camii (1822-1826): Üslubun önemli bir örneği olan bu eser, Sultan II. Mahmut tarafından yaptırılmıştır. Merkezî kubbe ile örtülü olan yapıda çini ve mermer süslemeler dikkat çeker. Ayrıca kemerlerde ve kubbe kasnağında çok sayıda pencere vardır.

Resim 02.51

İstanbul Nusretiye Camii

İstanbul Ortaköy Camii (1854): 17. yy.da İbrahim Paşa tarafından yaptırılan cami, Sultan Abdülmecit zamanında Ampir üslubuna göre yenilenmiştir. Süslemelerinde altın yaldız boyalı bitkisel motifler kullanılmıştır.

Resim 02.52

İstanbul Ortaköy Camii

4. Seçmeci (Eklektik) Dönem (1860-1900): Bu dönem yapılarında belirli bir plan ve süsleme düzeni yoktur. Birkaç üslubun özelliği tek bir yapıda bir arada uygulanmıştır. Dönemin özelliği karma bir kompozisyon uygulanmasıdır.

İstanbul Hamidiye Camii (1866): Sultan II. Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır. Merkezî kubbesi ve diğer mekânların örtü sistemi ahşaptır.

Resim 02.53

İstanbul Hamidiye Camii

İstanbul Aksaray Valide Camii (1871): Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Kubbesi yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Diğer Osmanlı camilerinden farklı olarak minareler ana yapıdan ayrı inşa edilmiştir.

Resim 02.54

İstanbul Aksaray Valide Camii

5. Neoklasik Dönem (1900-1930): 20. yy.ın başlarında Osmanlılarda gelişen milliyetçilik hareketleri sanat ve mimariyi de etkilemiştir. Türk mimarları Avrupa akımlarını bir kenara bırakarak tamamen Türk mimarisinin özelliklerini dikkate almışlardır. Neoklasik üslup Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayıp, Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir.

İstanbul Bebek Hümayun-u Abâd Camii (1913): Sultan III. Ahmet adına Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yazlık olarak yaptırılmış (1726) ve Hümayun-u Abâd Kasrı olarak adlandırılmıştır. Bu kasr yerine Sultan III. Ahmet tarafından yanına bir de cami yaptırılmış, 20. yy. ın başlarına geldiğimizde harap bir vaziyette olan cami, dönemin Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi tarafından yıktırılarak, o dönemin Vakıflar Baş Mimarı; Mimar Kemalettin Bey'e 1913'te bugünkü yerinde yeniden yaptırılmıştır.

Resim 02.55

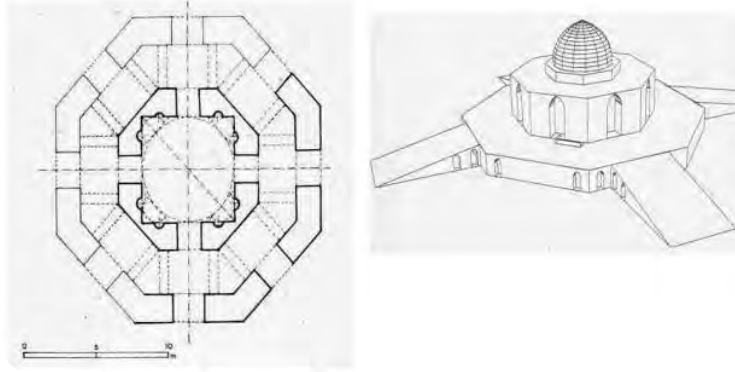
İstanbul Bebek Camii

BİLGİ KUTUSU

Kasr; Küçük saray, köşk anlamına gelir.

TÜRBİ VE KÜMBETLER

İslam mimarisinde ilk türbe **Abbasi Dönemi'nde** görülür. Bu türbe Kubbet-üs Süleybiye'dir.

Resim 02.56

Kubbet-üs Süleybiye (plan şeması)

Kubbet-üs Süleybiye (862): İslam sanatının ilk türbesi olan yapı, Samarra şehrinde. İç içe iki sekizgen duvardan ve ortada bir kubbeden oluşur. Türbenin toplam 12 kapısı vardır. Türbenin bulunduğu Samarra şehri bugünkü Irak sınırları içinde, başkent Bağdat yakınlarında bir kültür ve medeniyet şehridir. Abbasiler döneminde bu şehir çok önemlidir.

Memlük Dönemi'nde; külliye yapımı görüyoruz. Dolayısıyla Sultan Kalavun Türbesi de bu külliye'nin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Yine Sultan Hasan Türbesi de külliye'nin bir parçasıdır.

Sultan Hasan Türbesi (1356-1362): Bu türbede Selçuklu izlerini görmek mümkündür. Bir külliye'nin parçasıdır. Medrese ve türbe birleştirilmiştir.

Karahanlılar Dönemi'nde; anıtsal mezar mimarisi çok önemlidir. Tuğla malzeme ile kare planlı, kubbe ile örtülü, yüksek ve anıtsal portalli mezar anıtları inşa etmişlerdir.

Resim 02.57

Sultan Hasan Türbesi (Medrese ile bitişik)

Arap Ata Türbesi: Karahanlı döneminden kalan en eski türbedir. Tuğla malzeme kullanılmış, ana giriş kapısı (portal) oldukça yüksek tutulmuştur.

Resim 02.58

Arap Ata Türbesi (Özbekistan)

Ayşe Bibi Türbesi: 11.yy.ın sonunda Özbekistan -Talas'ta inşa edilmiştir. Sultan Alparslan'ın kızı ve Karahanlı hükümdarının eşi Ayşe Bibi Hanım'a aittir. Sırlı tuğla ile yapılmış dekorasyonu dikkat çeker.

Resim 02.59

Ayşe Bibi Türbesi (kubbe içi)

Gaznelilerde; türbeler kare planlıdır ve kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişlerde Türk üçgeni (tromp) kullanılmıştır. Yapı malzemeleri tuğladır ve çok güzel tuğla dekorasyonu vardır.

Aslan Cazib Türbesi (997-1028): Tus Valisi Aslan Cazib'e ait türbedir. Yapı İran'ın Sengbest (Sang Bast) şehrinde bulunmaktadır. Tuğla malzemeyle inşa edilmiştir.

Resim 02.60

Aslan Cazib Türbesi Afganistan

Tac Mahal (1632-1650): Hindistan'ın Agra kenti yakınlarında, Hint-Türk İmparatoru Şah Cihan'ın ölen karısı Begüm Mümtaz Mahal için yaptırdığı büyük türbedir. Şah Cihan da burada gömülüdür.

Türbe yüksek duvarlarla çevrili büyük bir bahçenin içinde olup, kırmızı kum taşı ve beyaz mermerlerden iki kaidenin üzerine oturtulmuştur. Köşelerde âdeta dantel gibi işlenmiş dört minare yükselir. Minarelerin her biri 39 metre yüksekliğindedir. Beyaz mermerden yapılmış sekizgen şeklindeki türbe, dünyanın en büyük kubbelerinden biriyle örtülüdür. Köşelerde dört küçük kubbe daha vardır. Türbenin içinde Şah Cihan ile Mümtaz Mahal'in lahitleri yer alır. İç duvarlar değerli taşlarla süslenmiştir. Yapının baş mimarı Muhammed İsa Efendi'dir.

Resim 02.61

Tac Mahal

Resim 02.62

Tac Mahal (iç görünüm)

Büyük Selçuklularda; mezar anıtları kümbet ve türbe olarak iki değişik formda inşa edilmiştir. Kümbetlerde, merdivenle inilen bodrum, mezar odası olarak kullanılırken, mihrabın bulunduğu üst kat mescit olarak kullanılır. Kümbetlerin eski Türk çadırlarından esinlenerek yapıldığı kaynaklar tarafından vurgulanmaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Kümbet; daire veya çokgen gövde üzerine konik veya piramit çatıyla örtülü mezar yapısıdır.

Kümbed-i Surkh (1147): Kare planlıdır. İçten kubbe, dıştan konik çatı ile örtülmüştür. Yapı malzemesi kırmızı tuğla olup, aynı zamanda tuğla dekorasyonu dikkat çeker.

Resim 02.63 Kümbed-i surkh

Sultan Sencer Türbesi (1157):

Türkmenistan'ın Merv şehrinde yer alır. Son Selçuklu Sultanı Sencer için yapılmış olup mimarı Muhammed Atsız'dır. Tuğla malzeme ile yapılmıştır ve Selçuklu türbe mimarisinin en gelişmiş örneğidir.

Türkiye (Anadolu) Selçuklularında; mezar anıtları, Büyük Selçuklu dönemindeki türbe ve kümbetlerle aynı özellikleri gösterir.

Resim 02.64

Sultan Sencer Türbesi

Tercan Mama Hatun Kümbeti (13.yy):

Anadolu'daki en önemli mezar anıtlardan biridir. Tamamen kesme taştan yapılmış olup, plan özellikleri açısından tek örnektir. Kümbet daire şeklinde bir avlunun ortasında inşa edilmiştir.

Resim 02.65

Tercan Mama Hatun Kümbeti
Avlu Dışından Görünüm

Kayseri Döner Kümbet (1276): Kesme taştan yapılmış olup, on iki köşelidir. Konik çatılıdır. Gövdenin dış yüzeyinde zengin taş işçiliği vardır. Portal'ın (ana giriş kapısı) sol üstünde Anadolu Selçuklu arması olan çift başlı kartal ile aslan figürü dikkat çeker.

Resim 02.66

Kayseri Döner Kümbet

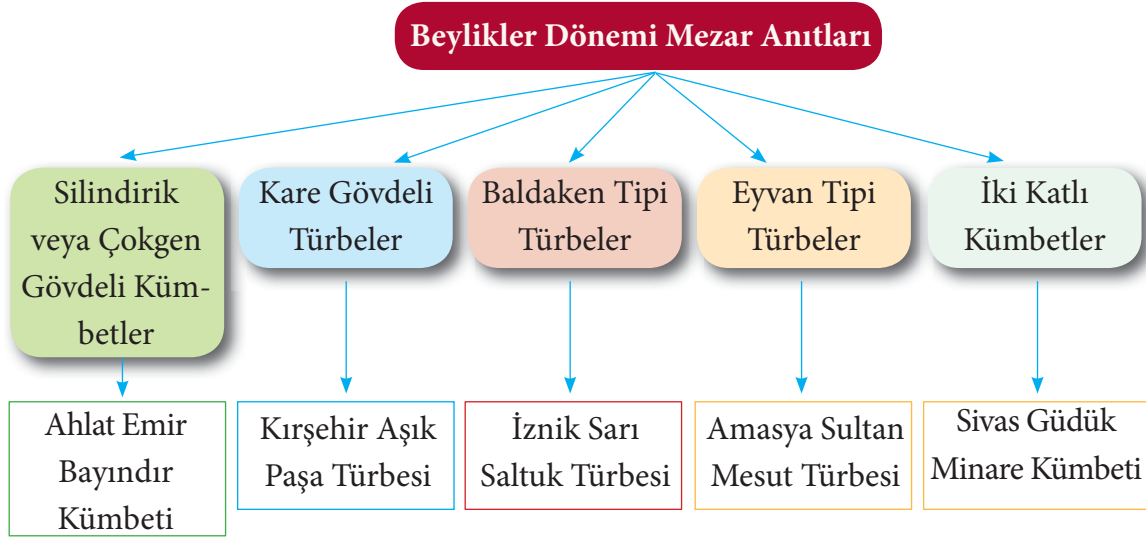
Konya II. Kılıçarslan Kümbeti (1220):
Konya Alâeddin Cami ile aynı avlu içinde yer alan kümbet 12.yy. dan kalmadır. Gövdesi ongen şeklidir. Duvarları kesme taş olup, içinde 8 adet çini kaplı lahit bulunmaktadır.

Beylikler döneminde; mezar anıtları beş kategoride incelenir.

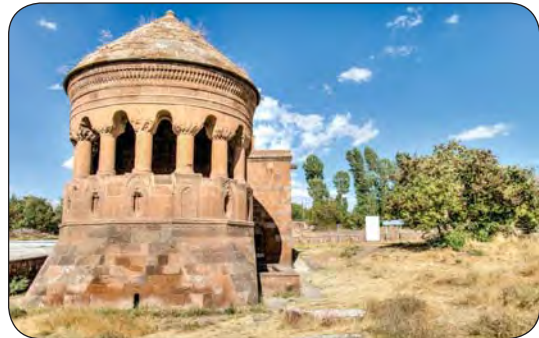
Resim 02.67

Konya II. Kılıçarslan Kümbeti

Bu dönemde mezar anıtları, Selçuklu geleneğini sürdürmekle beraber yeni plan tipleri de geliştirmiştir.

Ahlat Emir Bayındır Kümbeti (1481):
Silindirik veya çokgen gövdeli kümbetler grubundadır. Çokgen kaide üzerine, silindir gövdelidir. Üzeri konik çatılıdır.

Resim 02.68

Ahlat Emir Bayındır Kümbeti Bitlis

Kırşehir Aşık Paşa Türbesi
(1322): Kare gövdeli türbelerdendir. Mermer kaplamaları ile Beylikler Dönemi'nin önemli bir yapısıdır.

Resim 02.69

Kırşehir Aşık Paşa Türbesi

İznik Sarı Saltuk Türbesi
(14.yy.): Baldaken tipi türbelerdendir. Bu tip tamamen Beylikler Dönemi'ne özgüdür.

Resim 02.70

İznik Sarı Saltuk Türbesi

Amasya Sultan Mesut Türbesi
(14.yy.): Dikdörtgen planlı türbenin içi, ortadan büyük bir kemerle ikiye ayrılmış, üzeri tonozla örtülmüştür. Cephe düzenlemesiyle dikkat çeker. Eyvanlı türbeler sınıfındandır.

Resim 02.71

Amasya Sultan Mesut Türbesi

Sivas Gündük Minare Kümbeti (1347): İki katlı kümbetler grubuna dahildir. Çok az sayıdan örneği olan bir plan tipidir. Yapı malzemesi tuğla olup, tuğlalar arasına yerleştirilmiş çinileriyle baklava motifi oluşturulmuştur.

Resim 02.72

Sivas Gündük Minare Kümbeti

Osmanlı Dönemi türbelerinin temelini Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbeleri oluşturur. Özellikle Beylikler dönemi ile Osmanlı'nın erken dönemi âdeta bir-biri içine geçmiş gibidir ancak Osmanlı türbelerinde genellikle kriptâ (mezar odası) bölümü bulunmaz ve genellikle giriş kısmı revaklıdır. Erken dönem türbeleri genellikle kare planlıdır ancak çokgen planın uygulandığı da olmuştur. Klasik dönemde genellikle çokgen planın uygulandığını görüyoruz fakat kare planlı türbelerde yapılmıştır. Geç dönemde ise batı etkisinin türbe minaresine de yansıdığı görülür. Osmanlı Dönemi türbelerinin en önemlilerinden birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz.

Bursa Yeşil Türbe (1421): Yapımına Çelebi Sultan Mehmet zamanında başlanmış, II. Murat zamanında tamamlanmıştır. Sekizgen planlı olup, kubbe ile örtülmüştür. Dış cephesi dikdörtgen çini levhalarla kaplanmış, içerde ise hem mihrapta hem de Çelebi Sultan Mehmet'in sandukasında mozaik tekniğinde çini işçiliği kullanılmıştır. Adını çinilerinden alır.

Resim 02.73

Bursa Yeşil Türbe

İstanbul Murat Paşa Türbesi (1473): Sekizgen gövdeli türbenin her cephesinde lacivert ve turkuaz renkli çiniler bulunur. Mozaik çini tekniğinde olup, Selçuklu çini geleneğinin son örneğidir.

Mimar Sinan döneminde türbelere bir revaklı cephe eklenmiştir. Kubbeler genellikle yivlidir. Yüksek ve anıtsal bir görünüm vermek için iç içe iki kubbe kullanılmıştır.

Resim 02.74

İstanbul Mahmut Paşa Türbesi

İstanbul Şehzade Mehmet Türbesi (1453-1544): Sekizgen plan uygulanmış olup, kubbeyle örtülmüştür. Girişi revaklıdır. Türbenin içinde renkli sır tekniğiyle yapılmış çini süslemeler vardır.

Resim 02.75

İstanbul Şehzade Mehmet Türbesi

İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (1559-1566): Mimar Sinan'ın bu türbeyi Kanuni Sultan Süleyman için Süleymaniye Cami'nin avlusuna inşa etmiştir. Türbenin çevresi revaklarla çevrilidir. İç içe iki kubbeyle anıtsal bir görünüm elde edilmiştir. Süslemelerinde çini ve kalem işi kullanılmıştır.

Resim 02.76

İstanbul Kanuni Sultan Süleyman
Türbesi (iç görünüm)

Resim 02.77

İstanbul Kanuni Sultan Süleyman
Türbesi (dış görünüm)

İstanbul Hürrem Sultan Türbesi (1558): Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi olan Hürrem Sultan için, Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Dıştan sekizgen, içten onaltıgen planlıdır. Yapının pencere kenarlarında pembe mermer, iç kısmında ise renkli çiniler süsleme amacıyla kullanılmıştır.

Resim 02.78

İstanbul Hürrem Sultan Türbesi

Resim 02.79

İstanbul Hürrem Sultan Türbesi

(iç görünüm)

Geç dönemde türbe yapımının çok az olduğuna tanık oluyoruz. Bunun nedeni Osmanlı'nın hem ekonomik ve siyasi çöküşüne hem de Batı sanatlarının etkisine girmesine bağlanabilir. Geç dönem türbeleri için Sultan II. Mahmut Türbesini örnek olarak verebiliriz.

İstanbul Sultan II. Mahmut Türbesi (1840): Osmanlı padişahı Abdülmecid'in babası II. Mahmut için İstanbul'da inşaa ettirdiği bu türbeye sonradan diğer Osmanlı padişahları ve bazı hanedan üyeleri de defnedilmiştir. Sekizgen planlı türbenin bir köşesine daha sonra bir çeşme, giriş kapısının yanına da sebil yerleştirilmiştir.

Resim 02.80

İstanbul Sultan II. Mahmut Türbesi

(iç görünüm)

BİLGİ KUTUSU

Hayır için su dağıtmak amacıyla yapılan çeşmelere **sebil** denir.

MİNARELER

İslâm mimarisinde ibadethanelerin önemli bir ayrıntısı olan minarelerin öncelikle kelime anlamına bakmak gerekir. “Minar” kelimesi İslâm’dan önce gözetleme veya işaret kulesi veya zafer tâkı için kullanılmaktaydı. Arapçada sözlük anlamı “ışık” veya ateş çıkan ya da görünen yer” anlamındaki menâre yapı olarak aşağıdan yukarıya doğru şu kısımlardan oluşur:

- **Pabuç:** Kürsü ile gövde arasındaki geçit kısmı.
- **Gövde:** Pabuç ile şerefe arasındaki bölüm.
- **Kürsü:** Üzerine minare gövdenin pabuç vasıtasıyla oturduğu taban.
- **Şerefe:** Müezzinin ezan okurken dolaşabilmesi için yapılmış balkon.
- **Petek:** Şerefenin üzerindeki gövde.
- **Külâh:** Minarenin tepesindeki konik çatı.
- **Alem:** Minarenin en üst kısmındaki madeni hilal.

Tarihsel süreci şöyle takip edebiliriz:

Hız. Peygamber Dönemi'nde Mescid-i Nebevi'nin kible tarafında Bilâl-i Habeşî'nin ezan okumak için üzerine ipe tırmanarak çıktığı “üstüvâne” (silindir) denilen özel bir yer bulunmaktaydı. Burası minarenin ilk şekli olarak düşünülebilir.

Emeviler Dönemi'ne bakacak olursak camiye ilk minareyi ekleyen kişi Emevi Halifesi I. Muaviye'nin Mısır Valisi Mesleme Bin Muhammed'dir. Fustat'ta (Kahire) yaptırmaya başladığı ancak bitiremediği Ami Cami'nde köşelerde birer minare yer alır.

Şam Emeviye (Ümeyye) Camii Minaresi (706-714): Revaklı avlunun köşesine yerleştirilmiştir.

Resim 02.81

Şam Emeviye Camii Minaresi

Endülüs Emevileri Dönemi'nde İslam mimarisi adına söz edebileceğimiz en önemli eser Kordoba Cami olup, daha sonra birtakım eklemelerle kiliseye çevrilmiştir. Günümüzde katedral olarak kullanılan yapının mimarisi (bugün çan kulesi olarak kullanılıyor) Suriye'deki camilerle benzerlik gösterir.

Resim 02.82

İspanya Kordoba Camii Minaresi

Resim 02.83

Samarra Ulu Cami Minaresi

Abbasi Dönemi'nde Samarra Ulu Camii'nin minaresi dikkat çeker. Spiral minare malviye tipindedir ve ulu camiden ayakta kalan tek öğedir.

Tolunoğlu Camii'nin minaresinin üst kısmı da malviye tipindedir.

Resim 02.84

Tolunoğlu Camii Minaresi

Resim 02.85

El-Ezher Camii minareleri
Fatımî Dönemi

Fatımî ve Memlûk Dönemi'nde bu minarelerin en gelişmişlerini görebiliriz. Süslemelerinde bazı değişiklikler vardır ve çok zengin bir işçilik görülür.

Karahanlılar Dönemi'nde minare yapımı farklı bir boyut kazanır. Anıtsal diyebileceğimiz tarzda inşa edilen bu minareler genellikle çokgen kaide üzerine, silindirik gövdelidir. Üzerlerinde çok değişik tuğla dizilişleriyle dikkate değer bir süsleme vardır.

Resim 02.86

Sultan Hasan Külliyesi/Camii Minaresi
Memlûk Dönemi

Özkent Minaresi (11.yy.): Özkent'te yapılmıştır. Tuğla dekorasyonuyla dikkat çeker.

Tirmiz Car Kurgan Minaresi (1108-1109): Sekizgen kaide üzerine yükselen bir minaredir. Zengin tuğla dekorasyonu vardır.

Buhara Kalan Camii Minaresi (1127): Aşağıdan yukarıya doğru incelen silindir biçimindedir. Gövdesinde geometrik şekilli kabartmalı süsleme şeritleri (bordür) vardır.

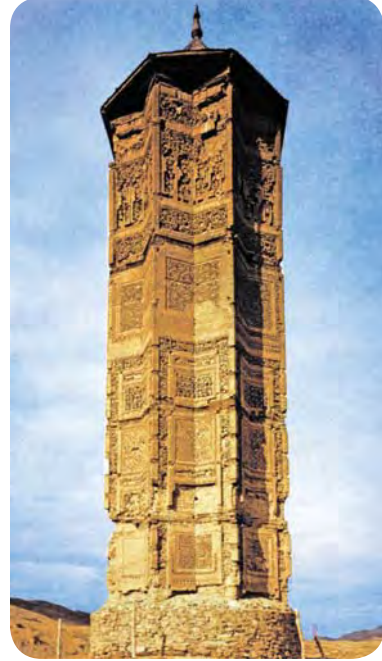

Resim 02.87

Buhara Kalan Camii Minaresi

Gazneliler Dönemi'nde anıt minareler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi Gazne Sultanı III. Mesut minaresidir ki 1115 yılına tarihlendirilir. Alçak bir silindir şeklindeki kaide üstüne, gövdesi yıldız şeklinde yükselir. Gövde de kûfi yazılar ve geometrik motifler süsleme unsuru olarak kullanılmıştır.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde camilerin ortak adının Mescid-i Cuma olduğunu ve bu mescid-i cumaların bulundukları şehre göre adlandırıldıklarını öğrenmiştik (Örneğin: İsfahan Mescid-i Cuma'sı gibi). Bu camilerde minareler genellikle portalin (ana giriş kapısı) iki yanında yer alır ve çok zengin tuğla dekorasyonuna sahiptir.

Resim 02.88

Gazne Sultanı III. Mesut Minaresi

İsfahan Mescid-i Cuma Minaresi (1112): Çok zengin tuğla dekorasyonu vardır.

Resim 02.89

İsfahan Mescid-i Cuma Minareleri

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Dönemi'ne gelindiğinde minarelerin Suriye ve Orta Asya Türk geleneklerinin etkisinde şekillendiğini görüyoruz. Anadolu Selçuklu Devleti kurulmadan önce Doğu Anadolu'daki ilk Türkmen Beylikleri döneminde bu izleri daha çok görüyoruz.

Örneğin; Erzurum'da Saltuklular dönemine ait “Tepsi Minare”.

Resim 02.90

*Erzurum Tepsi Minare
(Erzurum saat kulesi)*

Resim 02.91

*Konya İnce Minareli
Medrese Minaresi*

“Konya İnce Minareli Medrese’nin” minaresi Türkiye Selçuklu Sanatı minareleri için çok güzel bir örnektir. Çok güzel bir çini ve tuğla dekorasyonuna sahiptir.

“Ankara Aslanhane Camii ” minaresi de portale bitişiktir ve tuğla dekorludur.

Resim 02.92

Ankara Aslanhane Camii Minaresi

Anadolu Selçuklu mimarisinin bütün özelliklerinin görüldüğü “Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin” adı da çifte minaresinden gelmiştir. Bu minareler tuğla ve çini işçiliğinin en güzel örneklerinden biridir diyebiliriz.

Resim 02.93

*Erzurum Çifte Minareli
Medrese Minareleri*

Beylikler Dönemi'nde bize fikir verebilecek en önemli örnek Antalya “Yivli Minare” dir. Aşağıdan yukarıya doğru hafif daralan silindirik minaresi yivli olup, adını camiye vermiştir. Firuze (turkuaz) renkli sırlı tuğla dekorasyonuyla dikkat çeker.

Resim 02.94

Antalya Yivli Minare

Osmanlı Dönemi'ne geldiğimizde ilk dönemlerde (Erken Osmanlı Dönemi) tuğla minarelerin yerini genellikle taş minarelere bıraktığını görüyoruz. Uzun külahlar 16.yy. dan itibaren ortaya çıkmıştır. Osmanlılar plan ve tasarımlarıyla Selçuklu mimarisinden farklı bir tarzda inşa ettikleri camilerinde minare yeri konusunda çok araştırma yapmışlardır. Bazen revaklı avlunun uç kısımlarında bazen de avlu harimin birleşme yerinde inşa edilmişlerdir.

Resim 02.95

Edirne Selimiye Camii Minareleri

Resim 02.96

Ayasofya'nın Osmanlı Döneminde ilave edilen minareleri

Resim 02.97

Sultan Ahmet Camii Minareleri

SİVİL MİMARİ

MEDRESELER

Medrese; Müslüman ülkelerde orta ve yükseköğrenimin yapıldığı eğitim kurumlarının genel adıdır. Medrese kelimesi Arapça ders kökeninden gelir. Türk-İslam Devletlerinde medrese geleneği Karahanlılarla başlamış, böylelikle eğitim belli bir düzene oturtulmuştur. Bu dönemde medrese yöneticilerine **fakih**, öğretmenlerine ise **müder-ris** denir.

Karahanlılar Dönemi'nde ilk medrese Tuğbaç Buğra Han tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde harabe durumunda olup, yapı malzemesinin tuğla olduğu görülmektedir.

Gazneliler Dönemi'nde de medreselerin kurulmasına devam edilmiştir ancak günümüze gelebilen örnek yoktur.

Memlükler Dönemi'nde medreseler genellikle külliye'nin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Sultan Hasan Medresesi (Kahire-Mısır), dört eyvanlı bir plana sahiptir. Eyvanlar avlunun dört bir yanındadır ve öğrenci odası görevini üstlenir.

Büyük Selçuklular kendilerinden önceki eğitim kurumlarını örnek olarak ileri düzeyde bir eğitim sistemi oluşturdular. Devlet memurları medreselerde yetiştirilmiştir. İlk Selçuklu Medresesi Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da açılmıştır. En büyük medrese ise Sultan Alparslan döneminde vezir Nizam-ül Mülk tarafından açılan Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'dir. Nizamiye Medresesi Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Medreselerde avlunun etrafında tam da duvarların orta kısmına denk gelecek şekilde yerleştirilmiş dört eyvanlı plan şeması uygulanmıştır.

Rey ve Hargird Medreseleri de Melikşah devrinde (11.yy.) yapılmış önemli eğitim kurumlarıdır.

Resim 02.98

Sultan Hasan Medresesi

Resim 02.99

Hargrid Medresesi

Anadolu'da Türkiye Selçuklu Döneminde Kurulan Medreselerden Bazıları

Kurulduğu Şehir	Medresenin Adı	Dönemi
Konya	Karatay Medresesi	Türkiye Selçuklu
Kırşehir	Cacabey Medresesi	Türkiye Selçuklu
Sivas	Gök Medresesi	Türkiye Selçuklu
Sinop	Süleyman Pervane Medresesi	Pervaneoğulları
Tokat	Yağıbasan Medresesi	Danışmendliler
Mardin	Hatuniye Medresesi	Artuklular
Kütahya	Vacidiye Medresesi	Germiyanogulları
Diyarbakır	Zinciriye Medresesi	Artuklular
Kayseri	Hunat Hatun Medresesi	Türkiye Selçuklu
Erzurum	Yakutiye Medresesi	İlhanlılar
Konya	Sırçalı Medrese	Türkiye Selçuklu

Selçuklular Anadolu'ya geldikten sonra zaman içinde askerî ve siyasi birliği sağlamışlar, eğitim-öğretim amaçlı medreseler yapmışlardır ki bunlardan bazılarını yukarıdaki tabloda görmekteyiz.

Medreseler; din, felsefe, matematik, hukuk, tarih, tıp ve astronomi gibi bilimlerin okutulduğu öğretim kurumlarıdır ve Selçuklular Anadolu'da ülkenin her yöresinden

gelen öğrencilere eğitim imkânı sağlamışlar ve eğitime çok önem vermişlerdir. Türkiye (Anadolu) Selçuklu medreseleri iki plan tipinde incelenir:

1. Kapalı Avlulu (Kubbeli) Medreseler
2. Açık Avlulu (Eyvanlı) Medreseler

BİLGİ KUTUSU

Eyvan; mimarlıkta üç yanı ve üstü kapalı, önü avluya açık mekândır.

Medreselerde eyvanlar öğrenci odası olarak kullanılır. Girişin tam karşısındaki eyvan, ana eyvan adını alır ve daha büyüktür.

Kapalı avlulu medreselerde avlu kubbe örtülüdür, açık avlulu medreselerde ise avlunun üstü açık bırakılmıştır ve ortasında bazen bir havuz bulunur.

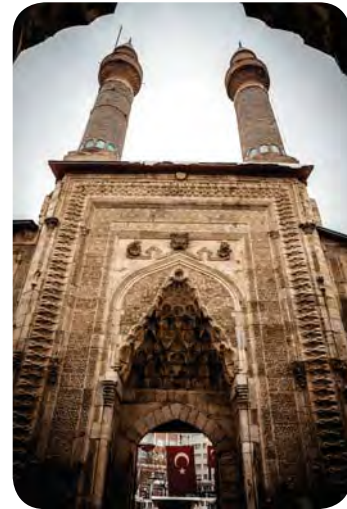
Konya Karatay Medresesi (1251): Kapalı avlulu medreselere örnektir. Avluyu örten kubbenin tepe ortası açık bırakılmıştır ve bunun tam altına denk gelen yerde avlunun ortasına bir havuz yapılmıştır. Medresede lacivert ve firuze (turkuaz) renkli mozaik çini süslemeler çoktur ve günümüzde “Çini Eserleri Müzesi” olarak kullanılmaktadır.

Resim 02.100

Konya Karatay Medresesi

Sivas Gök Medrese (1271): Açık avlulu medreselerin Anadolu'daki en güzel örneklerindendir. Portalı çok zengin bir taş işçiliğine sahiptir. Portalin iki yanındaki on iki hayvan başını gösteren kabartmalar vardır .

Resim 02.101

Sivas Gök Medrese Portalı

Beylikler Dönemi'nde de medreseler aynı Anadolu Selçuklularında olduğu gibi açık ve kapalı avlulu medreseler olarak ikiye ayrılır ve plan olarak aynı özellikleri gösterir.

Karaman Hatuniye Medresesi (1382): Karamanoğulları Dönemi'ne aittir. Revaklı avlunun iki yanında öğrenci odaları görevini üstlenen eyvanlar, girişin tam karşısında ise ana eyvan vardır. Portalde mermer kaplamalar çok güzel ve dikkat çekicidir. Açık avlulu medreselere örnektir.

Resim 02.102

Karaman Hatuniye Medresesi

Erzurum Yakutiye Medresesi (1310): İlhanlılar tarafından yaptırılmıştır. Kapalı avlulu medreselere örnektir. Portalı dışa çıkıntılıdır.

Resim 02.103

Erzurum Yakutiye Medresesi

Osmanlı Dönemi'nde; medrese planı olarak açık avlulu Selçuklu medreselerinin planı uygulanmış olup, revaklı avlu ve ana eyvanın yerini alan büyük kubbeli adalar yer almıştır. Osmanlı medreselerini de kendi içinde dönemsel olarak sınıflandırmak gerekir ve genellikle bir külliye'nin parçası olarak yapılmıştır.

Geç dönemde medreselerin ıslahı için ciddi çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Sultan III. Ahmet ve Sultan I. Mahmut devrinde bu çabaların üst düzeyde olduğunu görüyoruz.

İznik Süleyman Paşa Medresesi (1332): Osmanlıların ilk merkezi olan İznik'te, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Avlusu "U" şeklinde olup, etrafında kubbeli revaklar ve gerisinde kubbeli öğrenci odaları sıralanmıştır.

Resim 02.104

İznik Süleyman Paşa Medresesi

İstanbul Şehzade Mehmet Medresesi (1545-1548): Medrese Şehzade Cami'nin gerisinde yer alır. Avlunun üç yönünde kubbeli öğrenci odaları, güney yönünde ise büyük, kubbeli dersane odası vardır.

Resim 02.105

İstanbul Şehzade Mehmet Medresesi

Resim 02.106

İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Medresesi

KERVANSARAYLAR (HANLAR-RİBATLAR)

Kervansaray; Orta Çağ Türk-İslam dünyasında ticari ve dinî amaçla seyahat eden ve kervan adı verilen grupların konakladıkları mekânlardır. Bunlar çok boyutlu fonksiyonları olan köklü sosyal ve ticari kurumlardır. Bu yapıların en güzel örneklerini Anadolu ile Maverâünnehir arasındaki coğrafyada görüyoruz.

Karahanlılar Dönemi'nde; ilk Türk kervansarayını Karahanlılar inşa etmiştir. **Ribat** adı verilen bu yapılar sınırlarda ve ticaret yolları üzerinde güvenlik ve konaklama ihtiyacını karşılamak için yapılmışlardır. Ribatlar âdeta bir kale gibi savunma duvarlarıyla çevrilidir.

Ribat-ı Melik (1068-1080): Karahanlılardan kalan en önemli mimari eserdir. Kerpîç ve tuğla malzemeden yapılmıştır. Bir duvarı ve portalı sağlam olarak günümüze gelebilmiştir.

Bunun dışında; Akçakale Kervansarayı, Dehistan Kervansarayı ve Kurtlutepe Kervansarayı da Karahanlı kervansaraylarına önemli birer örnektir.

Resim 02.107

Ribat-ı Melik (Semerkant-Merv)

Gazneliler Dönemi'nde bölgenin coğrafi özellikleri ve savaşlar, kervansarayların (ribatlar) günümüze sağlam olarak gelmesini engellemiştir.

Bilinen tek yapı Ribat-ı Mahî'dir. Gazne Sultanı Mahmut tarafından inşa ettirilmiş-tir ve 1019-1020 yıllarına aittir.

Büyük Selçuklular'da ticaret yolları üzerine kervanların konaklaması, güvenliğin sağlanması amacıyla ribat adı da verilen kervansaraylar inşa etmişlerdir. Bu kervansaraylar da avlu etrafında dört eyvanın bulunduğu, alışılmış plana uygun olarak yapılmıştır. Portallerinde tuğla süslemeler bulunur.

Ribat-ı Şerif (1114-1115): Terken Hatun tarafından Nişabur-Merv yolu üzerine yaptırılmıştır. Selçuklu kervansaraylarının en önemli örneğidir. Yapı iki bölümden oluşur. Dış görünüşü aynı bir kaleye benzer, içi ise saray gibi zengin bir süslemeye sahiptir.

Resim 02.108

Ribat-i Şerif

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Dönemi'nde kervansaraylar mimari kuruluş açısından üç tipte incelenir:

Evdirhan (1210-1219): Avlulu kervan saraylara örnek olan yapı, dikdörtgen planlıdır. Avlusu çift sıra revaklarla çevrilidir. Portali geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Resim 02.109 Evdir Han

Şerefza (Şarapsa) Han (1236-1246): II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır. Hanın dış duvarları âdeta bir kale gibi yapılmıştır ve gerektiğinde kale gibi kullanılmıştır.

Resim 02.110

Şerefza Han

Sultan Han (1229): Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır. İnşa edildiği dönemde bir askerî üs olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle çok savaşa sahne olmuş ve zarar görmüştür. Avlunun ortasında bir köşk mescit bulunmaktadır.

Resim 02.111

Sultan Han Konya-Aksaray

Beylikler Dönemi'nde hanlar iki şekilde karşımıza çıkar. Bazıları şehir içi hanı, bazıları ise kervan yolları üzerindeki menzil hanlarıdır.

1. Şehir içi hanlarına örnek olarak Bergama Taş Han,
2. Menzil hanlarına örnek olarak Muğla-Milas'taki Kızıl Han verilebilir.

Bergama Taş Han(1432): Yaptıran kişi bilinmemektedir. Avlunun etrafından han odaları sıralanmıştır. Kesme taş ve Antik Çağ yapılarından devşirilen taşlar kullanılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde ticaret yolları üzerinde ve külliye içinde kervansaraylar ve şehir içlerinde hanlar inşa edilmiştir.

Resim 02.112

Bergama Taş Han

Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı (1557-1560): Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Avlunun etrafında iki katlı odalar yer alır. Kesme taş ve tuğla yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. 1972 yılında restore edilmiş (aslına uygun olarak yeniden onarılmış) ve bu başarılı restorasyonla 1980 yılında dünyaca ünlü "Ağa Han Mimarlık Ödülü" nü almıştır.

Resim 02.113

Rüstem Paşa Kervansarayı

Bunun dışında Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Kervansarayı ve Bursa Koza Han da önemli örneklerdir.

Resim 02.114

Bursa Koza Han

Bursa Emir Han (1326-1360): Orhan Gazi döneminde inşa edilmiştir. Kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Avlunun etrafında iki kat oda dizisi bulunmaktadır. Anadolu mimarisinde ilk şehir içi hanı olma özelliğini taşır.

Resim 02.115

Bursa Emir Han

SARAYLAR**BÜYÜK SELÇUKLU**

- Merv şehrinde harabe durumunda bir saray kalıntısı

TÜRKİYE SELÇUKLU

- Konya II. Kılıçarslan Köşkü
- Beyşehir Kubad Abad Sarayı

BEYLİKLER

- Menteşeoğlu Orhan Bey'in Peçin'de inşa ettirdiği saray

GAZNE

- Leşger-i Bazar Sarayı

EMEVİLER

- Kuseyr-Amra Sarayı
- Kasr'ül Hayr'ül Garbi
- Meşatta
- Hırbetü'l Mefcer

ABBASİLER

- Uheydir Sarayı
- Balkuvara Sarayı

KARAHANLI

- Tirmiz Sarayı

OSMANLI

- İstanbul Topkapı Sarayı
- Çinli Köşk
- Bağdat Köşkü
- Raven Köşkü
- Dolmabahçe Sarayı
- Ağrı Doğu Beyazıt İshak Paşa Sarayı
- Malta Köşkü
- Mecidiye Köşkü
- Florya Köşkü
- Sepetçiler Kasrı
- Yıldız Sarayı
- Beylerbeyi Sarayı
- Çırağan Sarayı
- Hidiv Kasrı
- Aynalı Kevak Kasrı
- İhlamur Kasrı
- Tekfur Sarayı
- Küçüksu Kasrı
- Maslak Kasrı

Emeviler'de sivil mimarının en önemli yapıları çöl saraylarıdır. Halifeler bu sarayları yönetim merkezinin dışında yaptırmışlardır.

Meşatta Sarayı (743-744): Kudüs yakınlarındadır. Saray kare planlı olup, dış duvarları kulelerle desteklenmiştir. Yapı çok sayıda küçük oda ve salonlardan oluşur. Ön cephesindeki çok güzel kabartmalar günümüzde Berlin müzesinde korunup, sergilenmektedir.

Resim 02.116

Meşatta Sarayı

Endülüs Emevileri Dönemi'nde yapılan Elhamra Sarayı, İspanya'nın Granada şehrinde yüksek bir tepe üzerine kale saray tarzında inşa edilmiştir. Üç bölümden oluşur:

a. Meşver: Sultanın davalara baktığı ve halkını kabul ettiği bölüm.

b. Divan: Resmî kabullerin yapıldığı bölüm.

c. Harem: Sultan ve ailesinin yaşadığı bölüm.

Sarayın içindeki havuzlar, ağaçlı bölümler, aslanlı çeşmeler çok özel ve güzeldir.

Resim 02.117

Elhamra Sarayı İç avlu

Abbasi dönemi'nde saraylar Emevi saraylarına benzer ancak süsleme olarak Emevilerdeki taş ve mozaik süslemeler yerini alçı dekorasyona (stuko) bırakmıştır.

Resim 02.118

Bergama müzesinde bulunan Samarra'daki saraylara ait alçı kabartmalar.

Karahanlılar Dönemi'nde sivil mimarinin en önemli örneklerinden biri 11.yy.da yapılan Tirmiz Sarayı'dır. Karahanlıların yazlık sarayıdır ancak daha sonra Gazneliler ve Büyük Selçuklular tarafından da kullanılmıştır.

Resim 02.119

Tirmiz Sarayı Kalıntısı

Gazneliler Dönemi'nde tuğla temelli ve kerpiç duvarlı avlu etrafında dört eyvanlı plan uygulanmıştır. En önemli bölümler tören ve kabul salonlarıdır.

Leşger-i Bazaar Sarayı (1036): Afganistan'ın Bust şehrindeki yapıyı Gazne Sultanı I. Mesut yaptırmıştır. Tuğla dekorasyonunun görüldüğü yapıda, kabul ve tören salonlarında fresklerle (duvar resmi) süsleme yapılmıştır.

Resim 02.120

Leşger-i Bazaar Sarayı

Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait tek kalıntı (saray kalıntısı olarak) Merv şehrinde kale içindeki kazı alanında bulunmuştur. Dört eyvanlı planın uygulandığı, elli odalı, etrafı sur ve hendeklerle çevrili olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Dönemi'nde inşa edilmiş saraylar günümüze büyük ölçüde harap olarak gelmiştir. Dört eyvanlı plana uygun yapılan saraylar, avlunun etrafında çok sayıdaki odalardan oluşmuştur. Malzeme olarak taş ve tuğlaların kullanıldığı bu saraylarda çini ve stukol (alçı) süslemeler dikkat çeker.

Konya II. Kılıçarslan Köşkü

(1156-1192): Günümüze sadece doğu duvarı gelebilmiş ve bir şemsiyeyle koruma altına alınmıştır. Süslemelerinde çini ve alçı kaplamalar kullanılmış olup günümüzde Alâeddin Köşkü olarak bilinmektedir.

Resim 02.121

Konya II. Kılıçarslan Köşkü

Beyşehir Kubadâbad Sarayı (1236):

Alâeddin Keykubat yazlık saray olarak Beyşehir Gölü kıyısına inşa ettirmiştir. Sarayda yapılan kazılarda tersane ve av hayvanlarına ayrılmış, çinilerle çevrilmiş bir bölümün kalıntısına da rastlanmıştır. Stuko ve çini süsleme bakımından çok zengin buluntular ele geçirilmiştir. Çinilerde insan ve hayvan figürlerinin tasvir edilmiş olması dikkat çeker.

Resim 02.122

Beyşehir Kubadâbad Sarayı'nda bulunmuş bir çini örneği

Beylikler Dönemi'nde Mentешеoğullarının Türk yöneticileri, başkentleri Milas ve yakınlarındaki Peçin'i birçok anıtsal yapı ile donatmışlardır. Mentешеoğlu Orhan Bey'in Peçin'de inşa ettirdiği saraydan, Beylikler Dönemi saraylarına örnek olarak söz edebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan saraylar, kasrlar ve köşkler arasında az sayıda örnek vardır çünkü İstanbul'dan önce Osmanlı'ya başkent olmuş İznik, Bursa, Edirne'den çoğu örnek günümüze ulaşamamıştır. Çok önemli örneklerin birkaç tane-sini resimleriyle birlikte göreceğiz.

İstanbul Topkapı Sarayı: 1474 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından

Resim 02.123

Peçin kalıntılarından bir görüntü

yapımına başlatılmış, zaman içinde çeşitli bölümler eklenerek genişletilmiştir. Dört avlu arka arkaya sıralanmış olup, 60 civarında yapı bu büyük saray kompleksinde yer almıştır. Bunlar; köşk, divan, harem, iş atölyesi, ve 3 ana bölüme ayrılır:

- a. Birun:** Hizmet binalarının bulunduğu avlu.
- b. Enderun:** Resmî daireler ve okulların bulunduğu bölüm.
- c. Harem:** Padişahın özel hayatının geçtiği bölüm.

Sarayın etrafı surlarla çevrilidir. Bu surlar 28 tane kule ile desteklenmiş olup, 7 ayrı kapı vardır. Ayrıca sarayın avlularında Çinili Köşk, Bağdat Köşkü, Revan Köşkü gibi yapılar yer alır. Günümüzde müze olarak ziyarete açıktır ve dünyanın en zengin müzelerinden biridir.

Resim 02.124

Topkapı Sarayı Uzaktan görünüm

Resim 02.125

Topkapı Sarayı içerden görünüm

Resim 02.126

Topkapı Sarayı Ana giriş kapısı

Dolmabahçe Sarayı (1853-1856): Saray, Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır. Yüksek bir orta yapı ile iki yanında yer alan birimlerden meydana gelir. Üç bölümü vardır:

- a. Selâmlık (Mabeyn-i Hümayun)**
- b. Kabul (Muayede) bölümü**

Resim 02.127

Dolmabahçe Sarayı

c. Özel odalar (Harem daireleri)

Yapıda 285 oda, 46 salon bulunur. Atatürk bu sarayın 71 numaralı odasında vefat etmiştir. Saray, günümüzde müze olarak ziyarete açıktır.

Ağrı Doğu Bayazıt İshak Paşa Sarayı (1685-1784): Osmanlılar tarafından Doğu Anadolu'da inşa edilmiş olup bir külliye görünümündedir. Son devir saraylarının en ünlüsüdür. Sanat tarihi yönünden de değeri çok büyüktür. 1685'te yaptırılan saraya 1784'te son şekli verilmiştir. Hem Osmanlı hem de Selçuklu mimarisinin izlerini taşır. Sıcak, soğuk, atık su kanalları olan saray, Osmanlıların ısıtma sistemi olan ilk yapısıdır.

Resim 02.128

Ağrı Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı

HAMAMLAR

İslam ülkelerinde hamamlara dair yeterli bilgi yoktur ancak İslamiyet'in Yakın Doğu'ya yayılmasından sonra inşa edilen ilk eserleri görüyoruz.

İslamiyet'in hamam mimarisinde ortaya koyduğu ilk eserler Emeviler Dönemi'ne aittir. Kusayr-i Amra Sarayı'nda hamam bölümüne rastlanmıştır. Ayrıca yine Emeviler döneminde yapılmış olan Kasr-ül Khayr-ül Garbî'de de tabandan ısıtmalı hamam yapısı vardır. Son dönemde yapılan kazılarda Şanlıurfa'nın Harran ilçesi yakınlarında hamam kalıntısına rastlanmıştır (Yaklaşık 760'lı yıllarda yapıldığı tahmin ediliyor).

Abbasilere ait şehir merkezlerinde hamamların bulunduğu bazı kaynaklarda rastlanır.

Memlüklerde; su mimarisinin çok önemli bir grubunu hamamlar oluşturmaktadır ancak çok azı günümüze ulaşabilmiştir ve yeterli bilgi yoktur.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde; Anadolu'daki Antik Çağ hamamlarının temellerinden yararlanarak ve yapılardan esinlenerek yeni kaplıcalar inşa edilmiştir. Konya Sahip Ata, Konya Meram Hasbeyoğlu, Manisa Hafsa Sultan Hamamları gibi.

Resim 02.129

İstanbul Çemberlitaş Hamamı

Osmanlı Dönemi'ne geldiğimizde; Selçuklu hamam tipinin tekrar edildiği ancak 16.yy. dan sonra İstanbul'da Mimar Sinan'ın değişik hamam planları denediğine tanık oluyoruz. Yaklaşık 20 tane çarşı ve konak hamamı yapmış olup Fatih Çinili Hamam ve Çemberlitaş Hamamı bugün hâlâ ayakta.

Hamamların ardından su mimarisinin diğer önemli yapıları olan çeşme, sebil ve selsebillerden de bahsetmek gerekir.

ÇEŞMELER: Osmanlılarda kent meydanlarında ve sokak aralarında halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış su yapılarıdır. Genellikle mermer malzemeyle yapılmış bu çeşmelerde mutlaka bir kitabe bulunur ve geometrik-bitkisel süslemeler de yer almıştır.

Sultan III. Ahmet Çeşmesi (1729): Dört köşesinde sebiller ve cephelerinin ortasında çeşmeler yer almıştır. Cephesinde mermer üzerine altın yaldızlı kitabeler yer almıştır. Bol çiçek motifli süslemeleri, Lale Devri özelliklerini yansıtır. Anıtsal çeşme mimarisinin en güzel örneklerinden biridir.

Resim 02.130

İstanbul Sultan III. Ahmet Çeşmesi

SEBİLLER: Osmanlılar cadde veya sokak aralarına, külliyyelerin dış kısımlarına, anıtsal çeşmelerin köşelerine, halka suyun ücretsiz dağıtıldığı eserler yapmışlardır. Sebiller adı verilen bu yapılar genellikle küçük kubbelerdir. Örneğin; İstanbul Yeni Cami Sebili.

Resim 02.131

İstanbul Yeni Cami Sebili

Resim 02.132
Selsebil örneği

SELSEBİLLER: Genellikle köşk ve sarayların bahçelerinde görsel olarak güzellik sağlamak ve su sesiyle hoş bir ortam yaratmak amacıyla yapılan süslemeli su yapılarıdır.

Resim 02.133
Haseki Hürrem Sultan Dar'üş-şifası

HASTANELER (DAR'ÜŞ-ŞİFALAR)

Dar'üş-şifa, şifahane olarak da bilinir. İslam ülkelerinde hastaların tedavi edildiği sağlık kurumlarıdır. İslam devletlerinde ilk Dar'üş-şifa 707'de Şam'da Emevi Halifesi Velid bin Abdülmelik tarafından kuruldu. Dar'üş-şifaların parlak dönemi Abbasilerle başladı. Halife Harun Reşid Bağdat'ta Dar'üş-şifalar yaptırdı.

Bazı kaynaklara göre ilk Büyük Selçuklu Dar'üş-şifasını Vezir Nizam-ül Mülk Nişabur'da yaptırdı. Ayrıca Sultan Alp Aslan'ın 1067'de Bağdat'ta yaptırdığı medresenin de bir Dar'üş-şifası vardı.

Artuklular dönemine ait Harput Dar'üş-şifası Anadolu'da Türklere ait ilk örnek olarak bilinmektedir. Ayrıca Konya'da Anadolu Selçuklularına ait 13. yy. başlarında hizmete giren Eski Dar'üş-şifa adıyla bilinen bir şifahane vardır.

Osmanlılar yeni Dar'üş-şifaları genellikle yeni fethettikleri kentlerde yaparlardı ki ilk Osmanlı Dar'üş-şifası Bursadadır. Yıldırım Külliyesinin bir parçası olan yapı 15.yy.a aittir. İstanbul'daki Haseki Hürrem Sultan Külliyesi'nin Dar'üş-şifası ve Süleymaniye Külliyesi Dar'üş-şifası ile Fatih Külliyesi Dar'üş-şifası en ünlü Osmanlı şifahaneleridir.

KÜLLİYELER

Külliye: Değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının (cami, medrese, türbe, dar'üş-şifa gibi) bir arada yer alması ile oluşan yapılar topluluğudur. Genellikle cami etrafında yer alan yapılar grubudur.

İslamiyet'in ilk devrinden başlayarak camiyle bütünleşen birçok fonksiyon bulunmaktaydı. Medine'deki Mescid-i Nebvî bu anlamda bir külliye gibi çok fonksiyona sahip ilk yapı olarak görülebilir.

Emeviler ve Abbasiler zamanında yaygın olan ve kaleyi andıran korunaklı bir alan içinde yer alan saray ve saraya bağlı pek çok birimden oluşan yapı toplulukları mevcuttur.

Karahanlı ve Gazneli Dönemi'nde görülen ve **Ribat** olarak bilinen yapılar da çok fonksiyonludur.

Memlükler; Mısır'da (1250-1517) devlet kurmuşlardı. Gerçek manada ilk külliyesi Memlükler Dönemi'nde gördüğümüzü söyleyebiliriz. Cami, şifahane, medrese ve türbe yapılarını bir arada, ya da aynı yapıda birleştirerek külliye meydana getirmişlerdir. 1285 tarihli Sultan Kalavun Külliyesi ve 1356-1362 tarihli Sultan Hasan Medresesi ve Külliyesi verilebilecek en önemli örneklerdendir.

Resim 02.134

Sultan Hasan Medresesi ve Külliyesi

Büyük Selçuklularda da ribât yapımı aynı Karahanlı ve Gaznelilerde olduğu gibi külliyeleşmeye karşılık gelen çok fonksiyonlu eserlerdir.

Anadolu'da en erken tarihli külliye örnekleri, Artuklular'da görülmektedir. 12.yy.a ait Mardin Emînüddin Külliyesi Anadolu'daki ilk örnek olarak bilinmektedir.

Mengücekliler Devri'nden kalan Divriği Ulu Cami, Dar'üş-şifası ve türbesi ile (1288) külliye olarak düşünülmüş ve inşa edilmiş bir yapıdır. Anadolu'da ilk Türkmen beylikleri ile Anadolu Selçuklu Devri birbirinin devamıdır, örnekler çok fazladır. Genellikle medrese ve mescidin birleştiği yapı gruplarını görürüz.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Konya İnce Minareli Medrese ve mescidi, Kayseri Hıncı Hatun Külliyesi, Konya Sahib Ata Külliyesi pek çok örneğin içinde sayabileceğimiz birkaç tanesidir.

Resim 02.135

Konya İnce Minareli Medrese ve Mescidi

Resim 02.136

Beyşehir Eşrefoğlu Cami ve Külliyesi

Beylikler Dönemi'nde Selçuklu geleneği devam etmekle birlikte, külliye yapımında bazı yeni denemeler de yapılmıştır. Beyşehir'de Eşrefoğlu Cami ve Külliyesi, Konya-Seydişehir'de Seyyid Harun Külliyesi, Karaman'da İbrahim Bey Külliyesi sayabileceğimiz birkaç örnektir. Bunların dışında örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Osmanlı Dönemi'nde sayıları artarak devam eden külliyeler, daha fazla yapıyı bünyesinde barındırır. Topluma faydalı hayır kurumları kazandırma düşüncesiyle ele alınan külliyeler, inşa edildikleri yerde birçok ihtiyacı karşılamaktaydı.

14.yy.da

İznik'te Orhan Gazi Külliyesi
Bursa'da Orhan Gazi Külliyesi
Bursa Hüdavendigâr Külliyesi

15.yy.da

Bursa Yeşil Cami Külliyesi
Bursa Muradiye Külliyesi
Edirne Muradiye Külliyesi
Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi
Ankara Karacabey Külliyesi

16. yy. külliye yapımı için çok parlak bir dönemdir.

Resim 02.137

Bursa Yeşil Cami Külliyesi 15.yy.

16.yy.da

İstanbul Bayezit Külliyesi

İstanbul Yavuz Sultan Selim Külliyesi

İstanbul Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi

İstanbul Haseki Külliyesi sayabileceğimiz sadece birkaç tanesidir.

Resim 02.138

İstanbul Mihrimah Sultan Külliyesi 16.yy.

17.yy.da

İstanbul Yeni Cami Külliyesi

İstanbul Sultan Ahmet Külliyesi

İstanbul Üsküdar Çinili Cami Külliyesi

Ankara Nallıhan Nasuh Paşa Külliyesi

Amasya/Merzifon Merzifonlu Kara

Mustafa Paşa Külliyesi

Samsun Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Külliyesi çok sayıda örnekten birkaç tanesidir.

Resim 02.139

Ancak 17. yy.dan 18. yy.a kadar külliye yapımında pek parlak bir dönem değildir. İstanbul Sultan Ahmet Cami ve Külliyesi 17.yy.

18. yy.da

İstanbul Damat İbrahim Paşa Külliyesi

İstanbul Nuruosmaniye Cami Külliyesi

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi de pek çok örnekten bir kaçıdır.

19. yy.da

İstanbul Selimiye Külliyesi

İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Külliyesi

Kütahya Molla Bey Külliyesi

Altunizade İsmail Zühdü Paşa külliyele-ri sayılabilir.

Resim 02.140

İstanbul Pertevniyal Valide Sultan Cami ve Külliyesi 19.yy.

ASKERÎ MİMARİ

Askerî mimari olarak karşımıza çıkan yapılar; kale, sur, burç, tersane, kule, hisar, kışla ve ordugâhlardır.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren kale mimarisi, askerlik ve teknik ilerlemeye paralel olarak gelişmiştir. Tarih boyunca askerî mimarinin en önemli yapı tipi olan kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı gibi stratejik öneme sahip yerlere arazinin doğal durumuna uygun olarak inşa edilmiştir.

Resim 02.141

Alanya Kalesi

Resim 02.142

Karaman Kalesi

Anadolu'da Türk hakimiyetine giren memleketlerde pek çok yeni kale inşa edilmiş, bazı eski kaleler de onararak Türk kalesi hâline getirilmiştir. Anadolu'da hüküm süren Selçuklular ve Beylikler sahip oldukları şehir ve kasabaların etrafını ya surlarla çevirmişler ya da bir kale ile koruma altına almışlardır.

Resim 02.143

Anadolu Hisarı

Resim 02.144

Rumeli Hisarı

Osmanlılar stratejik bakımdan önemli olan yerlerde, başta Çanakkale ve İstanbul Boğazı olmak üzere, kaleler inşa etmiştir. Anadolu ve Rumeli Hisarları, Boğaz'dan geçişi kontrol etmek amacıyla yapılmış Orta Çağ kaleleridir.

Osmanlı kalelerinin birçoğu bugün millî sınırlarımızın dışında kalmıştır (Halep, Şam, Ohri, Belgrad, Semendire kaleleri).

Resim 02.145

Belgrad Kalesi Osmanlı eseri

TÜRK İSLAM MİMARİSİNDE ETKİLİ OLAN MİMARLAR

Mimar Sinan (1489-1588)

Koca Mimar Sinan Ağa olarak da bilinir. I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman), II. Selim ve III. Murat dönemlerinde görev yapmıştır (Mimar Sinan ve eserlerinden daha önce “Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi” konusunda da bahsetmiştik).

Resim 02.146

İstanbul Süleymaniye Cami

Mimar Kemaleddin (1870-1927)

Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın önde gelen isimlerinden biridir. Onlarca eserden bazıları Laleli'deki Tayyare Apartmanları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Filibe Gar Binası.

Resim 02.147

İstanbul Tayyare Apartmanları

Vedat Tek (1873-1942)

Modern Türkiye mimarisinin ilk temsilcilerinden olup, Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın öncü isimlerindendir. Eserleri arasında; İstanbul Sirkeci'deki Büyük Postane, Ankara İkinci Meclis Binası, Ankara Palas, Haydarpaşa İskelesi, Cemil Topuzlu Köşkü sayılabilir.

Resim 02.148

İstanbul Sirkeci Büyük Postane

İkinci Ulusal Mimarlık Akımı 1940-1950’li yılları kapsar. Dönemin en önemli yapısı Ankaradaki Anıtkabir’dir. 1941’de açılan uluslararası yarışma sonucu Emin Onat- Orhan Arda isimli mimarların ortak projesi birinci seçilmiş, eserin yapımı 1944-1953 yılları arasında devam etmiştir. Anadolu ve Türk mimarisi öğelerini yansıtmaktadır.

Resim 02.149

Anıtkabir

OKUMA PARÇASI

TÜRK MİMARİSİNİN MİNYATÜR YAPILARI: KUŞ EVLERİ

Köşk, saray, cami, mescid, türbe, han, sıbyan mektebi, çeşme vb. yapıların duvarlarına oturtulan maket görünümlü kuş evleri, Osmanlı toplumundaki hayvan sevgisinin estetik ifadesi gibidir. Kuşlar, İslâmiyet’ten önceki devirlerden beri Türk toplumunda önemli bir yer tutmuştur. Türk kültürü, sanatı, etnografyası ve folklorunda her zaman yer almışlardır.

Masallara göre, Kaf Dağı’nda yaşayan yarı insan yarı kartal biçimli, ateşten ve güneşten yaratılan Zümrüd-ü Anka, kuşların başı olarak efsaneleşmiştir. Kuşların şeyhi sayılan leylek için de, halk arasında “Hacca giderken camileri ziyaret eder, oradan dönerken de Kâbe’yi tavâf eder” rivâyetleri dolaşır.

İslâm Toplumunda Kuşlar

İslâm inancına göre günahsız bir yaratık olarak kabul edilen, saflık, temizlik, iyi geçinme, barış ve kardeşliğin sembolü olan güvercin, Hristiyanlık’ta da Ruh-ül Kudüs’ü temsil etmektedir. Hz. Muhammed (SAV), Sevr Dağı’ndaki mağarada saklanırken, mağara girişindeki ağacın üzerine konan bir çift güvercinin burada yuva yaparak yumurtladığı, böylece müşriklerin kuşkulanmamasını sağlayarak Peygamberimizin kurtarıcısı oldukları inancı yaygındır. Özellikle dinî yapılarda yuva kurmaları ve barınmalarına, bu sebeple halk tarafından yardım edilmiştir.

Güvercin, aynı zamanda Nuh Tufanı’nın da müjdecisidir. Yine bir başka efsaneye

göre, Hz. Süleyman Tekke-i Mürğan'ı (kuşlar tekkesi) kurmuş, dünyanın her yerinden yıl da bir defa gelen güvercinler, bir hafta süreyle bu tekkede beslenmiş, ötüşmüş ve Süleyman Peygamber'e dua edip dağılmışlardır. Gerek "Mesnevi", gerek "Divan-ı Kebir"de Mevlâna'nın üzerinde en çok durduğu hayvanlar yine kuşlar olmuştur.

Güvercine çok benzeyen ve "Hu, hu" diye başını eğerek ötüşü halk arasında "Allah'ın adını anıyor" şeklinde yorumlanan kumru da, sevilen ve kutsallığına inanılan kuşlardandır. İlkbaharda ilk öten kuş olan bülbülün sesini dinlemek için, vaktiyle İstanbul'da çiğdemler açtığında, İstinye Koyu'na gidildiğinden bahsedilmektedir.

Hatta Sultan Abdülaziz'in bile, Kanlıca'daki Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın korusuna şafak vakti bülbül sesi dinlemek için gittiği söylenir. Hüdhüd kuşunun ise aileye bağlılığın, ana ve babaya saygının sembolü olduğu ve öldürülmesinin yasaklandığı söylenmektedir.

Türk velîleri ile ilgili rivayetlerde, onların gerektiğinde kuş biçimine girdikleri ifade edilir. Örnek olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin şahin, Ahmed Yesevî'nin ise turna kılığına girmesi gibi...

Yılmaz ÖNGE

kusevlerii.blogspot.com

ÖZET

İslamiyet, dünyanın önemli bir bölümüne yayılmış evrensel dinlerden biridir. Hz. Muhammed döneminde yapılan ilk camiler, küçük boyutlu mescit niteliğindedir. İlk söz etmemiz gereken yapı Mescid-i Nebevî'dir. Hz. Muhammed'in Medine'ye varmadan önce Kuba köyünde yaptırdığı Kuba Mescid'i de Mescid-i Nebevî ile beraber erken İslam döneminin en önemli iki örneğidir.

Dört halife devrinde; Kûfe plan uygulanmıştır. Fustât Amr Camiini bu döneme örnek olarak verebiliriz.

Emeviler döneminde; devletin merkezi Şam'dır. Emevi camileri Transept planlıdır. Örnek Şam Emeviye (Ümeyye) Cami, Kubbet-üs Sahra (Hz. Ömer Cami) ise ilk sekizgen planlı camidir ve Kudüs'tedir.

İspanya'da Endülüs Emevileri Dönemi'nde Kordoba Cami günümüzde bile sağlam ayaktaadır.

Abbasiler Devri'nde Bağdat İslam Devleti'nin merkezi olmuştur. Samarra Ulu Cami'nin sadece minaresi günümüze sağlam olarak gelebilmiştir.

Mısır'da tarih sahnesinde (İslamiyet'in yayılış sürecinde) Fatımî ve Memlûkler'i görüyoruz. El-Ezher Cami Fatımî döneminin çok önemli bir eseri olup, günümüzde İslam Bilimleri Üniversitesi'dir.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte, Karahanlılar ilk Türk İslam Devleti olarak, Türk-İslam sanatına öncülük etmişlerdir. Kubbe bu dönemde örtü sistemi olarak ön plana çıkmıştır.

Gazneliler, Karahanlılar'ın plan özelliklerini devam ettirmişlerdir.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde camilerin genel adı Mescid-i Cuma'dır. Bulundukları şehrin isimleriyle anılırlar. Örneğin; İsfahan Mescid-i Cuma'sı.

Doğuda ilk Türk Beylikleri 1071'den sonra olmuştur. İlk beylikler Anadolu Selçuklularının ilk basamağıdır. Danişmendîler, Artuklular, Saltuklular, Mengücekliler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşadıkları bölgelerde güzel eserler vermişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'dır. Konya başta olmak üzere Kayseri, Malatya gibi şehirlerde çok güzel eserler meydana getirmişlerdir.

Beylikler Dönemi ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla başlayan süreçtir. Anadolu'nun değişik yerlerinde pek çok beylik bağımsızlığını ilan etmiştir. Anadolu Ulu Cami, Birgi Ulu Cami, Mut Lâl Ağa Cami bu döneme ait en önemli eserlerdir.

Osmanlı dönemi; cami mimarisinde çok detaylı incelenmesi gereken bir süreçtir. Erken, Klasik ve Geç Dönem olmak üzere üç ana evreye ayrılır. Bu evreler kendi içinde de gösterdikleri özelliklere göre ayrılarak incelenir. Erken Dönem'de, merkezî kubbeli camiler; klasik dönemde çeyrek kubbe ve yarım kubbelerle genişleyen mekânlara yerini bırakmıştır ki bu döneme Mimar Sinan damgasını vurmuştur. Mimar Sinan kendi mesleki yaşantısını üç bölüme ayırır:

- a. Çıraklık Dönemi:** İstanbul Şehzade Cami
- b. Kalfalık Dönemi:** İstanbul Süleymaniye Cami
- c. Ustalık Dönemi:** Edirne Selimiye Cami

Mimar Sinan'dan sonra öğrencileri onun plan şemalarını başarıyla uygulamışlardır. Örneğin, Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı İstanbul Sultan Ahmet Camii. İçindeki çini süslemelerden dolayı bu cami yabancı kaynaklarda blue mosque (mavi cami) olarak geçer.

Geç Dönem Osmanlı mimarisinin Batı etkisine girdiği bir süreçtir. Barok, rokoko, ampir üslup gibi batı kökenli akımlar Osmanlı mimarisini etkilemiştir.

İslam mimarisinde ilk türbe Abbasi dönemine ait olup Kubbet-üs Süleybiye'dir. Memlükler Dönemi'nde türbeler genellikle külliye'nin bir parçası durumundadır. Örneğin; Sultan Hasan Medresesi ve Türbesi (Yapı Mısır'dadır).

Karahanlılarda mezar mimarisi çok önemlidir. Anıtsal görünümlü, yüksek portalli türbeler yapmışlardır. Örnek: Arap Ata Türbesi, Özbekistan'da olup tuğla malzemeyle inşa edilmiştir.

Gazne türbelerinin en ünlüsü ki dünya sanat tarihi açısından da çok önemlidir; bu yapı **Tac Mahal**'dir. Hint-Türk imparatoru Şah Cihan, Karısı Begüm Mümtaz Mahal için yaptırmıştır. Hindistan'ın Agra şehrinde.

Büyük Selçuklular'da türbelerin yanı sıra kümbetleri de görüyoruz. Kümbetler eski Türk çadırlarından esinlenerek yapılmış mezar yapılarıdır. Örnek: Kümbet-i Surkh.

Türkiye Selçuklu Dönemi'nde mezar yapıları Büyük Selçuklularla aynı özellikleri gösterir. Onlar da türbe ve kümbet yapmışlardır. Kayseri Döner Kümbet, Konya II. Kılıçarslan Kümbeti, Tercan Mama Hatun Kümbeti çok sayıda örnekten sadece birkaçıdır.

Beylikler Dönemi'nde mezar yapıları çeşitlilik gösterir. Bunlar gövdelerinin şekli ve planlarına göre sınıflandırılır. Örnek olarak, Ahlat Emir Bayındır Kümbeti, Kırşehir Aşık Paşa Türbesi, Sivas Gündük Minare Kümbetini verebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nde de Türkiye Selçuklu ve Beylikler dönemi türbeleri örnek alınmıştır ancak Osmanlı türbelerinde genellikle mezar odası (kripta) bölümü bulunmaz. Bursa Yeşil Türbe, İstanbul Mahmut Paşa Türbesi, İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, İstanbul Hürrem Sultan Türbesi çok sayıda Osmanlı türbesinden sadece bir kısmıdır.

Minareler; İslam ibadethanelerinin çok önemli bir ayrıntısıdır. Camiye ilk minareyi ekleyen kişi dönemin Mısır Valisi Mesleme Bin Muhammed'dir. Yaptırmaya başladığı Fustât (Kahire) Amr Camii'nde köşelerde birer minare yer alır.

Abbasi Dönemi'nde Samarra Ulu Cami minaresi dikkat çeker. Spiral Minare malviye tipindedir.

Fatımi ve Memlük Dönemi minarelerinde çok zengin bir işçilik görülür. Örneğin Mısır'daki El-Ezher Cami Minareleri.

Karahanlılar'da minareler anıtsal bir boyut kazanır ve üzerlerinde çok güzel tuğla dekorasyon süsleme vardır. Örneğin; Özkent Minaresi.

Gazneli Dönemi'nde de anıtsal minareler yapılmıştır. Gazne Sultanı II. Mesut minaresi yıldız şeklindeki gövdesiyle dikkat çeker.

Büyük Selçuklularda minareler portalin iki yanında yer alır ve çok zengin tuğla dekorasyonuna sahiptir.

Türkiye Selçuklularında minarelerde Suriye ve Orta Asya izlerini görürüz.

Beylikler Dönemi'nin en önemli örneği Antalya Yivli Minaredir.

Osmanlılarda minareler taştan yapılmaya başlanmıştır. Genellikle minareler revaklı avluların köşelerinde ve avlunun harimle birleştiği yerde yer alır. Edirne Selimiye Cami, Sultan Ahmet Cami minareleri örnek olarak verilebilir.

Sivil Mimari

Medreseler: Müslüman ülkelerde orta ve yükseköğrenimin yapıldığı eğitim kurumlarıdır. Türk-İslam devletlerinde medrese geleneği Karahanlılarla başlar. Bu dönemde medrese yöneticilerine **fakih**, öğretmenlerine ise **müderris** denirdi. Bu dönemde yapılan ilk medrese Tabgaç Buğra Han tarafından yaptırılmış olup, günümüze harabe hâlinde gelebilmiştir.

Gazneliler Dönemi'nde yapılan medreselerde günümüze gelememiştir.

Memlükler Dönemi'nde medreseler genellikle bir külliye'nin parçası olarak karşımıza çıkar. Sultan Hasan Medresesi'ni örnek olarak verebiliriz.

Büyük Selçuklular, kendilerinden önceki eğitim kurumlarını örnek almışlar ve ileri düzeyde bir eğitim sistemi oluşturmuşlardır. İlk Selçuklu medresesi Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da açılmıştır. En büyük medrese ise Sultan Alparslan döneminde Vezir Nizam-ül Mülk tarafından açılan Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'dir. Bu medrese Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde medreselere ve eğitime çok önem verilmiştir. Konya Karatay Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi, Kütahya Vacidiye Medresesi sayabileceğimiz çok sayıdaki medreseden birkaçıdır.

Osmanlı Dönemi'nde, medreselerde Selçuklu medrese planı uygulanmıştır ve genellikle bir külliye'nin parçası olarak yapılmıştır. Geç dönemde medreselerin geliştirilmesi ve islahı için ciddi çalışmalar yapılmıştır. İznik Süleyman Paşa Medresesi erken dönem Osmanlı medreseleri için güzel bir örnektir. İstanbul Şehzade Mehmet Medresesi ise klasik dönemin önemli bir örneğidir.

Kervansaray, Han ve Ribatlar: Orta Çağ Türk ve İslam dünyasında ticari veya dinî

amaçla seyahat eden ve kervan adı verilen grupların konakladıkları mekânlardır.

Karahanlılar Dönemi'nde, ilk Türk kervansarayının yapıldığını görebiliyoruz. Ribat adı verilen bu yapılar, sınırlarda ve ticaret yolları üzerinde güvenlik ve konaklama ihtiyacını karşılamak için yapılmışlardır. Âdeti bir kale gibi savunma duvarlarıyla çevrilidir. Ribat-ı Melik, Akçakale Kervansarayı, Dehistan Kervansarayı önemli örnekleridir.

Gazneliler Dönemi'nde, yapılan ribatlar bölgenin coğrafi özellikleri ve savaşlar nedeniyle günümüze kadar gelememiştir. Adı bilinen tek yapı Ribat-ı Mahîdir.

Büyük Selçuklularda da ribat adı verilen kervansaraylar inşa edilmiştir. Terken Hatun tarafından Nisabur-Merv yolu üzerinde yaptırılan Ribat-ı Şerif bu yapıların önemli bir örneğidir.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde, kervansaraylar üç tipte inşa edilir. Açık avlulu kervansaraylara Evdir Han, kapalı avlulu kervansaraylara Şerefza Han, hem açık hem kapalı avlulu kervansaraylara örnek olarak ise Sultan Hanı'nı verebiliriz.

Beylikler Dönemi'nde; hanların bazıları şehir içlerinde, bazıları ise kervan yolları üzerinde menzil hanı olarak karşımıza çıkar. Bergama'daki Taş Han şehir içi hanlarına, Muğla-Milas yolundaki Kızıl Han da menzil hanlarına örnek olarak verilebilir.

Osmanlı Dönemi'nde; ticaret yolları üzerinde veya külliyelerin parçası olarak kervansaraylar; şehir içinde ise hanlar inşa edilmiştir. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı, Bursa Emir Han, Bursa Kaza Han bu döneme ait çok güzel örneklerdir.

Saraylar: Emevilerde; çöl sarayları yapılmıştır. Örnek; Meşatta Sarayı.

Endülüs Emevileri'nde; Elhamra Sarayı, İspanya'nın Granada şehrinde inşa edilmiştir ve günümüzde ziyarete açıktır. Bahçeleri, salonları ve çeşmeleriyle çok güzel bir örnektir.

Abbasi Dönemi'nde; saraylar Emevi saraylarına benzer, ancak süsleme daha sadedir ve stuko adı verilen alçı süsleme kullanılmıştır.

Karahanlılar Dönemi'nin en önemli örneği 11.yy.a tarihlenen Tirmiz Sarayıdır. Daha sonra Gazneli ve Büyük Selçuklular tarafından da kullanılmıştır.

Gaznelilerde en önemli örnek ise günümüzde Afganistan sınırları içinde bulunan Leşger-i Bazaar Sarayıdır. Gazne Sultanı I. Mesut tarafından yaptırılmıştır.

Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait tek kalıntı Merv şehri yakınlarındaki bir arkeolojik kazı alanında bulunmuştur. Etrafının sur ve hendeklerle çevrili olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye (Anadolu) Selçukluları Dönemi'nde inşa edilen saraylar günümüze harabe olarak gelmiştir. Konya II. Kılıçarslan Köşkü ve Beyşehir Gölü kıyısındaki Kubâd-âbad Sarayı, çini kalıntılarıyla ünlüdür.

Beylikler Dönemi'nde; saray mimarinden pek söz edilemez. Beyliklerin Türk yöneticileri şehir merkezlerinde büyük konaklar yaptırmışlardır. Menteşeoğlu Orhan Bey'in Peçin'de inşa ettirdiği saraydan örnek olarak söz edebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nden günümüze pek çok saray, köşk ve kasr gelememiştir. Kalabilenler bu yapıların pek azıdır ancak bunlar çok önemli örneklerdir. İstanbul Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Ağrı Doğu Beyazıt İshak Paşa Sarayı çok önemli ve güzel örneklerdir.

Hamamlar: İslam ülkelerinde hamamlara dair yeterli bilgi yoktur ancak İslamiyet'in Yakın Doğu'da yayılmasından sonra ilk örnekleri görüyoruz. Örneğin; Emevilerde Kusayr-i Amrâ Sarayı'nın hamam bölümü, Kasr-ül Hayr-ül Garbî'nin (ki bir saraydır) hamam bölümleri önemlidir ve Kasr-ül Hayr-ül Garbî'de tabandan ısıtmalı sistem vardır.

Abbassiler'de şehir merkezlerinde hamam kalıntısına rastlandığına dair bazı kaynaklarda bilgi mevcuttur.

Memlükler'de su mimarisinin en önemli grubunu hamamlar oluşturur ancak günümüze çok azı harabe durumunda gelebildiğinden, fazla bilgi yoktur.

Türkiye Selçuklu Dönemi'nde, eski çağ hamamlarından esinlenerek kaplıca türünde hamamlar inşa edilmiştir. Bunlar şehir merkezindedir.

Osmanlı Dönemi'ne geldiğimizde; Selçuklu hamam tipinin tekrar edildiğini görüyoruz ancak Mimar Sinan değişik hamam planları denemiştir. Örneğin; İstanbul Fatih, Çinili Hamam ve Çemberlitaş Hamamları.

Çeşmelerde de su mimarisinin önemli yapılarıdır. Bunlar halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış eserlerdir. Örnek; Sultan III. Ahmet Çeşmesi.

Sebiller, Osmanlılarda cadde veya sokak aralarına, külliye'nin dış kısımlarına, anıtsal çeşmelerin köşelerine yapılan küçük su yapılarıdır. Bunlar hayır amacıyla inşa edilmiştir. Örneğin; İstanbul Yeni Cami Sebili.

Selsebiller ise Osmanlılar'da saray ve köşkların bahçelerine güzel su sesi ve güzel bir görüntü oluşturmak amacıyla yapılan su yapılarıdır.

Hastaneler (Dârüüşşifalar): Şifahanelerdir. İslam devletlerinde ilk darüşşifa 707'de

Şam'da Emevi halifesi Velid Bin Abdülmelik tarafından kuruldu. İlk Büyük Selçuklu dârüşşifası ise Nişabur'da vezir Nizam-ül Mülk tarafından yaptırıldı. Anadolu'da Türklere ait ilk örnek Artuklular Dönemi'ne ait Harput Dârüşşifası'dır. Osmanlı'nın ilk dârüşşifası Bursa'dadır ve Yıldırım Külliyesi'nin bir parçasıdır. İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan Külliyesi Dârüşşifası en ünlü Osmanlı şifahaneleridir.

Külliye, değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada inşa edilmesiyle oluşan yapılar topluluğudur. Bu yapılar genellikle cami etrafında yer alırlar.

Medine'deki Mescid-i Nebevi ilk İslam külliyesi gibi görülebilir çünkü pek çok fonksiyona sahiptir.

Emevi ve Abbasiler'de, kaleyi andıran korunaklı bir alan içinde saray ve saraya bağlı pek çok birimden oluşan yapı toplulukları mevcuttur.

Karahanlı ve Gazneliler'de ribatlar da bu özelliğe sahiptir.

Gerçek manada ilk külliye Memlükler'de görülür. Örnek; Sultan Kalavun Külliyesi.

Büyük Selçuklular'da ribatlar aynı Karahanlı ve Gazneliler'de olduğu gibi âdeta külliye tarzında yapılarıdır.

Anadolu'da en erken tarihli külliye Artuklular'da görülür. Mardin Eminüddin Külliyesi örnek olarak verilebilir. Mengücekliler Dönemi'ne ait Sivas Divriği'deki Ulu Cami dârüşşifa ve türbede önemli bir külliye'dir.

Türkiye Selçuklu Dönemi'nde, Konya İnce Minareli Medrese ve Mescidi, Kayseri Hunat Hatun Külliyesi, Konya Sahib Ata Külliyesi verebileceğimiz birkaç önemli örnek eserdir.

Beylikler Dönemi'nde, Selçuklu geleneği devam etmiş ancak bazı yeni denemeler yapılmıştır. Beyşehir Eşrefoğlu Cami Külliyesi, Karaman İbrahim Bey Külliyesi, Konya-Seydişehir Seyyid-Harun Külliyesi gibi.

Osmanlı Dönemi'nde; sayıları artarak devam eden külliye,ler daha fazla yapıyı bünyesinde barındırır. Çok sayıda örnek mevcuttur.

14.yy.da İznik Orhan Gazi Külliyesi

15.yy.da Bursa Yeşil Cami Külliyesi

16.yy.da İstanbul Bayezit Külliyesi

17.yy.da İstanbul Yeni Cami Külliyesi

18.yy.da İstanbul Nur-u Osmaniye Cami Külliyesi

19.yy.da İstanbul Selimiye Külliyesi

ASKERÎ MİMARİ: Kale, sur, burç, tersane, kule, hisar, kışla gibi yapılardan söz edebiliriz. Tarih boyunca askerî mimarının en önemli yapı tipi kalelerdir. Stratejik öneme sahip yerlere, yol kavşaklarına inşa edilmişlerdir. Anadolu'da Türk hâkimiyetine giren yerlerde pek çok yeni kale inşa edilmiş, bazı eski kaleler de onarılarak Türk kalesi hâline getirilmiştir. Örneğin; Alanya Kalesi, Karaman Kalesi gibi.

Osmanlılar 'da stratejik bakımdan önemli olan başta Çanakkale ve İstanbul Boğazı olmak üzere kaleler yapmışlardır. Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı, Boğazları kontrol amacıyla yapılmış Orta Çağ kaleleridir.

Türk ve İslam Mimarisinde Etkili Olan Mimarlar

Mimar Sinan, Mimar Kemaleddin Bey, Mimar Vedat Tek bir çırpıda sayabileceğimiz üç isimdir.

- Mimar Sinan; Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat dönemlerinde sarayda mimar ve mimarbaşı olarak görev yapmıştır.
- Mimar Kemaleddin Bey; 1870-1927 yılları arasında yaşamış olup, Osmanlı'nın son dönemiyle, cumhuriyetin ilk yıllarında eserler vermiştir. I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın ilk temsilcilerindendir.
- Mimar Vedat Tek; 1873-1942 yılları arasında yaşamış önemli bir mimardır. I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın temsilcilerindendir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı çok önemli eserler vardır. Örneğin; II. Meclis Binası, Ankara Palas gibi.
- II. Ulusal Mimarlık Akımı döneminin en önemli eseri Anıtkabir'dir. Anadolu ve Türk mimarisi öğelerini yansıtan eserin mimarları Emin Onat ve Orhan Arda' dır.

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Hz. Muhammed'in (SAV) Medine'ye hicretinden sonra ashabıyla birlikte inşa ettiği mescit hangisidir?
 - A) Kuba Mescidi
 - B) Kûfe Mescidi
 - C) Kubbet-üs Sahra
 - D) Mescid-i Nebevi
2. Harem nedir?
 - A) Sultanın özel yaşam dairesi
 - B) İslam camilerinde asıl ibadet mekânı
 - C) Emevi camilerinin genel adı
 - D) Plan şeması
3. Mescid-i Aksa nerededir ve hangi döneme aittir?
 - A) Kudüs-Abbasi Dönemi
 - B) Endülüs-Endülüs Emevileri Dönemi
 - C) Mekke-Hz. Muhammed (SAV) Dönemi
 - D) Kudüs-Emeviler Dönemi
4. İslam sanatında ilk türbeyi Abbasiler inşa etmiştir. Bu türbe aşağıdakilerden hangisidir?
 - A) Sahip Ata Türbesi
 - B) Sultan Sencer Türbesi
 - C) Kubbet-üs Süleybiye
 - D) II. Kılıçarslan Türbesi
5. İslamiyet'i ilk kabul eden ve Türk-İslam sentezini geliştiren, ilk Türk devleti aşağıdakilerden hangisidir?
 - A) Göktürkler
 - B) Hunlar
 - C) Karahanlılar
 - D) Gazneliler

6. Büyük Selçuklu camilerinin anıldığı bir ortak isim vardır. Bulunduğu şehre göre isim alır.

Büyük Selçuklu camilerinin ortak ismi nedir?

- A) Ribat
- B) Mescid-i Cuma
- C) Leşger-i Bazaar
- D) Ulu Camii

7. Konya Alaeddin Camii hangi döneme ait bir eserdir?

- A) Türkiye (Anadolu) Selçuklu
- B) Büyük Selçuklu
- C) Erken Osmanlı
- D) Beylikler

8. Osmanlı mimarisinde tarihi bilinen ilk yapı hangisidir?

- A) İznik Yeşil Camii
- B) İznik Hacı Özbek Camii
- C) Bursa Yıldırım Beyazıt Camii
- D) Bursa Ulu Camii

9. Mimar Sinan'ın çıraklık-kalfalık-ustalık eserlerim şeklinde tanımladığı eserler dizilişi aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) İstanbul Süleymaniye Camii / Edirne Selimiye Camii / İstanbul Şehzade Camii
- B) İstanbul Şehzade Camii / Edirne Selimiye Camii / İstanbul Süleymaniye Camii
- C) Edirne Selimiye Camii / İstanbul Süleymaniye Camii / İstanbul Şehzade Camii
- D) İstanbul Şehzade Camii / İstanbul Süleymaniye Camii / Edirne Selimiye Camii

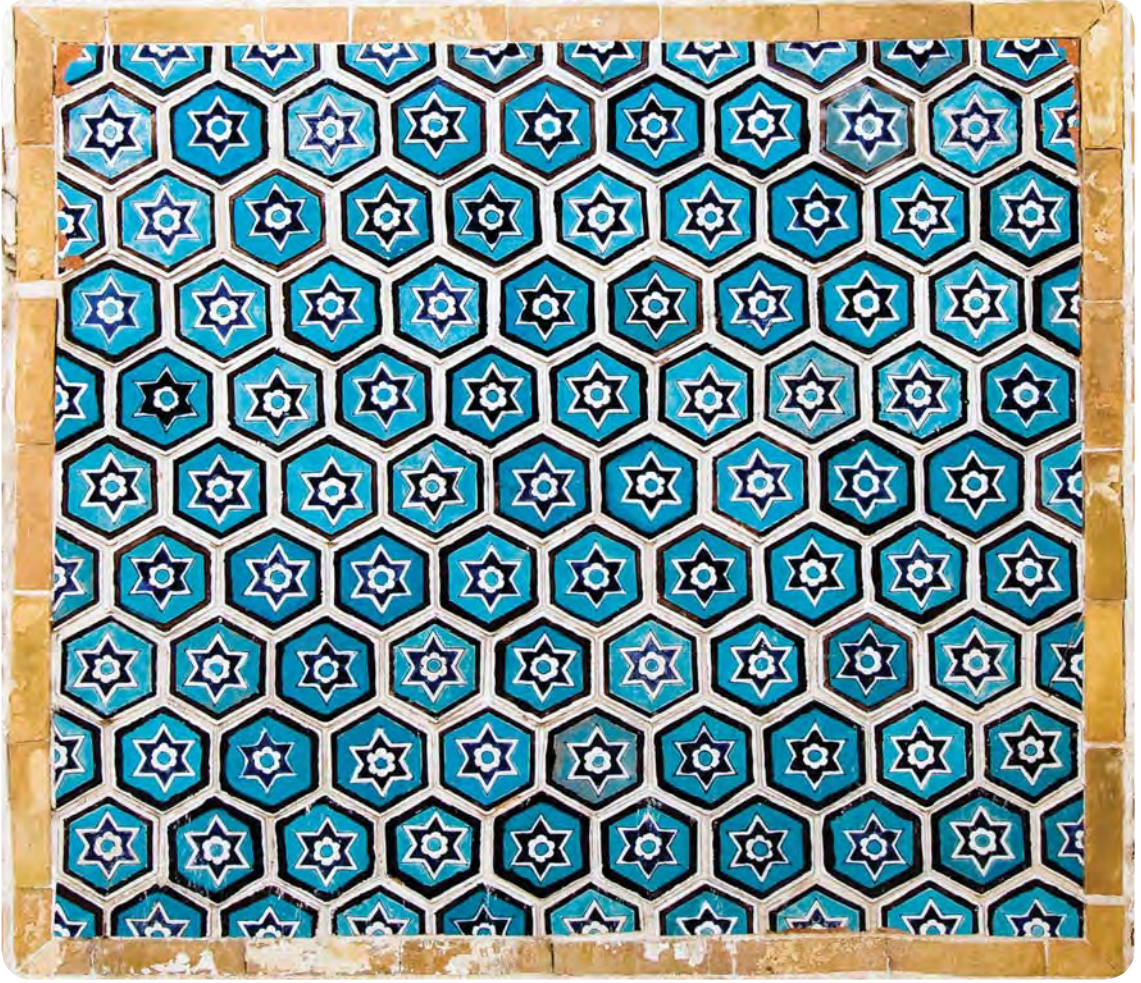
10. Hint-Türk imparatoru Şah Cihan'ın ölen karısı Begüm Mümtaz Mahal için Hindistan'ın Agra kentinde yaptırdığı muhteşem türbe aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tac-Mahal
- B) Kümbet-i Surkh
- C) Huand Hatun Türbesi
- D) Mama Hatun Kümbeti

11. Antalya Yivli Minare ait olduğu camiye adını vermiştir. **Bu eser hangi döneme aittir?**
- A) Türkiye Selçuklu Dönemi
B) Beylikler Dönemi
C) Erken Osmanlı Dönemi
D) Klasik Osmanlı Dönemi
12. Sultan Alparslan döneminde vezir Nizam-ül Mülk tarafından açılan Nizamiye Medresesi Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktasıdır. **Bu önemli yapı hangi döneme aittir?**
- A) Türkiye Selçuklu
B) Karahanlılar
C) Gazneliler
D) Büyük Selçuklu
13. Büyük Selçuklular ticaret yolları üzerine kervanların konaklaması, güvenliğin sağlanması amacıyla kervansaraylar inşa etmişlerdir. **Bu korunaklı kervansaraylara ne ad verilir?**
- A) Han
B) Medrese
C) Külliye
D) Ribat
14. **Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Ağrı Doğu Beyazıt İshak Paşa Sarayı hangi dönem eseridir?**
- A) Beylikler
B) Büyük Selçuklu
C) Osmanlı
D) Türkiye (Anadolu) Selçuklu
15. I. Ulusal Mimarlık Akımının öncü isimlerindendir. 1873-1942 yılları arasında yaşamıştır. Ankara II. Meclis Binası, İstanbul Sirkeci Büyük Postane eserleri arasındadır. **Bu ünlü mimar kimdir?**
- A) Mimar Kemaleddin
B) Mimar Vedat Tek
C) Mimar Cihat Burak
D) Mimar Nedim Günsür

3. Ünite

GELENEKSEL SANATLARIMIZ

DUVAR ÇİNİSİ ÖRNEĞİ

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünite;

1. Türk el sanatlarını tanıyacağız,
2. Türk el sanatlarının teknik,malzeme,konu ve kompozisyon özelliklerini öğrenip,açıklayabileceğiz,
3. Türk kültürünün el sanatlarına nasıl yansıdığını öğreneceğiz,
4. Türk el sanatlarına gönül vermiş,eserler yaratmış sanatçıları tanıyacağız,
5. Cumhuriyet Dönemi Türk mimarisi,heykeli ve resminin özelliklerini tanıyabilecek,
6. Mimari,heykel ve resim sanatı örneklerini,sanatçılarını ve akımlarını öğreneceğiz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

Hat

Halı

Çini

Ebru

Seramik

Minyatür

Tezhip

Onlar Grubu

Yeniler Grubu

D Grubu

Soyut Resim

Türk Resmi

Hazırlık Çalışmaları

1. Günümüzde çini üretimi var mıdır? Bu merkezler neresidir? Araştırınız.
2. Çevrenizde halı dokumacılığı yapılan yerler var mı? Bu halılarda genellikle hangi motifler ve renkler kullanılmaktadır? Küçük bir araştırma yapınız.
3. Günümüzde Hat Sanatı çalışması yapan sanatçılar hakkında bir araştırma yapıp, bu örnekleri inceleyiniz.

GELENEKSEL SANATLAR

El sanatları, sanat eseri özelliklerine sahip olsalar da olmasalar da toplumun ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmışlardır. Bu ihtiyaçlar; toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarına göre farklılıklar gösterir. Toplumun yaşadığı bölgenin coğrafi özellikleri, toplum yapısı, inançları ve diğer kültürlerle olan etkileşimi, gelişen teknoloji, el sanatlarını ve verilen ürünleri hem teknik hem de malzeme yönünden tesiri altına alır.

A. ÇİNİ SANATI

1. Türk Çini Sanatı'na Genel Bakış
2. Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Çini Sanatı
 - a) Selçuklu Çini Sanatı
 - b) Osmanlı Çini Sanatı

1. Türk Çini Sanatına Genel Bakış (Tanım-Teknik)

Mimaride yüzey kaplaması olarak kullanılan, fırınlanmış, çeşitli motif ve renkteki sırlı, pişmiş toprak malzemeye **çini** denir. Çininin sırlı veya sırsız kap-kacak olarak yapılanlarına da **seramik** (keramik) adı verilir.

Çininin asıl malzemesi kildir. Yabancı malzemelerden temizlendikten sonra çamur hâline getirilip, dinlendirilir. İşlenecek kıvama geldikten sonra, ister el ile ister kalıpla şekillendirilir ve kurutulur. Kuruduktan sonra fırınlanır. Sertleşen seramik soğutulduktan sonra istenilen renkte boyanır, motiflenip, üzeri sırlanıp tekrar fırınlanır.

Çininin hazırlanması ve kullanılan malzeme yönünden bakıldığında değişik teknikler karşımıza çıkar.

*Resim 03.01 Isfahan Mescid- i Cuma'dan
bir çini detayı*

ÇİNİ TEKNİKLERİ

a) Renkli Sır Tekniği: Şekillendirilen kırmızı hamurlu çini, üzerine desen basılarak, kazınarak işlenir ve fırınlanır.

b) Sır Altı Tekniği: Sırlanmış çini önce fırınlanır, sonra çizilen desen boyanır ve tekrar fırınlanır.

c) Sır Üstü Tekniği: Şekillendirilen çini sırlanıp, fırınlanır. Bunun üzerine desen boyanır ve tekrar fırınlanır.

ç) Çini Mozaik Tekniği: Anadolu Selçuklu yapılarında genellikle kullanılan bir tekniktir. Çoğunlukla mihrap, duvar ve kubbelerde uygulanır. Bu teknikte; tek renkte sırlanmış çini parçaları, istenilen şekle göre kesilerek, dekorasyon oluşturacak şekilde harç içine yerleştirilir.

d) Minai Tekniği: Büyük Selçukluların geliştirdiği bir tekniktir. Desenlerin bir kısmı sır altına, bir kısmı sır üstüne uygulanıp, fırınlanır. Bu teknikle yapılan çinilerde, sır altında mor, mavi, firuze ve yeşil renkler; sır üstünde ise beyaz, kahverengi, siyah ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Resim 03.02

Çini mozaik tekniğinde bir pano

Resim 03.03

İznik çinili bir tabak

e) Lüster Tekniği: Abbasi sanatında çokça görülen teknik, Anadolu'da sadece Selçuklu çinilerinde uygulanmıştır. Bu teknikte genellikle sarı ve kahverengi tonları kullanılır.

f) Sırlı Tuğla: Yapıların dışında, genellikle minarelerde kullanılan bir tekniktir. Tuğla hamuruna şekil verdikten sonra, genellikle firuze, lacivert veya mor sırla kaplanıp, fırınlanır.

Resim 03.04

Konya Sahip Ata Camii Çini Mihrabı

Resim 03.05

Konya İnce Minareli
Medrese'nin sırlı tuğla minaresi

g) Kabartma Tekniği: Selçuklu ve Beylikler Devri kitabelerinde çoğunlukla bu teknik kullanılmıştır. Yumuşak çini hamuru üzerine şekiller kalıpla basılır ve çevresi oyularak desen kabartma olarak açığa çıkarılıp, sırlanır ve fırınlanır.

2-Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Çini Sanatı: Çiniyi Türk mimarisinde ilk kez Uygurlar kullanmıştır. Karahoço'da yapılan kazılarda; gri ve mavi renkli sırlı tuğlalar ve üzerinde stilize bitki motifleri olan zemin döşemeleri ortaya çıkarılmıştır. Gazne saraylarında yapılan kazılarda ortaya çıkan çiniler, Uygur çinileriyle benzerlik gösterir.

a) Büyük Selçuklu Çini Sanatı: Büyük Selçuklu yapılarında tek renk, firuze (turkuaz) renkli çiniler kullanılmıştır. Kümbetlerde; tuğla mozaik, sırlı tuğla ve çini süslemeler yer alır. İsfahan Mescid-i Cuma'sındaki çiniler bu döneme çok güzel bir örnektir.

Resim 03.06 İsfahan Mescid-i Cuma
çinileri

b) Anadolu Selçuklu Çini Sanatı: Büyük Selçuklu çinilerinin etkisi görülür. Genellikle sır altı ve sır üstü tekniklerini kullanmışlardır. Başta Konya, Sivas, Kayseri olmak üzere inşaa ettikleri cami, medrese, türbe ve saraylarda, iç mekanda çini tekniklerini dış cephe ve minarede ise sırlı tuğlayı tercih etmişlerdir. Konya İnce Minareli Medrese, Konya Karatay Medresesi, Konya Sahip Ata Camii, Konya Alaeddin Camii ve Beyşehir Kubâd Âbad Sarayı'nda Anadolu Selçuklu çinilerinin çok güzel örneklerini görebiliriz.

Ayrıca adını çinilerinden alan Sivas Gök Medrese, Konya Sırçalı Medrese de çini süslemeli çok önemli yapılardır.

Resim 03.07
Kubâd Âbad Sarayı
Çinileri'nden bir örnek.

Resim 03.08
Sivas Çifte Minareli
Medrese çini tuğla
dekorasyonu

Resim 03.09 Sahip Ata
Camii çini mihrabı detayı

c) **Anadolu Beylikleri Çini Sanatı:** Selçuklu özelliklerini devam ettirirler ancak Selçuklular'daki kadar geniş yüzeylerde çiniyi kullanmamışlardır. Birgi Ulu Camii ve Selçuk İsa Bey Camii bu dönemin önemli örnekleridir.

ç) **Osmanlı Çini Sanatı:** Osmanlılar'da çini kaplamalar sadece duvar ve mihraplarda görülür. İznik, Kütahya ve İstanbul Osmanlı çini merkezleridir. 15. yy.a kadar çini mozaik ve renkli sır tekniği görülürken, 16. yy.da mavi-beyaz çiniler, 17.yy.da İznik ve Kütahya çinileri, 18.yy.da ise İstanbul atölyelerinde üretilen çiniler kendine has renk ve desenleriyle mimari eserleri süslemiştir. Osmanlı çinilerinde firuze, sarı, lacivert, beyaz, yeşil, kahverengi ve kırmızı en çok kullanılan renkler olmuştur. Osmanlı çini tekniklerini şöyle sıralayabiliriz:

***Tek Renkli Sırlı Çiniler:** 17.yy. da İznik ve Kütahya'da bu teknikle çiniler üretilmiştir. Yapıların iç duvarlarında kullanılır. Firûze, yeşil, lacivert ve mor renkler hâkimdir. Bu tekniği İznik ve Bursa camileriyle, Topkapı Sarayı'nda görebiliriz.

Resim 03.10 Bursa Yeşil Türbe
çinilerinden bir örnek

Resim 03.11 Topkapı Sarayı çinili
odalarından bir görünüm

***Çini Mozaik Tekniği** : İstanbul Çinili Köşk, Bursa Yeşil Camii ve Türbesi çinileri bu tekniğin en güzel örneklerindendir.

Resim 03.12

Bursa Yeşil Türbe dış duvar çinileri

***Renkli Sır Tekniği**: Bu teknik 15.yy.dan 16.yy. ortalarına kadar uygulanmıştır. Bursa Yeşil Türbe, İstanbul Sultan Selim Camii ve Topkapı Sarayı'nda bu tekniğin örnekleri görülür.

***Mavi-Beyaz Çiniler**: Osmanlı Sanatı'na özgü bir tekniktir. Altıgen çiniler şeffaf bir sır tabakasıyla kaplanmıştır. Beyaz zemin üzerine mavi, turkuaz ve lacivert renklerle yapılmış bitkisel ve geometrik motifler yer alır. Edirne Üç Şerefeli Camii, Edirne Muradiye Camii çinileri bu tekniğe örnektir.

Resim 03.13

Edirne Üç Şerefeli Camii çinilerinden bir örnek

***Kırmızı Sıraltı İznik ve Kütahya Çinileri**: Yedi rengin kullanıldığı bu çinilerde, sır altına kırmızı renk uygulanır. Çiçek motifleri, vazo ve kandiller, servi ağaçları, madalyonlar çok kullanılan desenlerdir. Bu çini örnekleri İstanbul Süleymaniye, Sultan Ahmet ve Edirne Selimiye Camiileri'nde yer alır. 17. yy.da üretilip, Şam 'da bazı yapılarda kullanılan çiniler vardır ki bunlar da Şam İşi olarak adlandırılır.

17. yy.da Celâlî İsyanları'yla İznik atölyelerinin faaliyeti azalmış, Kütahya çini merkezi olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Kütahya çinilerinde mavi, kırmızı, yeşil, mor ve sarı renkler ile daha serbest ve çeşitli motifler kullanılmıştır. Bu çinilerin en çok kullanıldığı yapılar;İstanbul Üsküdar Yeni Valide Camii ve İstanbul Rüstem Paşa Camileri'dir.

Resim 03.14

Günümüz Kütahya Çinileri'nden bir çinili tabak örneği

SERAMİK(KERAMİK)

Anadolu Selçuklu seramik sanatının kaynağı Büyük Selçuklu sanatıdır.Bu devir seramiklerinde; firuze, mavi, kahverengi gibi renkler kullanılmış olup, bitkisel motifler ile insan ve hayvan figürleri kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları, Büyük Selçuklular'ın renk ve teknik özelliklerini geliştirerek devam ettirmiştir. Beyşehir Kubâd Âbad Sarayı ile Ahlat ve Kâhta kazılarında bulunan örnekler bu tezi doğrulamaktadır.

Resim 03.15

İznik İşi Keramik Kâse.

Osmanlılar zamanında ise tamamen kendine özgü bir seramik(keramik) sanatı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Seramik(Keramik) Teknikleri

1. Milet İşi Çiniler: 14 ve 15. yy.da İznik'te üretilmişlerdir. Kırmızı hamurlu, sır altı tekniğinde,genellikle mavi, mor, firuze ve yeşil renklerin kullanıldığı bu seramiklerde bitkisel ve geometrik motifler işlenmiştir.

2. Haliç İşi Çiniler:İznik'te 15. yy. sonu ve 16. yy. başında üretilmişlerdir. Mavi- beyaz renkli küçük kaseler şeklindeki bu eserlerde, çiçek motifleri, stilize ejder motifi ve hayvan figürleri işlenmiştir. Renkler mavi ve beyazdır.

3. Şam İşi Çiniler: 16.yy. ortalarından itibaren İznik'te yapılmış, çoğunlukla tabak şeklinde olan seramiklerdir. Beyaz zemin üzerine Çin Kültürü etkili desenler(şakayık,-bulut, pul gibi) ve çiçek motifleriyle bezenmiştir.

Resim 03.16

Mavi-Beyaz bir İznik Seramiği

Resim 03.17

İznik Seramik Kâselerden bir grup

17. yy.dan itibaren İznik keramik merkezi olma özelliğini kaybetmiş, yerini Kütahya'ya bırakmıştır. Kütahya seramiğinde serbest motifler vardır. Renkler, mor, kırmızı, mavi, sarı ve yeşildir.

19. yy. sonlarında İstanbul'da Yıldız Porselenleri adı altında üretilen seramikler, Avrupa ülkelerinde üretilmiş örnekleri şekil, renk ve süsleme özellikleri bakımından taklit ederek yapılmışlardır.

19. yüzyılda Çanakkale Seramikleri genellikle çiçek, yelken, meyve ve hayvan motiflerinin işlendiği bir gruptur.

20. yüzyıl başına ait vazo, testi ve sürahiler, eski dönemlerin incelik ve teknik kalitesinden yoksundur. Böylece bu geleneksel sanat eski parlak dönemlerinin gerisinde kalmıştır.

Resim 03.18

Kütahya Çini Seramik
Vazo

Resim 03.19

Yıldız Porselen Tabak

Resim 03.20

Osmanlı Porselen Tabak

B. HALI SANATI

1. Türk Halı Sanatı'na Genel Bakış
2. Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Halı Sanatı
 - a) Selçuklu Halı Sanatı
 - b) Osmanlı Halı Sanatı

Halı; serilmek veya duvara asılmak için çoğunlukla yün, bazıları ipek veya pamuk iplikten yapılmış, kısa tüylü dokumalara verilen isimdir.

Halı tezgahları, birbirine paralel ve **ok** adı verilen iki ağaç direktten oluşur. Bunlar üzerine gerilen dikey iplere **argaç**(çözü), düğümleri sıkıştırmaya yarayan, halı genişliğince uzanan iplere ise **arış**(atkı) adı verilir. Selçuklu ve Osmanlı halılarında ipler kök boya ile boyanırken, günümüz halılarında genellikle kimyasal boya ve pamuk iplik kullanılmaktadır. Hatta sentetik iplik kullanımı bile dokumalara girmiştir.

Türk halılarında iki tip düğüm kullanılır:

- Sine (İran) Düğümü
- Gördes (Türk) Düğümü

Resim 03.21

İran Düğümlü Bir Halı

Resim 03.22

Türk Düğümlü Bir Halı

1. Türk Halı Sanatı'na Genel Bakış: MÖ 3. yy. a tarihlenen en eski halı 1947-1949 yılları arasında Orta Asya'da, Altay Dağları Vadisi'nde yapılan kazılarda Beşinci Pazırık Kurganı'nda bulunmuştur.

Pazırık Kurganı ve Doğu Türkistan'da yapılan kazılarda (MS 3-4. yy.) bulunan Türk düğümlü halı parçaları bu sanatın Türkler'de çok gelişmiş ve yaygın olduğunu gösteriyor.(Çadırlarda konaklamak dokumacılığı geliştirmiştir.)

Resim 03.23 Orta Asya Pazırık Halısı

İran'da halıcılık Büyük Selçuklularla başlamış ancak ilk örnekler günümüze ulaşmamıştır.

Anadolu'ya ise halıcılık, Selçuklu Türkleri ile gelmiş ve gelişmiştir.

2. Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Halı Sanatı: Abbasiler Dönemi'nde Türkler için kurulan Samarra şehrinde yapılan araştırmalarda ortaya çıkan halı parçalarının 8 ve 9.yy.larda Türkler tarafından dokunduğu tespit edilmiştir. Bu halılar, Anadolu'da gelişecek olan Türk halıcılığının da kaynağı durumundadır.

a) Selçuklu Halı Sanatı: Anadolu Selçuklu halılarında Türk düğümü kullanılmıştır. Bu örneklerden üç tanesi sağlam, diğerleri ise parçalar hâlinedir. Bunlardan sekiz tanesi Konya Alaeddin Camii'nde, yedisi Fustât(Kahire) ta, üç tanesi de Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde bulunmuştur. Desen olarak, baklava, yıldız gibi geometrik şekiller ile kûfi harfler, stilize bitkiler ve hayvan figürleri kullanılmıştır. Zemin rengi çoğunlukla kırmızı ve mavidir.

14. yy. dan itibaren hayvan figürlü halılar, 15. yy. dan sonra ise geometrik desenli ve stilize bitkisel motifli halılar revaçtadır. Bu halıların desenleri Hollandalı ressam Hans Holbein (Hobayn) tarafından tablolarında resmedildiği için Holbein Halıları olarak tanınır ve Osmanlı Dönemi'nde Uşak ve Bergama halılarına esin kaynağı olmuşlardır.

b) Osmanlı Halı Sanatı: 16.yy. dan itibaren Anadolu halılarında hayvan figürlerinin yerini yıldız ve geometrik desenler almıştır. Osmanlı halıları özelliklerine ve yapıldıkları yerlere göre gruplandırılır.

Osmanlı Halıları

1. Uşak Halıları 2. Bergama Halıları 3. Saray Halıları 4. Seccadeler

a) Madalyonlu Uşak Halıları

b) Yıldızlı Uşak Halıları

c) Kuşlu Uşak Halıları

1. Uşak Halıları: 16.yy.da Uşak çok önemli bir halı merkezidir. Bu halılarda kırmızı, sarı ve lacivert renkler kullanılmıştır. Motifler mavi, siyah ve yeşil renklerle işlenmiştir. Kendi içinde üzerindeki motife göre madalyonlu, yıldızlı ve kuşlu halılar olarak gruplandırılır.

Resim 03.24

Madalyonlu Uşak Halısı

Resim 03.25

Yıldızlı Uşak Halısı

2. Bergama Halıları: Anadolu Selçukluları'nın geometrik ve stilize bitkisel motifleri bu halılarda tekrarlanmıştır. Türk ve İran düğümü kullanılmış ve bu halılar çoğunlukla saray için dokunmuştur. Koyu kırmızı, mavi, sarı, yeşil, lacivert ve beyaz renkleri kullanılmıştır.

3. Saray Halıları: 16.yy. dan sonra İran düğümü ile dokunan bu halılarda çoğunlukla ipek malzeme kullanılmıştır ve çiçek motifleri işlenmiştir.

4. Seccadeler: Küçük ölçülü, ince dokunmuş halılardır. Genellikle mihrap şeklindedirler. Gördes seccadeleri çok ünlüdür. Kula seccadeleri içinde de önemli ve güzel örnekler vardır. Gördes seccadelerinde tek tarafta, Kula seccadelerinde ise çift tarafta mihrap vardır.

Resim 03.26

Çift Mihraplı Seccadeler

Resim 03.27

Tek Mihraplı Seccade Örneği

Resim 03.28

Eski Dokuma Bir Seccade Örneği

C. MİNYATÜR SANATI

1. Türk Minyatür Sanatı'na Genel Bakış 2. Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Minyatür Sanatı

a) Selçuklu Minyatürleri

b) Osmanlı Minyatürleri

Minyatür: El yazması kitaplarda yer alan çok renkli, küçük boyutlu, derinlik ve ışık-gölge tekniklerinin uygulanmadığı stilize resimlerdir. Süsleme özelliğinin yanı sıra, anlatımı kolaylaştıran bir ifade aracıdır. Minyatür ustasına **nakkaş**, minyatürlerin yapıldığı atölyeye ise **nakkaşhane** adı verilir.

1-Türk Minyatür Sanatı'na Genel Bakış:Türklere ait ilk minyatürler Uygurlar'a aittir. Orta Asya'da Turfan, Hoço, Bezeklik ve Sorçuk 'ta yapılan kazılarda bu minyatürlerden bazıları ele geçmiştir.

Anadolu'daki en eski minyatürlü yazma eser **Dioskorides' in Materia Medica** adlı el yazması kitabıdır. Konusu, botanik(bitki bilimi) ve zooloji (hayvan bilimi)dir. Çeşitli hayvan, bitki ve insan resimlerinin yer aldığı **Kitap-ül Haşaiş** adlı el yazması eser, 1152-1176 da Silvan' da yazılmıştır.

Resim 03.29 Materia Medica

2. Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Minyatür Sanatı

a) Selçuklu Minyatürleri: 1199 tarihli **Kitâb-ül Tiryâk** adlı eser, Selçukluların yaşantısını, tiplerini, kıyafetlerini ve kullandıkları eşyaları anlatır. Günümüz için çok önemli bir tarihî kaynaktır.

El-Cezerî tarafından Diyarbakır'da yazılıp resimlenen 1205 tarihli **Otomata** isimli kitapta, teknik aletler(su saatleri, robotlar, tulumba, kan ölçen aletler) anlatılıp, gösterilmiştir.

Kelile ve Dimne, minyatürleriyle birlikte çok ünlü bir el yazması eser olup, iki çalkın başından geçenleri anlatır. Eserin ilk nüshaları 13. yy. da yazılmıştır. Bunlardan biri Paris'te, diğeri İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir.

Varka ve Gülşah adlı el yazması eser ise 13. yy. da nakkaş Abdülmümin tarafından resimlenmiştir.

Resim 03.30

*Kitâb-ül Tiryâk adlı eserden
bir minyatür*

*Resim 03.31 Varka ve Gülşah
adlı eserden bir minyatür*

b) Osmanlı Minyatürleri: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra; bilim, kültür ve sanat faaliyetleri artmıştır. Fatih, Avrupadan ressamı saraya getirtmiş hatta ressam Gentile Bellini'ye kendi resimlerini yaptırtmıştır. Bu sanatçılardan etkilenen Nakkaş Sinan Bey, Venedik'e giderek bir süre çalışmış ve dönünce elindeki gülü koklayan Fatih Sultan Mehmet portresini gerçekçi bir üslûpla resmetmiştir ki bu eser 15. yy.da yapılmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenen yazmalar arasında içinde Fatih portreleri bulunan dönemin minyatürleri **Fatih Albümü** olarak adlandırılır.

Bu minyatürler arasında Mehmet Siyahkalem adlı nakkaşın eserleri dikkat çeker.

Osmanlı minyatürleri en parlak devrini Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamıştır. Dönemin en ünlü nakkaşı **Matrakçı Nasuh**'tur.

Resim 03.32

Fatih Albümü'nden Bir Minyatür

Resim 03.33

Matrakçı Nasuh'un bir minyatürü

Nakkaş Nigârî, Kanuni Sultan Süleyman döneminin diğer ünlü bir sanatçısıdır. Kanuni, Barbaros Hayrettin Paşa ve II. Selim portrelerini yapmıştır.

1569'da Şehnâme'ci **Seyyid Lokman**'ın yazdığı **Hünernâme** adlı eserde, Osmanlı padişahlarının günlük yaşamlarından kesitler minyatürlerle anlatılmıştır.

Nakkaş Osman da önemli bir minyatür sanatçısı olup **Sûrnâme** adlı minyatürlerinde, Sultan III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğününü anlatmıştır.

Sultan III. Ahmet zamanında Avrupa tarzında resim yapan **Levnî** nakkaşbaşı olarak çalışmıştır. Eserlerinde Batı resminin etkileri görülür. **Silsilenâme** en önemli eseridir.

Sultan I. Mahmut döneminin nakkaşı **Abdullah Buharî**, yaptığı çiçek ve figür tasvirleriyle ayrıntılı resim özelliklerini yansıtmış ve minyatürden batı tarzı resme geçiş yapmıştır.

Resim 03.34

Nakkaş Nigârî'ye ait bir minyatür

Resim 03.35

Sûrnâme'den bir minyatür

Resim 03.36

Abdullah Buharî'ye ait Fatih Minyatürü

Ç. HAT SANATI

HAT: Güzel yazı yazma sanatıdır. Yazı sadece kitaplarda değil, kitabe, seramik kaplar, madeni eşyalar ve mimari öğeler üzerinde de yer alır.

Hat sanatında harflerin şekillerine, boyutlarına, işaretlerine(hareke) ve kullanıldıkları yerlere göre yazı çeşitleri oluşmuştur.

Türk Hat Sanatı

Selçuklular tarafından kullanılan yazı türlerinin başında **Kûfi** yazı gelir. Kûfi, köşeli şekillerin hâkim olduğu bir yazı çeşididir. Osmanlılar zamanında kûfi yazı dekorasyon amaçlı kullanılmıştır. Köşeli, çiçekli, örgülü kûfi gibi dekoratif çeşitleri vardır.

Kûfi'nin dışında diğer yazı çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

Sülüs: Yuvarlak karakterli bir yazı çeşididir. Özellikle kitabelerde ve güzel yazılı levhalarda kûfi ile çok güzel bir uyum gösterir.

Nesih : Dinî ve bilimsel yazmalarda 10. yy. dan sonra kullanılan yuvarlak hatlı bir yazıdır.

Rik'a: Diploma(icazetname)larda kullanılan bir yazı türüdür.

Divanî: Fermanlarda kullanılır.

Siyakat: Osmanlı mali kayıtlarında kullanılan yazıdır.

Muhakkak: Kûfi yazıdan türetilmiş bir yazı çeşididir.

Reyhanî: Muhakkak yazının küçültülmüş şeklidir.

Müsennâ: Aynalı yazı olarak da bilinir. Karşılıklı yazılmış simetrik yazıdır.

Tuğra: Osmanlı hükümdarlarının imzası yerine geçen yazı çeşididir.

Tevkîî: Sülüs gibidir ancak daha ince kalemle yazılan türüdür.

Aklâm-ı Sitte (Şeş Kalem): Altı çeşit yazı bu başlık altında toplanır. Bunlar yukarıda da tanımlarını yaptığımız Rik'a, Sülüs, Nesih, Tevkîî, Reyhanî ve Muhakkak'tır.

Resim 03.37 Kûfi yazı örneği

Resim 03.38

*Cel'i Sülüs ile yazılmış
bir Müsennâ yazı örneği*

Resim 03.39

Osmanlı Tuğrası örneği

Türk Hat Sanatının Gelişimine Katkı Sunan Hattatlar

Amasyalı Yakut: 13. yy .da yaşamıştır. Son Abbasi halifesi Mutasım'ın Türk kâti-bidir. Nesih ve Sülüs yazıyı kalem ucunu keserek altı değişik biçimde yazabilen bir ustadır. Amasyalı Yakut, Türk hat sanatının Osmanlılar dönemindeki gelişiminin alt yapısını hazırlayan sanatçıdır.

Amasyalı Şeyh Hamdullah: 15.yy.da yaşamıştır. **Hattatların Kiblesi** olarak tanınır. Nesih ve sülüs yazılara Türk zevk ve estetik anlayışını katmıştır. Celî yazıyı mimaride büyük bir başarı ile uygulamıştır. Çok sayıda Kur'an-ı Kerim kaleme almıştır. İstanbul Bayezit Camii portalindeki kitabe de onun eseridir.

Resim 03.40

*Hattat Amasyalı Yakut'a
ait bir hat levhası*

Resim 03.41

*Hattat Amasyalı Şeyh Hamdullah'a
ait bir hat levhası.*

Celî Yazı: Uzaktan okunabilecek biçimde istif edilmiş, iri, süslü Arap harfli levha yazısı.

Ali Bin Yahya Sofî: Fatih Sultan Mehmet döneminin önemli hattatlarından. 15. yy.da yaşamıştır. İstanbul Fatih Camii ile Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayûn kitabesini yazan sanatçıdır.

Ahmet Karahisarî: 16.yy. da yaşamıştır. Celî yazıyı geliştiren hattattır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan, Kanunî Sultan Süleyman için yazdığı Kur'an-ı Kerîm ile Süleymaniye Camii'nin kubbe ve mihrap yazıları çok önemli eserleridir.

Resim 03.42

Hattat Ali Bin Yahya Sofî'nin Topkapı Sarayı'ndan bir kitabesi

Resim 03.43

Hattat Ahmet Karahisarînin yazdığı Kur'an-ı Kerîm

Hafız Osman: 17.yy.da hat sanatı Hafız Osman'la birlikte tekrar yükselişe geçmiştir. Türk hat sanatçıları arasında Hz.Muhammed (SAV)'in yazı ile tasvirini yapan ilk hattattır. Taş baskı ile çoğaltılan Kur'an-ı Kerîm'leri tüm İslâm ülkelerine dağıtılmıştır.

Bütün bu ustaların yanı sıra 18.yy.da Mustafa Rakım Efendi ve Mehmet Emin Yersarî, 19.yy.da Mehmet Celâleddin ve Kazasker Mustafa Bey, 20.yy. da Kâmil Akdik hat sanatının son dönemdeki önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedir.

Resim 03.44

Hattat Hafız Osman'a ait bir hat levhası

Resim 03.45

Hattat Kâmil Akdik'e ait bir hat levhası

D. EBRU SANATI

Geleneksel Türk sanatlarından biri olan ebru, yoğunluğu (akışkanlığı) kitre (bir çeşit zambak) gibi maddelerle artırılmış, su yüzeyine toprak boyalarla at kılından fırça kullanılarak yapılan işlemdir. Toprak boyalar kitreli suyun yüzeyine serpilir, at kılından fırça ile desen yapılır, kâğıt desenlenmiş suyun yüzeyine kapatılır, bir süre tutulduktan sonra kaldırılarak kurutulur. Böylelikle ebrû işlemi tamamlanmış olur. Suyu konulacak kitrenin ve boyaların ölçüsünü tutturmak bu sanatın en zor kısmıdır.

Ebru çoğunlukla cilt işinde kullanılır. Kesin olarak bilinmese de araştırmacıların ortak kanaati ilk olarak Türkistan'da yapıldığıdır. İran'a, oradan da Osmanlı'ya geldiği bilinmektedir.

Oluşturulan desene göre; çiçekli ebrû, dalgalı ebrû gibi adlar alır.

Resim 03.46
Çiçekli Ebrû Örneği

Resim 03.47
Dalgalı Ebrû Örneği

Bilinen en eski ebru sanatçısı Şebek Mehmet Efendi'dir. Hatip Mehmet Efendi, Şeyh Sadık Efendi, Hezarfen Mehmet Necmettin Okyay, İbrahim Edhem Efendi ve Mustafa Düzgünman geleneksel Türk Ebru Sanatı tarihimizde çok önemli yeri olan sanatçılarımızdır.

Resim 03.48
Hatip Mehmet Efendi'ye ait bir
ebrû örneği

E. TEZHİP SANATI

Tezhip; altın ile süsleme anlamına gelir. Arapça bir kelimedir. Ferman, berat, Kur'an ayetleri gibi değerli evrak ve levhaların yüksek manevî değerini ifade etmek amacıyla icra edilen bir sanattır.

Tezhip sanatının kökeni, Uygur Türkleri'ne kadar dayanır. Bay Sungur devrinde Türk ve İranlı ustaların eserleri **Herat Ekolü**'nü doğurmuştur. Bu ekol 17.yy.a kadar Osmanlı Dönemi'nde de devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Devri (1520-1566) tezhip sanatının en parlak dönemlerindendir. Altının çokça kullanıldığı bu dönemin ana rengi laciverttir.

Günümüzde, Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk El Sanatları Bölümlerinde, özel atölye ile bazı vakıflarda tezyinî (süsleme) sanatları eğitimi devam etmektedir.

Resim 03.49

Tezhip Örneği

F. DİĞER SANATLAR

Cilt: Bir mecmua(dergi) veya kitabın yaprakları ve sırasını bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu bağa **cilt** denir. Cilt Arapçada deri anlamına gelmektedir. Cilt ustasına **mücellit** adı verilmektedir.

Resim 03.50

Eski bir cilt örneği

Cilt sanatı çok eskilere dayanır. Sanat niteliği taşıyan ilk ciltler, 7 ve 9.yy.larda Mısır'da ve Ortan Asya'da Uygurlar tarafından yapılmıştır. Büyük Selçuklular'da gelişen ciltçilik daha sonra Anadolu Selçuklular'ında, Anadolu Beylikler'inde ve Osmanlılar zamanında da kaliteli ürünler vermiştir. Hatta Osmanlılar zamanında bu sanat zirveye ulaşmıştır.

Kat'ı Sanatı: Türklerin süsleme sanatlarından biridir. Kâğıt ve deri oymacılığı sanatıdır. İslamiyetten önce Türklerin edindiği bir kültür birikimidir. İslamiyet'ten sonra da tüm islam devletlerinde görülmüş ve Türkler marifetiyle Avrupa'ya yayılmıştır.

Resim 03.51

Kat'ı Sanatı Örneği

19 ve 20. YÜZYIL TÜRK HEYKEL SANATI

Ülkemizde 19.yy. sonlarına kadar heykel sanatı, İslamiyet'teki figür ve tasvir yasağının da etkisiyle, mimariye bağlı taş süslemeciliği şeklinde gelişmiştir. Bu dönemde adından söz edebileceğimiz bir heykel sanatçısı yoktur.

Yalnızca, yenilikçi bir padişah olarak bilinen Sultan Abdülaziz, Viyana seyahati sırasında gördüğü heykellerden etkilenerek kendi heykelini yaptırmak istemiş, heykeltraş Fuller'i İstanbul'a getirterek, 1871 yılında at üstünde heykelini (kendi heykeli) yaptırmıştır. Bu heykel bugün Beylerbeyi Sarayı'ndadır.

Resim 03.52

Sultan Abdülaziz Heykeli

Ülkemizde heykel sanatının gelişmesi 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasıyla gerçekleşmiştir. Burada eğitim gören İhsan Özsoy, İsa Behzat ve Mehmet Mahir Tomruk ilk heykeltıraşlar arasında sayılabilir. Ayrıca Almanya'da eğitim gören Nijad Sirel de ilk heykeltıraşlarımızdandır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra çok sayıda anıtsal heykel yurdun çeşitli yerlerine dikilerek, ulusal heykel sanatı oluşturulmaya çalışılmıştır. Uluslararası heykel yarışmaları düzenlenerek, Avrupalı sanatçıların katılımı sağlanmıştır.

Bu sanatçılardan bazıları ülkemizde eserler vermişlerdir. Örneğin;

Heinrich Krippel (Henrih Kripel):	*Konya Atatürk Anıtı *Ankara Ulus Atatürk Anıtı *Samsun Atatürk Anıtı
Pietro Canonica(Piyetro Kanonika) :	*İstanbul Taksim Cumhuriyet Anıtı *İzmir Atlı Atatürk Heykeli
Rudolf Belling(Rudolf Bellin):	*Ankara Ziraat Fakültesi'ndeki İsmet İnönü Anıtı

1930'lu yıllardan sonra, heykeltıraşlarımız eserlerini üretmeye daha etkin bir şekilde başlamışlardır. Bu heykeltıraşlar ve eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

Resim 03.53 Ankara Ziraat Fakültesi Atatürk Anıtı

Ratip Aşır Acudoğlu:

- *Ankara Ziraat Fakültesi Atatürk Anıtı
- *Erzincan İnönü Anıtı
- *İzmir Menemen Kubilay Anıtı

Kenan Yontuç:

- *Edirne Atatürk Anıtı
- *Elazığ Atatürk Anıtı
- *Kayseri Atatürk Anıtı

Zühtü Müridoğlu:

- *Anıtkabir Kabartmaları
- *İstanbul Barbaros Anıtı

Ali Hâdi Bara:

- *İstanbul Beşiktaş Barbaros Anıtı
- *İstanbul Harbiye Atatürk Anıtı

Nusret Suman:

- *Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Atatürk Anıtı
- *Hacettepe Üniversitesi Mimar Sinan Anıtı

Şadi Çalık:

- *Ankara ODTÜ Atatürk Anıtı
- *İstanbul Beyoğlu Cumhuriyet Anıtı
- *Bitlis Atatürk Anıtı

Kuzgun Acar: *Tiyatrolara mask çalışmaları yapmıştır.

Hüseyin Gezer: *Antalya Cumhuriyet Anıtı

*Hacettepe Üniversitesi Atatürk Anıtı

Resim 03.54

Anıtkabir Kabartmaları

Resim 03.55

Antalya Cumhuriyet Anıtı

19 ve 20. YÜZYIL TÜRK RESİM SANATI

Türk sanatında Uygur minyatürleriyle başlayan süreç, 18. yy. ortalarından itibaren yerini Batı anlayışında resim sanatına bırakmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren minyatür sanatının son örneklerinde tekniğin yavaş yavaş değişmeye başladığını görürüz. İstanbul'a gelen Avrupalı ressamların bu sürece etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Sultan Abdülaziz'in emriyle Avrupa'ya gönderilen sanatçıların çoğu Mühendishane-i Berr-i Hümayun (askerî okul) öğrencileridir. Böylelikle üç sanatçı, Paris'te aldıkları eğitim sonucu, resim sanatının yolunu açmışlardır.

Ressamlar ve eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

Şeker Ahmet Paşa (1841-1907)

*Ormanda Geyik

*Güller

*Karpuzlu Natürmort

*Oduncu

Resim 03.56

Karpuzlu Natürmort

Süleyman Seyyid Bey(1842-1913)

- * Kavunlar ve İncirler
- *İhtiyar Adam
- *Laleler ve Fulyalar

Resim 03.57

Kavunlar ve İncirler

Osman Hamdi Bey (1842-1910): Türkiye’de müzeciliği başlatan ve bu konuda ilk bilimsel çalışmaları yapan sanatçıdır.

- *Kaplumbağa Terbiyecisi
- *Silah Taciri
- *Kur’an Tilaveti

Hüseyin Zekai Paşa(1860-1919)

- *Gelibolu Mescidi
- *Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi
- *İstanbul Sultan 3. Ahmet Çeşmesi

Resim 03.58

Kaplumbağa Terbiyecisi

Resim 03.59 Sultan 3. Ahmet Çeşmesi

Cumhuriyet Dönemi Ressamları

1908’ de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ,1916 yılından itibaren resim sergileri açmaya başlar. Avrupa’ya gönderilen Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri,1.Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla geri dönerler ve Çallı Kuşağı olarak tanınıp, eserlerini verirler.

Çallı Kuşağı : Bu gruptaki ressamlar ve eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

İbrahim Çallı (1882-1961)

*Atatürk Portresi

*İstiklal Savaşı'nda Zeybekler

*Türebeler

Resim 03.60 İstiklal Savaşı'nda Zeybekler

Feyhaman Duran(1886-1970)

*Atatürk Portresi

*İstanbul Limanı

*Gaziantep Tabakhane Köprüsü

Resim 03.61 Atatürk Portresi

Hüseyin Avni Lifij(1886-1927)

*Kadir Gecesi Alayı

*Testili Kadın

*Alegori

*Savaş

Resim 03.62 Kadir Gecesi Alayı

Namık İsmail (1890-1935)

*Harman

*Bursa Ulu Camii

Resim 03.63 Harman

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği: Cumhuriyet Dönemi'nin ilk sanatçı topluluğudur.1929'da Ankara Etnoğrafya Müzesinde bir sergi açmışlar,Kurtuluş Savaşı'na, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan yeniliklere destek vermişlerdir.

Ali Avni Çelebi (1904-1993)

- *Maskeli Balo
- *Tarlada Çalışanlar
- *Kahvehane
- *Hücuma Kalkış

Resim 03.64 Tarlada Çalışanlar

Refik Ekipman (1902-1974)

- *Peyzaj
- *Marmara Adası
- *Bağ Bozumu
- *Orman
- *Yaban Ördekleri

Resim 03.65 Bağ Bozumu

Cevat Dereli (1901-1989)

- *Bursa Manzarası
- *Hasat
- *Balık Pazarı
- *Adalar
- *Mevleviler

Resim 03.66 Balık Pazarı

Hale Asaf (1905-1938)

*Bursa Manzarası

*Eşinin Portresi

Resim 03.67 Eşinin Portresi

D Grubu Ressamları: Bu ressamlar Batıda etkili olan kübizm akımının etkisi altına girmiş ve o yönde eserlere imza atmışlardır.

Nurullah Berk (1906-1982)

*Küpçü

*Oturan Adam

*Ütü Yapan Kadın

*İncir Dalında Beyaz Güvercinler

*Resim 03.68 Ütü Yapan Kadın***Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975)**

*Beyaz Ev

*Karadut

*Çömelmış Köylü

*Resim 03.69 Karadut***Zeki Faik İzer (1905-1989)**

*Soyutlama

*Natürmort

*Ay Çiçeği

*İnkılâp Yolunda

*Düğün Çiçekleri

Resim 03.70 İnkılâp Yolunda

Yeniler Grubu: 2. Dünya Savaşı'na Türkiye katılmamış ancak tüm dünyada olduğu gibi ekonomik sıkıntılar çekmiştir. Yeniler Gurubu ressamaları bu sıkıntıları konu eden resimler yapmışlardır.

Nuri İyem (1915-2005)

- *Gecekondu
- *Gecekondu Güzeli
- *Köylü Kadınlar
- *Şile'den Peyzaj
- *Köylü Kadınlar

Resim 03.71 Köylü Kadınlar

Abidin Dino (1913-1994)

- *Ünlü Adamlar
- *Köylü
- *Atom Korkusu
- *Dört Kent
- *Mor Çiçek
- *Natürmort

Resim 03.72 Köylü

Haşmet Akar (1918-1961)

- *Çeşitli Manzaralar
- *Orhan Veli Portresi
- *Saz Çalan

Resim 03.73 Saz Çalan

Avni Arbaş (1919-2003)

- *Vazo ve Çiçekler
- *Paris Manzaraları
- *Görünüm

Resim 03.74 Vazo ve Çiçekler

Onlar Grubu: Çoğu zaman köy yaşamından seçilmiş konu ve figürleri doğal çevreleri içinde işlemişlerdir.

Orhan Peker (1928-1978)

*Torbalı Atlar

*Balıklar

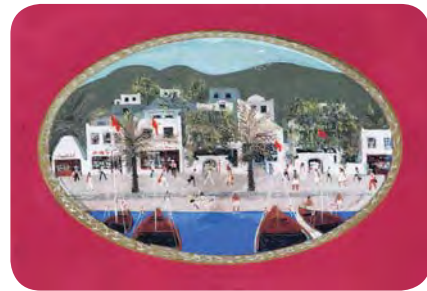
Resim 03.75 Balıklar

Mehmet Pesan (1923-2012)

*Düğün Alayı

*Bodrum Evleri

*Halı Dokuyanlar

Resim 03.76 Bodrum Evleri

Soyut Resim Dönemi: 1950'den sonra Türk resim sanatında benimsenmeye başlayan bir akımdır. Geleneksel Türk el sanatlarını modernize ederek eserler üretmişlerdir.

Sabri Berkel (1907-1993)

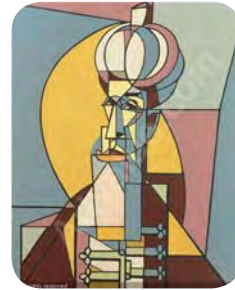
*Simitçi

*Yoğurtçu

*Natürmort

*Mimar Sinan

*Kompozisyon

Resim 03.77 Mimar Sinan

Adnan Çoker (1927-)

*Çerçeve

*Başlıksız

*Soyut

*Kubbeler

Resim 03.78 Kubbeler

ÖZET

El sanatları, toplumun ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Sanat özellikleri olabilir veya olmayabilir. İhtiyaçlar toplumun yaşadığı coğrafi bölgeye, toplum yapısına ve inançlarına göre değişiklik gösterir.

Geleneksel Türk el sanatlarını çini, halı, minyatür, hat, ebru, tezhip, kâ't, cilt başlıkları altında göreceğiz.

Çini: Mimaride yüzey kaplaması olarak kullanılan, fırınlanmış, çeşitli motif ve renkteki sırlı veya sırsız kap kacak olarak yapılanları da keramik (seramik) adını alır.

Çini Teknikleri

1. Renkli Sır Tekniği
2. Sır Altı Tekniği
3. Sır Üstü Tekniği
4. Çini Mozaik Tekniği
5. Minai Tekniği
6. Lüster Tekniği
7. Sırlı Tuğla
8. Kabartma Tekniği

Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Çini Sanatı

Çiniyi Türk Mimarisinde ilk kez Uygurlar kullanmıştır. Gazne saraylarında yapılan kazılarda ortaya çıkan çinilerde, Uygur çinileriyle benzerlik gösterir.

Büyük Selçuklularda; mimaride genellikle firuze (turkuaz) renkli çiniler kullanılmıştır. Örneğin; İsfahan Mescid-i Cuma'sı çinileri.

Anadolu Selçuklularda; Büyük Selçuklu çinilerinin etkisi görülür. İç mekânlarda çini teknikleriyle kaplamalar yapmış ancak dış cephe ve minarelerde sırlı tuğla kullanmışlardır. Örnek; Konya Karatay Medresesi, Konya İnce Minareli Medrese, Konya Sahib Ata Cami gibi. Sivas Gök Medrese ise adını çinilerden almıştır.

Anadolu Beylikleri Dönemi'nde geniş yüzeylerde çini kullanılmamıştır ancak teknik olarak Selçuklu geleneğini devam ettirmişlerdir. Örneğin; Birgi Ulu Cami, Selçuk İsa Bey Cami.

Osmanlı Dönemi'nde çini kaplamalar sadece duvar ve mihraplarda görülür.

İznik, Kütahya ve İstanbul çini merkezleridir. Firuze, sarı, lacivert, beyaz, yeşil, kah-verengi ve kırmızı en çok kullanılan renklerdir. Osmanlı çini tekniklerini şöyle sıralayabiliriz.

- Tek Renkli Sırlı Çiniler
- Çini Mozaik Tekniği
- Renkli Sır Tekniği
- Mavi-Beyaz Çiniler
- Kırmızı Sıraltı İznik ve Kütahya Çinileri

Seramik (Keramik): Anadolu Selçuklu seramik sanatının kaynağı Büyük Selçuklu sanatıdır. Kubâd-abad Sarayı, Ahlat ve Eski Kâhta kazılarında bulunan örnekler dönemin güzel eserleridir.

Osmanlılar döneminde kendine özgü seramik teknikleri ortaya çıkmıştır. Bunlar: Milet işi, Haliç işi ve Şam işidir.

19. yüzyılda Çanakkale Seramikleri revaçtadır. 20. yüzyıl seramikleri ise eski dönemlerin incelik ve tekniklerinden yoksundur. Böylelikle bu sanat eski parlak dönemlerini yitirmiştir.

Halı Sanatı: Halı, serilmek veya duvara asılmak için çoğunlukla yün, bazıları ipek veya pamuk iplikten yapılmış, kısa tüylü dokumalara verilen isimdir.

Halı tezgâhı ok adı verilen iki ağaç direktten oluşur. Bunlar üzerine gerilen dikey iplere **argaç (çözgü)**, düğümleri sıkıştırmaya yarayan, halı genişliğince uzayan enlemesine iplere ise **arış (atkı)** adı verilir. Türk halılarında Sine (İran) ve Gördes (Türk) düğümü kullanılır.

MÖ 3. yüzyıla dayanan ilk halı, Orta Asya'da Altay Dağları vadisinde 5. Pazarık Kurganı'nda bulunmuştur. Halıcılık Anadolu'ya Selçuklu Türkleri ile gelmiştir. Yapılan araştırmalarda, Abbasi döneminde Samarra şehrinde, 8 ve 9. yüzyıllara ait Türklerin dokuduğu halı parçalarına rastlanmıştır.

Türkiye Selçuklu halılarında; Türk (gördes) düğümü kullanılmıştır. Bu halı örneklerinden sekiz tanesi Konya Alaaddin Cami'nde bulunmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde 16. yüzyıldan itibaren yıldız ve geometrik desenler halıların dokunduğunu görüyoruz. Osmanlı halıları özelliklerine ve yapıldıkları yere göre gruplanır. Uşak Halıları, Bergama Halıları, Saray Halıları ve Seccadeler olarak karşımıza çıkan bu halılardaki yüksek kalite dikkat çeker.

Minyatür Sanatı: El yazması kitaplarda yer alan çok renkli, küçük boyutlu, perspektif (derinlik) ve ışık gölge tekniklerinin uygulanmadığı resimlere **minyatür**, minyatür ustasına **nakkaş**, minyatür atölyesine **nakkaşhane** denir.

Türklere ait ilk minyatürler Uygurlar'a aittir. Anadolu'daki en eski minyatürlü yazma eser Dioskorides'in Materi Medica adlı botanik ve zooloji konularını içeren eseridir.

1199 tarihli Kitab-ül Tiryâk adlı eser, Selçukluların yaşantısını, tiplerini, kıyafetlerini ve kullandıkları eşyaları anlatır. Günümüz için çok önemli bir tarihî kaynak özelliği taşır. Bunun dışında; Otomato, Kelile ve Dimne ile Varka ve Gülşah adlı el yazması eserler Selçuklu minyatürlerinin en güzel örneklerini içerir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle, bilim, sanat ve kültür faaliyetleri artmış, Avrupa'dan ressamı saraya çağırılmıştır. Hatta Fatih Sultan Mehmet İtalyan ressam Gentile Bellini'ye kendi resimlerini yaptırmıştır. Fatih'e ait el yazmaları ve dönemin minyatürleri, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde Fatih Albümü olarak toplanmıştır ve korunmaktadır.

Osmanlı minyatürleri en parlak dönemini Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaşamıştır. Matrakçı Nasuh dönemin en ünlü nakkaşıdır. Nakkaş Nigarî, Seyyid Lokman, Nakkaş Osman, Levnî, Abdullah Buharî ,Osmanlı Dönemi'nin diğer önemli nakkaşları olarak bilinir.

Hat Sanatı: Hat;güzel yazı yazma sanatıdır. Harflerin şekillerine,işaretlerine ve kullanıldıkları yerlere göre yazı çeşitleri oluşmuştur.Bu hatlar şunlardır:

Kûfi: Köşeli yazı.

Sülüs: Yuvarlak karakterli yazı.

Nesih: Dinî ve bilimsel yazmalarda kullanılan yuvarlak hatlı yazı.

Rika: Diplomalarda kullanılan yazı.

Divanî: Fermanlarda kullanılan yazı çeşidi.

Siyakat: Malî kayıtlarda kullanılan yazı türü.

Muhakkak: Kûfi yazıdan türetilmiş bir yazı çeşidi.

Reyhanî: Muhakkak yazının küçültülmüş şekli.

Müsenna: Karşılıklı yazılmış simetrik yazı.

Tevkî: Sülüs'ün daha ince kalemle ve küçük yazılmış şekli.

Tuğra: Osmanlı hükümdarlarının imzası yerine geçen yazı olarak sıralanabilir.

Rika, sülüs, tevki, nesih, reyhanî ve muhakkak yazılar Aklâm-Sitte (Şeş Kalem) başlığı altında toplanmıştır.

13.yy.da Amasyalı Yakut,15.yy.da Amasyalı Şeyh Hamdullah ve Ali Bin Yahya Sofî, 16.yy.da Ahmet Karahisarî, 17.yy.da Hafız Osman çok ünlü hattatlardır. 20. yy.da ise Kâmil Akdik hat sanatı adına çok önemli eserler vermiş ve bu sanatı devam ettirmeye üstün gayret gösteren bir sanatçıdır.

Ebru Sanatı: Geleneksel Türk sanatlarından olan ebru,kitreli su yüzeyine toprak boyaların serpilmesi ve at kılından fırça ile bu boyaların şekillendirilmesiyle başlayıp, kâğıdın su yüzeyine kapatılması ve daha sonra kurutulmasıyla elde edilen çok güzel bir sanat faaliyetidir. Çoğunlukla cilt işinde kullanılır. İlk olarak Türkistan da yapıldığına dair araştırmacıların ortak bir görüşü vardır.

Hatip Mehmet Efendi, Şeyh Sadık Efendi, Hezarfen Mehmet Necmettin Okyay, İbrahim Edhem Efendi ve Mustafa Düzgünman ebru sanatı tarihimizde çok önemli yeri olan sanatçılarımızdır.

Tezhip Sanatı: Tezhip; altın ile süsleme anlamına gelir. Bu sanatın kökeni Uygur Türkleri'ne dayanır. Osmanlı'da ise Kanuni Sultan Süleyman devri bu sanatın en parlak dönemidir. Altının çokça kullanıldığı bu süreçte, ana renk laciverttir.

Diğer geleneksel sanatlarımız başlığı altında ise Cilt ve Kat'ı sanatlarını görüyoruz.

Cilt: Bir mecmua(dergi) veya kitabın yaprakları ve sırasını bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu bağdır. Cilt ustasına mücellit adı verilir.

Sanat niteliği taşıyan ilk ciltler 7 ve 9.yy.larda Mısır ve Orta Asya'da Uygurlar'da görülür. Osmanlılar Dönemi'nde bu sanat zirveye ulaşmıştır.

Kat'ı Sanatı: Türklerin süsleme sanatlarından biridir. Kâğıt ve deri oymacılığı sanatıdır. Türklerde İslamiyet'ten önce de görülür.İslamiyet'ten sonra da bu sanatla ilgilenilmiş ve Türkler aracılığıyla tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

19 ve 20.yy.Türk Heykel Sanatı

Ülkemizde 19.yy. sonlarına kadar, İslamiyett'eki figür ve tasvir yasağından dolayı heykel sanatı ancak mimariye bağlı bir sanat dalı olarak kalmıştır. Sultan Abdülaziz yenilikçi bir padişah olup, 1871 yılında kendisinin at üstünde heykelini yaptırmıştır. Heykeli yapılan ilk Osmanlı padişahıdır. 1833 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasıyla ülkemizde heykel sanatı gelişmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra çok sayıda anıtsal heykel yurdun çeşitli yerlerine

dikilerek, ulusal heykel sanatı oluşturulmaya çalışılmıştır. 1930'lu yıllardan sonra Ratip Aşir Acudoğlu, Kenan Yontuç, Zühtü Müridoğlu, Ali Hâdi Bara, Nusret Suman, Şadi Çalık, Kuzgun Acar ve Hüseyin Gezer bu sanata emeği geçen önemli sanatçılarımızdır ki, Zühtü Müridoğlu Anıtkabir'in kabartmalarını yapmıştır.

19 ve 20.yy.Türk Resim Sanatı

Türk Sanatı'nda uygur minyatürleriyle başlayan süreç,18.yy. ortalarından itibaren yerini batı anlayışında resim sanatına bırakmaya başlamıştır.

Batı tarzında resim, Sultan Abdülaziz'in emriyle Avrupa'ya gönderilen çoğu askerî okul öğrencisinin aldığı eğitim sonucu ülkemizde ürünlerini vermiştir. Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyid Bey, Osman Hamdi Bey ve Hüseyin Zekâi Paşa Avrupâda eğitim alıp, Türkiye'de resim sanatının gelişimine katkı sunan sanatçılardır. Ayrıca Osman Hamdi Bey, ülkemizde bilimsel anlamda müzecilik çalışmalarını ilk yapan kişidir.

Cumhuriyet Dönemi'nde; ilk atılımı yapanlar Çallı Kuşağı olarak tanınan ressam grubudur. Bunlar: İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hüseyin Avni Lifij ve Namık İsmail isimli sanatçılardır.

Daha sonraki dönemlerden günümüze kadar Türk ressamları çeşitli çalışma grupları oluşturarak eserlerini meydana getirmiş ve Türk Resim Sanatı'nın gelişimine katkı sunmuşlardır.

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Mimaride yüzey kaplaması olarak kullanılan, fırınlanmış, çeşitli motif ve renkteki sırlı, pişmiş toprak malzemeye ne ad verilir?
A) Seramik
B) Keramik
C) Lüster
D) Çini
2. Çiniyi Türk mimarisinde ilk kez kullanan toplum hangisidir?
A) Karahanlılar
B) Uygurlar
C) Gazneliler
D) Büyük Selçuklular
3. Ok, argaç, arış terimleri hangi geleneksel sanatımıza aittir?
A) Cilt
B) Kat'ı
C) Minyatür
D) Halı
4. El yazması kitaplarda yer alan, perspektif (derinlik) ve ışık-gölge tekniklerinin uygulanmadığı, çok renkli, küçük, stilize resimlere ne ad verilir?
A) Nakkaş
B) Rûmî
C) Kûfi
D) Minyatür
5. Anadolu'daki en eski minyatürlü yazma eser aşağıdakilerden hangisidir?
A) Kitâb-ül Tiryâk
B) Varkâ ve Gülşah
C) Otomata
D) Materia Medica

6. "Matrakçı Nasuh" Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü sanatçılarından. **Bu ünlü nakkaş hangi sanatla ilgilenip çok güzel eserler vermiştir?**
- A) Minyatür
B) Hat
C) Halı
D) Kat'ı
7. **Aşağıdaki yazı türlerinde hangisi Aklâm-ı Sitte (Şeş Kalem) denilen yazı grubunun içinde yer almaz?**
- A) Rika
B) Sülüs
C) Nesih
D) Müsenna
8. **Ali Bin Yahya Sofî, Ahmet Karahisarî, Hafız Osman, Amasyalı Yakut, Amasyalı Şeyh Hamdullah gibi ustalar aşağıdaki geleneksel sanatlarımızdan hangisiyle ilgilidir?**
- A) Minyatür
B) Çini
C) Hat
D) Seramik(Keramik)
9. **Uzaktan okunabilecek biçimde istif edilmiş, iri, süslü Arap harfli yazıya ne ad verilir?**
- A) Tevkî
B) Rika
C) Reyhanî
D) Celî
10. **Ferman ,berat, Kur'an ayetleri gibi değerli evrak ve levhaların süslenmesinde kullanılan altın yaldızlı tezyinata(süslemeye) ne ad verilir?**
- A) Ebru
B) Celî
C) Rûmî
D) Tezhip

11. Cilt sanatı çok eskilere dayanır. İlk sanat değeri taşıyan ciltler 7.-9. yy.larda Mısır ve Uygurlar 'da görülür. **Cilt sanatçısına ne ad verilir?**
- A) Nakkaş
B) Ciltçi
C) Mücellit
D) Hattat
12. 1871 yılında at üstünde heykelini yaptıran ve bu konuda ilk olma özelliğini taşıyan Osmanlı padişahı kimdir?
- A) Sultan II.Abdülhamit
B) Sultan Vahdettin
C)Sultan V.Mehmet Reşat
D) Sultan Abdülaziz
13. Türklerin süsleme sanatlarından biridir. Kâğıt ve deri oymacılığı olarak da bilinir. İlk kez Türkler tarafından yapılmış ve yine Türkler sayesinde Avrupa'ya tanıtılmıştır. **Bu sanat dalı aşağıdakilerden hangisidir?**
- A) Ebru
B) Minyatür
C) Heykel
D) Kat'ı
14. Anıtkabir'in rölyefleri aşağıdaki heykeltıraşlardan hangisine aittir?
- A) Kenan Yontuç
B) Rudolf Belling
C) Pietro Canonica
D) Zühtü Müridoğlu
15. Türkiye'de müzeciliği başlatan ve bu konuda bilimsel araştırmalar yapan ünlü ressam kimdir?
- A) Şeker Ahmet Paşa
B) Osman Hamdi Bey
C) Hüseyin Zekâi Paşa
D) Refik Ekipman

CEVAP ANAHTARI

ÜNİTE - 1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	C	D	C	A	B	C	D	D	A	D	C	B	D	C	A

ÜNİTE - 2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	A	B	D	C	C	B	A	B	D	A	B	D	D	C	B

ÜNİTE - 3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	D	B	D	D	D	A	D	C	D	D	C	D	D	D	B

SÖZLÜK

A

abakus	: Antik sütun başlıklarının en üstünde yer alan taş levha.
abide	: Anıt
abidevi	: Anıtsal
alegori	: Düşüncelerin kişileştirilerek doğada olmayan biçimde tasviri.
alem	: Osmanlı mimarisinde;kubbe,tonoz ve minare gibi öğelerin tepe noktalarında yer alan,hilal biçiminde tepelikli;tunç, bakır ya da pirinçten yapılmış süs ögesi.
almaşık	: Belirli bir uyum içinde,farklı malzemeler kullanılarak oluşturulan duvar tekniği.
ampir üslup	: Napolyon döneminde Fransa'da ortaya çıkan ve 30 yıl kadar devam eden mimari bir süsleme üslubu.
anıt	: Bir yapıda heykel ve resim gibi sanat eserlerinin toplumca önem kazanmasıyla bir esere atfedilen nitelik.
anıtsal	: Anıt niteliğinde ya da büyük boyutlu heykel veya yapılar.
antik	: Eski Yunan ve Roma sanatı dönemleri.
aplike	: Orta Asya Türk Sanatı'nda çokça görülen,kumaş üzerine başka bir kumaştan veya deriden kesilerek işlenen bir tür süsleme tekniği.
arasta	: Osmanlı mimarisinde üstü açık ya da kapalı,bir eksen üzerinde dizilmiş dükkan sıralarından oluşan ticaret yapısı.
avlu	: Bir yapının ortasında,önünde ya da arkasında üstü açık ya da kapalı olarak bırakılan kısımlar.

B

balbal	: Orta Asya Türk Sanatı'nda;kahraman ,soylu kişi ya dahükümdarların mezarlarına veya anıtların yanına dikilen insan figürü şeklindeki taş heykeller.
baldaken	: Kubbe ya da piramidal çatı ile örtülü,kare, çokgen veyadaire planlı,sütunlarla taşınan;küçük ,açık yapı.
bazilika	: Üç sahınlı,ortadaki sahının yanlardakinden daha yüksek ve büyük olduğu,dikdörtgen biçimli yapı tipi.

bedesten	: Eş büyüklükte kubbelerle örtülü Osmanlı çarşısı.
bezeme	: Süsleme,tezyinat.
bordür	: Kapı ve pencere gibi mimari kısımların,halıların etrafını kuşatan çerçeve biçiminde,süslemeli veya sade,dar ve uzun şerit.
büst	: İnsan vücudunun göğüsten yukarısını ya da yalnızca başını betimleyen heykel.

C

celî yazı	: Hat sanatında,her türlü yazının uzaktan kolayca okunabilecek biçimde iri ve kalın yazılmış şekli.
cumba	: Geleneksel Türk evlerinin pencereleri önünde, sokağa doğru çıkma yapan, kafesle örtülü bölüm.

Ç

çini	: Bir çeşit beyaz topraktan pişirilerek yapılmış,mineli,ince fakat şeffaf olmayan seramik.
çizim	: Bir yapının tümünü veya parçalarının teknik resim kurallarına uygun olarak çizilmesi.

D

dâr'üşşifa	: İslam ülkelerinde hastane yapısı.
dehliz	: Uzun ve karanlık koridor.
düğüm	: Halının her ilmik birimine verilen ad.

E

eklektik	: Seçmeci.Farklı üslup ve biçim öğelerini biraraya getirerek yapılan derleme.
eksedra	: Çeyrek kubbe.
enderun	: Osmanlı saraylarında harem ve hazine dairelerinin bulunduğu iç kısım.
eyvan	: Üç yandan kapalı,bir yönden dışa açılan ve üstü tonozla örtülü mimari mekan.

F

- figür** : Mimari süsleme ve el sanatlarında kullanılan insan veya hayvan tasviri.
filayağı : Büyük kubbeli yapılarda kubbe,yarım kubbe ya da tonozları taşıyan ayak.
friz : Mimarlıkta şerit biçiminde uygulanan kabartma ya da süsleme.
firuze : Yeşilimsi mavi renk.TURKUAZ,Türk mavisi olarak da bilinir.
Fresko=Fresk: Yaş sıva üzerine boyalarla yapılan duvar resmi.

G

- Girift** : Birbiri içine geçmiş, içiçe ,karışık.
Gravür : Ahşap ya da metal baskı levhalarıyla, çeşitli kazı-resim teknikleri kullanılarak gerçekleştirilip,çoğaltılmış her türlü sanatsal ürün.
grifon : Baş ve kanatları kartal,gövdesi aslan biçiminde mitolojik yaratık.

H

- han** : Şehir içlerinde yeralan ticaret ya da geçici konaklama yapısı.
hanikâh : Tekke ve misafirhanenin bir arada inşaa edildiği yapı.
harem : İslam ülkelerindeki evlerde ve saraylarda yalnızca kadınlara özgü bölüm.
hat : Güzel yazı yazma sanatı.Hat sanatında kullanılan yazı eserlerinden her biri.Arap harflerini malzeme olarak kullanan yüzey sanatı.
hatayî : Stilize yaprak,filiz ve çiçek motiflerinin birbirine dolaşması ile oluşan süsleme.
hattat : Hat sanatı alanında çalışan sanatçı.
heykel :Taş,tunç,bakır, kil, alçı vb. malzemelerden yontularak ,kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser,yontu.
hünkâr mahfili:Osmanlı camilerinde padişahın içinde namaz kılması için ayrılmış,çevresi parmaklıklı mekân.

İ

- imaret** :Fakirlere yemek dağıtmak amacıyla inşaa edilen yapı.

K

kabartma	:Rölyef.Taş,metal,kil, ahşap ya da alçı yüzey üzerine bazı kesimleri oyuk,bazı kesimleri ise kabartılı bırakılarak yapılmış sanat eseri.
kâgir	:Taş,tuğla ve kerpiçten yapılmış her türlü yapı.
kalem işi	:Osmanlı mimarlığında sıva veya ahşap üzerine boya ile yapılan bezeme.
kasır(kasr)	:Genellikle kent içinde yeralan,zaman zaman oturmak için yapılmış, hükümdara ait küçük saray.
kemer	:Üzerine binen ağırlığı ayaklara veya sütunlara taşıyan,kavisli,bağlayıcı mimari eleman.
kervansaray	:Şehirler arası yollarda ve kervanyolları üzerinde,kervanların konaklaması için yapılmış, çoğunlukla korunaklı büyük han.
kitabe	:Bir yapının tarihini ve yaptıranını belirtmek amacıyla yapı üzerine yerleştirilen metin.
köşk mescit	:Anadolu Selçuklu kervansaraylarında avlunun ortasında yeralan ve dört kemerle taşınan,kare planlı küçük mescit.
kubbe	:Yarım küre biçiminde kavisli örtü sistemi.
kubbe kasnağı	:Kubbenin oturduğu kaide.
kûfi	:Hat sanatında kullanılan köşeli yazı çeşidi.
külliyе	:Bir camiye merkez alan,imaret,kitaplık,medrese, hamam,han gibi birimleri içeren yapılar topluluğu.
kümbet	:Silindirik veya çokgen bir gövde üzerine oturan konik ya da piramit çatılı mezar yapısı.
kündekârî	:Türk Sanatı'nda,küçük ve geometrik ahşap parçalarının birbirine geçmelerle bağlanması tekniği.

L

lüster tekniği :Çini yapımında kullanılan bir sırüstü tekniği.

M

madalyon	:Daire ,çokgen ya da elips şeklinde, bir çerçeve içinde yeralan ,bir figür ya da süslemeden oluşan bezeme ögesi.
mahfil	:Camilerin içerisinde,müezzin ya da padişahlara ayrılmış,yüksekçe inşaa edilmiş,parmaklıklarla çevrili bölüm.

mazgal	:Kale ya da sur duvarları üzerindeki dişli aralıklar;küçük pencere.
medrese	:Bugünkü orta ve yüksek öğretime denk düzeyde eğitim veren öğrenim kurumu.
mescit	:Minbersiz islâmî ibadet yapısı.
mihrap	:Camilerin güney duvarında bulunan ve kible yönünü gösteren girinti, niş.
minyatür	:Perspektif(derinlik),ışık-gölge gibi kurallar uygulanmadan yapılan bir çeşit stilize kitap resmi.
mozaik	:Küçük boyutlu,renkli cam ve taş parçalarının ıslak harç içine birbirine bitişik olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan süslemeli yüzey.
mukarnas(stalaktik)	:İslam sanatında , mimari yapılarda görülen,girintili-çıkıntılı geometrik bir bezeme çeşididir.Birbiri üzerine binen taş ve tuğlalardan oluşturulur.Bindirmelik olarak da bilinir.

N

nakkaş	:Minyatür sanatçısı.
natürmort	:Çiçek, meyve gibi doğal ve hareketsiz varlıkları gösteren, ölü doğa resmi.
nef	:Sahın.Sütun ve kemer dizileriyle birbirinden ayrılmış bölüm.
nesih yazı	:Hat sanatında”şesş kalem” olarak adlandırılan,yuvarlak karakterli yazı türlerinden biri.
niş	:Duvar içine oyulmuş girinti ,hücre.
nü	:Resim ve heykelde çıplak figür.

P

palmet	:Stilize hurma yaprağı motifi.
pendantif	:Kubbeye geçiş elemanı.Türk üçgeni.
payanda	:Duvarların dışa doğru eğilmesini önlemek amacıyla yapılan güçlendirme ve destekleme sistemi.
paye	:Taşıyıcı ayak.
perdah	:Her türlü pürüzlü yüzeyi düzgünleştirme,parlatma işlemi.
peyzaj	:Manzara resmi.
portal	:Taç kapı.Yapıların cephelerinde yer alan anıtsal giriş kapısı.
porfir	:Kırmızı renkli sert taş.Somâki.

portre	:İnsan yüzünü gerçekçi bir anlayışla betimleyen resim ya da heykel yapıtı.
profil	:Bir insanın portre sanatında tam ve yandan görünüşü.

R

realizm	:Gerçekçilik.
restitüsyon	:Kısmen ya da tamamen yokolmuş bir yapının planını,kalıntılarına ve kaynaklara göre yeniden çizme.
revak	:Bir yapının önünde yeralan,arkası yapıya bitişik,ön kısmı avluya açık,üstü kubbe,tonoz ya da düz çatı ile örtülü uzunlamasına mekân.
ribat	:Anadolu öncesi Türk devletlerinde,kara ve deniz sınırlarının önemli noktalarında,askerlerin barındığı,dini hizmetleri de gören ve kervanların konakladığı korunaklı(müstahkem) mevkilere verilen ad.
rokoko	:19. Yüzyılda Türkiyede de yayılan,hafif ve ince çizgilere sahip bir süsleme üslubu.
rozet	:Dairesel ve genellikle üslûplaştırılmış çiçek biçiminde bezeme(süsleme) elemanı.
rölyef	:Kabartma.
rumî	:Türk sanatında çok kullanılan,kıvrımlı dallar ve yapraklardan oluşan,yaprak motifi biçiminde bezeme ögesi.

S

sahın	:Camilerde ve kiliselerde sütun ve kemer dizileri arasında kalan bölüm.
sarnıç	:Su biriktirmek amacıyla genellikle toprak altında inşaa edilmiş yapı.
sebil	:Cadde ya da sokak kenarında,gelip geçenin su içmesi için hayrat olarak yapılmış eser.
selsebil	:Üstten çıkan suyun,üzerindeki engellerden süzülerek aşağıya doğru aktığı,süsleme amaçlı çeşme.
sembolik	:Simgesel.
seramik(keramik)	:Hammaddesi toprak olup;elde, kalıpta ya da tornada biçimlendirilmiş ve fırınlanmış her tür kullanım eşyasının genel adı.
sır	:Pişmiş toprak eşya ve yapı malzemesi üzerine sürülen ve fırınlanan,koruyucu saydam madde.
simetrik	:Bir eksene göre iki yanda,aynı mesafede karşılıklı olarak yer alma.

somaki	:Mermere benzeyen,benekli sert bir taş cinsi.
son cemaat yeri	:Namaza geç kalanlar için, camilerin dışında giriş kapısı önünde,avludan yüksek,revaklı bölüm.
stilizasyon(stilize)	:Nesnelerin karakterini kaybettirmeden, basitleştirerek,tezyinî ve şematik biçimlere dönüştürmek.
stuko	:Alçı süsleme.
sunak	:Çok tanrılı dinlerde,tapınağın içinde ya da yakınında tanrılara kurban adanan taş masa.
sülüs yazı	:Hat sanatında "şeş kalem"(aklâm-ı sitte) olarak adlandırılan,altı ana yazı türünden biri.
sütun	:Kare, çokgen ya da daire planlı taşıyıcı mimari eleman.

Ş

şadırvan	:Cami avlularında yer alan ve abdest almaya yarayan, üstü konik çatı ya dakubbeyle örtülü, çokgen veya daire planlı su yapısı.
şerefe	:Minarenin çevresini dolanan,müezzinin ezan okuduğu balkona benzer bölüm.

T

taç kapı	:Portal.Ana giriş kapısı.
tasvir	:Betimleme ,tasarlama.
terracota	:Pişmiş topraktan yapılan malzeme.
tezhip	:Yaldız ve boya kullanılarak kâğıt üzerine yapılan süsleme,bezeme.
tezyinat	:Bezeme,süsleme.
tonoz	:Bir kemerin derinliğine uzanmasıyla oluşan örtü sistemi.
tromp	:Pendantif.Türk Üçgeni.Kare planlı bir gövde üzerine kubbenin oturtulmasını sağlayan üçgen şeklinde geçiş elemanı.

Ü

üslûplaştırma	:Bitki veya hayvanların doğadaki biçimlerinin şematize edilerek resmedilmesi.
----------------------	---

V

vitray : Renkli camların bir kompozisyon oluşturacak şekilde, kurşun şeritlerle biraraya getirilmesiyle oluşturulan bezeme. Renkli cam işçiliği.

Y

yiv : Bir yüzey üzerine oyulan ,ince oluk gibi kanal.

Z

zaviye : İçinde yolcuların da barındırıldığı küçük tekke yapısı.

KAYNAKÇA

- ANADOLU UYGARLIKLARI ANSİKLOPEDİSİ; 1-6. Cilt, Görsel Yayınları, 1982.
- ANADOLU MEDENİYETLERİ; Aya İrini ve Topkapı Müzesi, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- ARSEVEN, Celâl Esat; Türk Sanatı, İstanbul, 1970.
- ARIK, M. Oluş; Orta ASYA Mimarlık Mirasımızdan İzlenimler, TİKA Yayınları, Ankara, 1994.
- ASLANAPA, Oktay; Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı(14.yy), İstanbul, 1977.
- BÜYÜK LAROUSSE; Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, 1-20.Cilt, 1986.
- DEMİREL, Kürşad; Cumhuriyet İlahiyat Dergisi; Sayfa 35-60; 2016 İstanbul.
- DEMİRİZ, Yıldız; Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme 1. Erken Dönem, İstanbul,1979.
- ERGİN, Muharrem; Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973.
- EYİCE, Semavi; TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 15, Sayfa 405-406, İstanbul, 2007.
- KUBAN, Doğan; 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1978.
- KÜLTÜR VE SANAT DERGİLERİ; T. İş Bankası Yayınları, Sayı: 4. Sayfa 6-11, Ankara, 1989.
- ÖNEY, Gönül; Türk Çini Sanatı, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÖNEY, Gönül; Beylikler Devri Sanatı, Ankara, 1989.
- ÖNGE, Yılmaz; Kuş Evleri; kusevleri.blogspot.com
- tarihportali.net, Truva hakkında.
- TDV. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ; Cilt: 24, Sayfa: 242-243, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1988.
- TDV. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ; Cilt: 26, Sayfa: 542-543, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1988.
- TDV. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ; CİLT: 30, Sayfa: 98, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1988.
- TURANİ, Adnan; Dünya Sanat Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.
- ULUSKAN BAYINDIR, Seda; turcetarih.com
- YETKİN, Şerare, Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.

